

HANEEMON" (Istikimasis)

Mane

Istis

אמן

מוקדש לדור הצעיר

תנאי מחירה:
לשנה - 1000
שנה - 1000
שנה - 1000
שנה - 1000
שנה - 1000
שנה - 1000
שנה - 1000
שנה - 1000
שנה - 1000
שנה - 1000

הכחכות של המערכת והאדמיניסטרציה:
Red: "HANEEMON" TELSIAI

המסרה:
לכנס ארץ כד הנאמנים לה
במורה ובחיים להנצחת רוח
יחזות חיי וספולת

מופיע אחת לחודש

גליון טז - יז

פע"ה סלז חדש אייר - סיון תרפ"ט

שנה ב

חוברת-זכרון

לשם

הרב רבי אברהם אליהו קפלן זצ"ל

(אייר תרפ"ד - אייר תרפ"ט)

סלז

אייר - סיון תרפ"ט

סלז

י"ל בהשתתפות קרן העתונות והספרות החברית

תוכן הענינים

דמות אנשיות

א. מ. ל. מ. ע. נ. ו.

היה

מכתב מלומד ר. הנאון מר"ל בלון-שליט

מכתב מהנאון ר"א מלצר-שליט

הנצינים של מוסר בארצות המערב

רשמי זכרונות

זכר הרב ר"א א. כפלן ז"ל

הרובח לב גבון

יצאתו לברלין

תם

א. החבר הסוב

II. מחיר ומיצרות

ב. פרק חיים (מחלוקות)

ג. ספר לה (שיר)

ד. מבית ומחוצ

ה. ישיבה (פרק משיר)

ו. אולי (שיר)

ז. אני (שיר)

ח. מ-ספר הצבי

III. מאמרים ורשימות

א. הרחיק המודרנית

ב. אמנות הנאולה

ג. א. מאוצרות רוח העם

ד. קול אלקים ונפש האדם

ה. היצירה הישראלית

ו. האדם ועליותו

ז. בעקבות השיר

ח. מעין רשימה

ט. בנוס אמון במ

י. השירה

יא. הנשגב שבשירה

יב. נפשות לצדיקים

IV. הוספה מיוחדת

א. הרב א. א. קסלן ז"ל

ב. הרב א. י. ניר-אביב

ד. ר. ז. מ. א. ו. ב. (ברלין)

ה. ר. א. מ. ב. ל. (סלו)

ו. ר. ש. ד. ו. ש. ל. נ. ד. (חי)

ז. מ. מ. ל. צ. (ירושלים)

ח. ד. ר. ש. נ. ו. נ. ב. (ברלין)

ד. ר. נ. ב. ו. נ. ב. (ברלין)

ה. ר. א. מ. ו. ס. ל. (סלו)

ו. ר. א. מ. ו. נ. ב. (ברלין)

ז. ד. ר. א. מ. ו. נ. ב. (סלו)

ח. ש. מ. א. ל. ו. ב. (סלו)

ט. מ. מ. צ. ו. ב. (חברון)

י. ד. ב. מ. ע. (חברון)

יא. צ. ח. ה. ו. ס. (חברון)

יב. מ. ש. ח. ו. ב. (אנטורפן)

יג. ד. ב. כ. (חברון)

יד. ש. ש. (סלו)

טו. הרב א. י. ניר-אביב

הנאמן

ירחון חרדי מקדש לדור הצעיר.

תנאי החתימה:
לשנה 12 ל"ס
ובקצת זה לחצי-ולרבע שנה
כח"ל: לשנה-5:10 דולר
לחצי שנה-0:8
בע"י מודפס: 0:76 ל"ס בעד כל
שורה מפיץ

הכתובת של המערכת והאדמיניסטרציה:
Red. „HANEEMON“ TELŠIAI.

המסרה:
לכנס ארץ כל הנאמנים לה'
בתורה ונחיים לרונגרייך רוח
יהדות חי' ומעלה

מופיע אחת לחדש.

גליון טז' - יז

בע"ה טלוז' חדש אייר - סיון תרפ"ט.

שנה ב'

למעננו...

(לפתיחה)

לא הערכה כללית למהותו ולא תאור גדולות-מגמת חוברתנו כי נחטא לרצונו ז"ל אם נעשה כזאת. לא נמצא אסמיות הנוגות ונאווה יותר לשמו מאשר הכתיבה נפשו את עטו על הרב הפרוס. הוספן וצ"ל בפסירתו-וכה כתב לאמר: אל חאטרו לו "גאון" אל תכנו לו "תאריס" הוא לא חפץ באלה ואת הרגילים גם לא גמנה. פן לתורה ה' וגבור לאלדיו, בו גדול ונאמן גבור מושל בנרצת אלדים. במחשבתו חרש נצורות ובעטו חרת גדולות. במנוחת שקידתו זרע ורצו וברנת טובו העניק אלומותיו-קרני אור מגדלו לעמו והוא לא ידע כי קרן ויגדל וייף וייקר לכל ישראל"-ברצונו זה שוהו כבודו התחשבנו עד כמה שהיה בידינו. אף כי ידע נדע שלעומת האישיות הנפלאה שלו ז"ל לא ירדנו בדברינו לסוף הכרתה כי את הסמון עמוק בלב כל ידידיו וחובביו לא הצלחנו כלנו להעלות ע"ג הכתב, המלים נעשות חולין בהפגשן עם קודש מהותו ונפסות הן לגמרי בזרות עליהן קרני שמש נשפתו. הנהורה-אולם. לא הערכה עשינו כאן כי אם נסיון הליכה בעקבותיו הליכה לשם הלכה. לשם למוד. לזנוך ועדן בפלגי אור נשפתו הרויה ברכות שמים.

לפיכך לא חורנו בפרקי-יצירותיו הבאים כאן על צד האמנותי לשם דוגמת יצירתו ביחוד. כי אם על התכן הספוט החנוכי שלהם. כי אמנם כל עצמה של החוברת הזאת לא באה אלא בשביל תעודתה החנוכית. רחוקים אנו מאד מעשית נפשות לצריקים כדברי רבותינו ז"ל אך קרובים אנו מאד לעשות נפשות לצדיק של עולם ולקרנן חחת כנפי שכינה. משום גבולי החמר ומסגרת המקום לא היה מופך להכניס דברים יותר ארוכים ורחבים מיצירותיו ומשום זה גם לא הכנסו לפונדק זה דברי חדושי בהלכה. (מלבד ההוספה המיוחדת הבאה בסוף החוברת) אף כי הם המה עקר משכן חייו ורוחו ראה ראינו ארחותיו השתורים והנעלים בחייו. אחינו הגדול והנערץ. אף ידע נדע את שאיפתו כל ימיו לקשט-צינויות וטהר עוזה ובכל זאת דרכה נפשונו עז לקשט פלגנו זה. כי אמנם לא למען שמך הגדול האהוב עלינו עשינו זאת. לא למען כי אם למעננו.

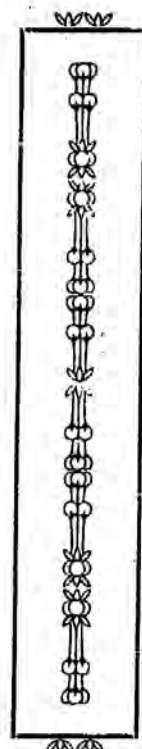
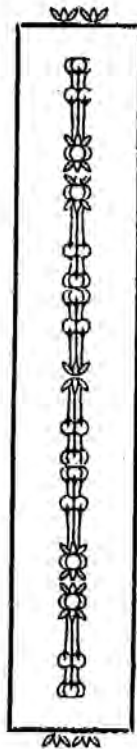
בתחנו הפעם לפני קוראינו את החוברת הכפולה של ה-נאמן המוקדשת לשמו ולזכרו של האי גדול יוצר וחושב רבי אברהם אלי קפלן וצ"ל למלאת חמש שנים לפטירתו (אייר תרפ"ד-אייר תרפ"ט) הגנו מחכונים עד כמה שיש ביכלתנו להק את חייו דמורתי דיוקנו המוהירה של המנוח הגדול הזה שהלך ממנו מעצם פריחתו באביב עלומיו שחיה לעד ולזכרון. למפת ולדוגמא לדור יבא.

ראי קפלן ז"ל בן דורנו היה הדור אשר אביו יקל ואח אמו לא יברך. דור מה רמו עיניו... והוא ז"ל התרומם על פני דורו. יצא מן ההפכה פשלוס לאור באור פני מלך. מלכו של עז' לם. לאור ולהאיר מחשכי חיי בני עמנו באור תורתנו ואמונתנו.

כחות ענק רוחני וכשרונות גאון ישראלי היו לו ואת כלם הקריש לשם. לקדוש שמו ברבים - את כלם... למד ולמד תורת חיים לשמה. עבד את אלקיו בלב סהור - נקי כפים ובר לבב - ראוי היה לעלות בהר ה' ולקום במקום קדשו ועלה - אך דרכו באמצע נמסכה-צ'עליה נסתלק מן העולם ונשמתו עלתה השמימה - - -

ואנחנו. אחיו לדעה ולעבודה. יודעים ומרגישים מה היה הוא לנו בהיותו עמנו על כן לא נשכחנו ולא ימוש זכרו ממנו גם אחרי עובו אותנו - כי ראה ראינו בו ובחייו הופעה מופתית - מבשר חקופה חדשה בחיינו הירד: באישיותו הנפלאה המחבבת ומלבבת. בענות רוחו ובחן דרכיו. בנפעה תפארתו ובשפעת אהבתו שהתגלו בדבריו ובמעשיו. בהגיונותיו וביצירותיו - כמו דרכיו ואמר לפני כל באי עולם ובאי שער עמו: עוד עם ישראל. עם התורה. חי וקיום ומתוך חשכת ערפלי חיינו בהוה עינינו נשואות לקראת עלות השחר הבוקע ועולה - - -

כן. מבשר שחר חיינו ה' גאון צעיר זה וכסכנונית קלה זו מבשרת האביב. המתגלית וטסה בהכריות על קרבת ימי האורה והפריחה מתגלית-ומתנשאת למעלה. למעלה. חוצה את ים התכלת ונעלמת-כן הופיע לפנינו בברק יפענו והדרו מבשר אביב חיינו-הכריו על משורת הנצחים-ונעלם מעינינו בגבהי שמי השמים.

א. א. קפלן
י"ב חשון תר"ן
ט"ו אייר תרפ"ד

הזרה...

ואיננו עוד.
האיננו עוד?
האם לא נקלטו נגהות עינו
המחית באור עיני באור עיניך
אתה אחי לצרה אשר ידעתה?
האין יש ותבריק דמות דיוקנו
ותאירנו?
האין יש וגראנו מחיך לעמתנו
ומלוה אותנו בהעפילנו בחיותנו
בעלייתנו בשמחת יצירתנו?
הבה נמסר לך הבאים במחיצתנו
מאור עיניו מאור נפשו
ותיו בהם
ותי בהם.

א. ש.

היה איש.
איש אשר היו חיו יצירה
איש אשר היתה יצירתו חיים
היה איש אשר שר ואשר למד
ואשר למד אשר הגה ואשר שמח
ואשר אהב ואשר כאב והיו כל
דבריו חיים מוארים אור כבשנו
שק אברהם אבינו עליו השלום
אור הנגהות המתמלטים מבין הדברים
אשר כפטיש סלע יפוצצו
אור כבשנם של ישראל אור
כבשנו של עולם.
והיה האור לחיים
אור החיים חיי אור.

מן הראשונים להשתמש בו ולשכללו כיד כשרונותיו הגאונים וענות רוח יחירה הייתה נכרת בו. בהיותו עובד יחד את חבריו המקשיבים. ולא התגאה ולא השתדל להבליט את שאר רוחו עליהם ותכונתו העדינה עמדה לו תמיד להיות חבר נעים ונאמן פועל ומועיל.

אוהב חכמה הוא התרגום של התואר המקובל "פילוסוף". כי מושג השם "חכם" אין לו שעור. ומיוחד הוא בעקרו למי שהחכמה שלו אבל גדל האדם. איש רם המעלה. מסומן בשם אוהב חכמה ועל מעלה יתרה במדרגת החכמה צריך לעמוד האדם בכדי לשאף אליו. וסגולות נפשיות נעלות ונשגבות דרושות לו. בכדי לסעוד את צוף אמרי. ולהרגיש את נועם דבריו.

וכן חכמינו ז"ל תארו את גדוליהם בשם "תלמיד חכם". כאשר זאת היא המעלה הנפשית הנכונה לאדם כאשר הוא אדם להיות תלמיד החכמה.

תוארים אלה היו ההולמים לו לאהובי המנוח הגליל.

חבל על דאבדיו ולא משתכחין.

הננו מוסרים בזה את מכתבו של אדמו"ר הגאון מרן מהר"ל שליטא אביד ור"מ דטלו. שהואיל לשלח לנו לזכר נשמתו של תלמידו האהוב ר' א"א קפלן ז"ל.

רבים וכן שלמים יעריכו את אישיותו של אהוב נפשי גאון צעיר המנוח ר' א. א. קפלן ז"ל בתור פועל ומשפיע. מורה ומאיר. כפי אשר הספיק להראות במשך ימי חייו. הקצרים. אך בלבי עור חי רגש האהבה וההוקרה. אשר עורר בי תמיד. בהיותו תלמיד מקשיב בבית מדרשו הגדול ואת אשר רחש לו לבי או אעלה בזה על הגליון.

מצוין הי' ר' א. א. קפלן באהבתו לחכמה ובתשוקתו העזה ליריעה ותורה והבנתה. כשם שהי' ראשון במעלה כך הי' תמיד ראשון בזמן מקדים ומשכים אל השעורים והלמודים בהלכה ובאגדה. עומד ומצפה היתמילראות איזה למד מסתדר בעד בני הישיבה או בעד חבורה מן המעולים שבה. שאפשר לקבל מזה תועלת רוחנית ומיד הי' הוא

חרת עוז לגאוני ליטא ונהרו לדורות מים עמוקים מבארות חפרות שרים ללכת בעקבותיו. די לציון גודל ערכו אשר בזמן קצר נתפרסם כל כך. עד שרבני אשכנז פנו אליו בשאלותיהם להלכה והוא. עם גודל העבודה העמוסה עליו במשרתו הגדולה. ענה תשובות רחבות לשואליו. אי אפשר לרמזר ולציר עד כמה הי' מתגדל הענק הצעיר הזה. אך די קראו השמימה ונוכל רק לומר עליו המאמר הידוע בירושלמי על ר' בון.

לדעתי כדאי לחזור ולהדפיס מאמרו ביסורן על "עריכת פרוש לתלמוד בבלי צרכו ודרכו" אשר בו יראו הרואים אין גבה לבו. מחוכמו בדרכי די עד שחזה לעצמו אפשרות לעוף בשמי שמים למען אהבת ותשוקת הרעמקות בלמד תורתנו הקדושה. ביחוד כדאי לצין. שכל ההערות והחידושים. שבאו במאמר הזה. אשר באו רק למבחן לרזכנית שלו לאחד עשר צרכי פרוש שחזה בחזיונו ואשר כל החידושים נעלים ומצוינים ומועילים. ארז כלם חדש בימים המעטים. שעבר עבודת המבוא הזה. כפי שכתב לי אז בני שיחי. שערך את המאמר ימים אחדים לפני פטירתו הפתאומית. ולא זכה לראות אף מקצרת מחלומי הקדוש מתנשם בחיים. כדאי גם לצרף למאמר הזה את כל מה שנשאר ממנו חומר למטרה זו אף מה שלא נשתכלל ויהיו דבריו לזכרון כמאחז"ל: "אין עושין נפשות לצדיקים. שדבריהם הם זכרונם".

הגני מעתיר לר' שיוזכר זכותו וזכות אביו הגאון זכר צדיקים לברכה לבנו העלם הנטע שעשועים צבי נ"י. שיתגדל ויתעלה במעלות התורה ויאריך ימים להיות לגאון בישראל ולנחת רוח לנשמות הצדיקים.

הכתב מתוך חיבה יתרה וכבוד לשמו וזכרו.

איסר זלמן מצרר.

אנו נותנים בזה מכתבו של הגאון מהר"א"ו מצרר שליטא אביד ור"מ בסלוצק כעת ר"מ בשיבת "עץ חיים" בירושלים.

כבוד מערכת "הנאמן".

כבודם בקשוני להגיד איזה דברים לזכר הגאון הצעיר המנוח שנפטר בעודו מורה והתחיל לשלוח פארותיו. צר לי שאין לי עכשיו האפשרות לבאר בדברים קצרים האבדה שאבד עם ישראל באבדן גבור החיל הזה על במת מלחמת התורה ושנתקים בו "אדם כי ימות באוהלי". שכפי שזכרני עוד ממכתב שכתב לי אז בני שיחי וגיסו של הגאון המנוח. שהי' יחד עמרו בעת פטירתו. נפטר מתוך עיון עמוק בדבר הלכה בשאלה שבאה לידו מרב אחד מרבני אשכנז.

אנכי עוד וזכר הרושם. שעשתה על עם ישראל וגדוליו פטירתו הפתאומית של אביו הגאון המנוח. שהי' נקרא בשם "העילוי מראקאו". אשר גם הוא נפטר בעודנו צעיר לימים ושעליו קוה עם ישראל לראות בו גאון מגאוני הדורות הקודמים. ומצד אחד גדלה עוד האבדה שאבד עם ישראל בפטירת בנו. ששמו הי' כשם אביו בתואר ובפועל. מפאת הבטה הגדולה. שעמד עליה במות הגבור הצעיר הזה. הוא הי' הראשון שהפיח רוח חיים. רוח הלימוד של גדולי ליטא בין צעירי לומדי ביהמ"ד לרבנים דברלין. והוא השפיע עליהם בכוח הרב בדעת ובמסור וכרצון כביר להתגדל בתורה בדרך גדולי בחורי ישיבות ליטא והביאם למדה זו. עד שנהרו רבים מבחורי אשכנז ללמוד בישיבות ליטא והיו בהכירם גודל ערכו ובראותם לפנייהם צעיר מושלם נהדר ונאדר בקודש. גאון בתורה וגדול בחכמה. וכל חדרי לבבו מלאים אך ורק דעת די ויראתו ורצון כביר להשפיע על זולתו. הוא אשר מלא לבם

נצנים של מוסר בארצות המערב.

והיה דך זכרו למשיב נפש.

(חזון שלא בא לידי קיום)

יורד הוא ונוקב אותו רעיון. יורד ונוקב ער תהום דכרובה של נפש. או אז יצלל. יעסק במוסר. או אז יהנה יהמה חשבון נפשו. חשבון עולמו. יעמיק. ירחיק תוכחות נפשו... תרבי. תשנה סערת רוחו במאזה סהרה של הכנת רוחו וסהרת לב יסבלי. שית יעספ לפני קונו. ותפלה תבא נפשו לפני אב עליון. הרורדה באורח החיים למעלה למשכיל...

עת כי תתעוררנה אצלו אי אלו חששות. ודעתו עליו או תבהל. או יש וגברה עליו סחם המועקה באויר הור והמחניק; הנענועים אלי זיו קלסתר פני רבותיו האהובים. יקירי חבריו ולחיי הישיבה הרעננים. רוחי האורה והברכה יתקפו ויעלו עד כי לא יתנו מרגוע - או מתפרץ הוא מרתקיו. עוזב משכנו. נפרד הוא גם מיקר שאנן נוהו וממהר ושב לגבולו. גבול גוה נפשו. ההאלה הוא שב: - סלבודקאה.

שוב הנהו מתרפק על חיק רבו האהוב - "הזקן" אותו רב ומורה. שהאיר לו חשכת ימי עלומיו. ולאב הירד לו. זאב אוהב ומאלף דעת נשגב נלבב. אותו "זקן" שתכן את רוחו ושכל את נפשו לחיים של עלי. כנפיו הוא שוב יסוככוהו. נועם קורבתו ילבבהו ונשגבות רוחו ישפופו גוהות ועו. דבק הנהו שוב בידיו נפשו חבריו הטובים. אתם גדל ועלה במעלות העלי. אותה חבורה נעלה. אשר יחדו רבות בשנים בתורה עסקי. השכל תוכחת מוסר הקסיבו. בתקוני מדות טפלו. יחדו כימי דפגרא אלי גיל שמחתי. במשוי מצוה ששו. ולעתים כאלה במחולות חרות נפש יצאו. מתוך התלהטות הרוח ואהבת תורה. ישראל וקוב"ה כלולה כאחד... שב הוא אלי בית תלמודו שמקדם. שם חספר לו כל פנה על. חידושי תורה שונים שחידש במחצתה. עלי רכישת דעת מסכת זו או אחרת שרכש לו בה. שם קירות הבית ממגנינותיו הערבות תשיחנה לו: מגנינות צוהלות. נוגות עם רובי תלמודו שספג אלי תוכי. כעד חי יתנוסס עמוד התפלה הישן רווי הגיע המית נפשו מרי עת: מרי שית. נכאים. הגיונות. טוב לב. צהלת הודי. רון שיר ושבת. דבקות נפש עם תפלותיו בנות התרפקות נלבדה תמה... הבימה הפעוטה באמצע הישיבה תלחש לו שם זכרונות מצוף נועם קריאתו בתורה לפני הקהל. ממחק נגינות הערבה. שהרהבה נפש שומעיו והביאתם לידי רסס אצילות קדושה. לגבולו שב הבן. שם מלא הכל וגדוש עתרת. זכרונות ורגשים חיביים. מקום שם מכל עברים ילפגנו אור ספוג רך ונעם מיוחד במינו. המשרה רוח חן. כל כך ערצתי לנפשי החיבי. ונפלא. ויפה עד למאד... ביתה! וימים נגוזו שבים לתהיה. שוב הנהו אותו בן הישיבה כמקדם. אותו צעיר בספר פניו הקורנים ובדלה עיניו המחכים בחבה לעמת הכל. מחמד נפש כל החבורה. שוב קולו המשובב נפשות מעל העמוד נשמע. שוב יהמה סביביו מסובי התלמידים המתננחים חדיו בהלכה. שטופי חן עלומים רעננים פורחים... שוב תכתירהו חבורה רבה שהולכת ונתוספת תיך ונדחקים נכספים לשמע ממנו אותה חזרה ערבה נהדרה עלי יקר שיחותיו של "הזקן" שבועות מספר נמשכים ימי בקורו אלה לרוב בימים הנוראים הימים הטובים של בקורו זה. לרוב בירח אלול וירח האיתנים. נמשכים אחרי כן ובאים בעיר מלדתו וגדולו טלו. מרכז התורה הנהדר השני שבישיבה אשר ממקורות מעיניו כ"כ דלה דלה טל עלומיו ועד היום הזה. לכל מקום ממקומות אלה שעשה שם ביתו רוחו שם נהה ומחדשת נעורים. כל אותו עושר אוצרות. רוח תורה ודעת תורה שידע לרכש לו בגני יקרות כל אהלי יעקב החסורים האלה - והוא ידע אף ידע למי אמנות הרכוש והקנין - כל זה בא שוב לידי חסיסה מלאתי חיים. של פריחת וברכת עלומים. וכעולה מן הרחצה. מן

והנה הגיעה סוף סוף השעה ההדורה אחרי צפית ממושכה קרבו סוף סוף פעמיו. אתא מבשר הבקר... עשתונותיו בקרש הראו ראשית אותות רקמה. נצני גדולין התלו לבצבץ: חסיסה בחבורה לעבודה של מוסר. תשומת לב. כסופי נפש לעבודת עלי. מתוך מאמצי שפור. לחשבון נפש לשם עלי.

זה כארבע שנים. למן תקע ביניהם אהלו יצפה כבר לשעה זו. מתוך כליון נפש יתפלל עליה... ובחרדת קדש מבלי הרף עמל הוא עמלו. מכשיר הוא ומכין את הקרקע לקראת הברכה. אמנם. עם תחלת חזון לא בסח כל כך בננוהות תקותי. נפשו כי דרכה ב. לפרקים. עוז. כנפי מחשבתו כי תרהבה. פעם אפקי רום להמריא. חזיונות ססם של ממוש הדר חלומותיו כי יפעמוהו. - יש כי גם התל התל או בעצמו עלי שעשועי חן שיא חזון רוחו... לחיל גדולות עוד לא העפילה תקותו. כי על כן ידע להכיר שהוא הנהו סוף סוף. יהודי ממורת חניך הישיבות אשר שם. והם יהודים מכני המערב. על כל ערכי טובם וחדרתם הנעלה לרבר ה. איך שהוא. יהדותם הם ספוגה אל קרבם בסגנון שונה לגמרי ואפני השכל ירעם בתורה וחיי תורה אחרים הם בכמה שנים: מתוך הפשטה אומנו ללמד דברי חז"ל. הסמל שברבר משמש להם ברובם לנקודת המוצא ולנקודת הכבד. ולפנותיו המושכלות יפן לבם. חרדתם זו הרבה לרבר ה. ולמחזורי. חרדת אנשים אמונים עלי משמעת היא. אלא שמשמעת זו. משמעת שמים היא. מתוך השכל השקפה באה. השכל דבר תורה. ברם. הוא תורת חיים מש בידו. את תורתו הוא אינו לומד ואינו מלמדה. אלא חי ומפכה חיים לאחרים. דברי חז"ל. נתנים המה לו לכל צביון מלואם ותכליתם. דורש הוא כל התורה בתורת נפשו ומריות מכל מסעמים לעליתו בס"ב. ואשריו בשמיעתו מצוה - מתריג ענבי גפן קדוש ישראלי. מסע חיים רענן זה חו יין עד לשכרה לו (אניי). ומעלה יתרה מורעת לו עוד. כי רוח של שירה שורה על כל הליכותיו. חיים של שירה. - ככה. שכל היותו. תורתו. יהדותו - חסיבה שלמה אחת התוססת בשלל מגדים של חי ברכה. רענונות וזכות עלומים. שטטוש גבולים בן מושכל למשכיל. תלמיד ולומד. מעשה ועושה. מה רב השתרע. אפוא. המרחק בינו ובין אלה שבא ללמד... הוא עצמו אף לא האמין תחלה בתעצומות חילו. גם לפרי ברכתו עצמו עוד חשש משום כסר. צעיר עודנו למדי. אשכולותיו עוד לא הבשילו הענפים למפת ההדר.

והנה עברו ודרך עליתו צעדה איתנים. גמל פרי הברכה. ורות לבלובי. בשם פרץ סביביו. הקיף הגיע למרחקים. אף עבודתו. עבודת ההפראה הלכה ותתנהלה. אם כי לאטה. ועם כל מגע. עם כל משא - מתן הילכים ומתפרסמים נעצים ומודעים דרכי החיים של תוכחות מוסר ומישרים השכלתם.

ובכל זאת. עדין יש ועננה בת תוגדה. חרישית תעיב זיו קלסתר פניו. שערנת חם עליהם תשרה תמיד. רעיון נוגה יש ויחלף במח. מודעו הוא או כלו. לבי. רוחו הלם-פעם. אימים יגרשו עלי: - ואולי גם בי שלטה השפעה חדלה? שמא גם בי דבקה קהות. קמה התנכרות לגבכי נפש. חדל ארחי למעלה להשכיל בקדש ז... אף כי עובר אני. ולשתי פנים עבודתי מכוונת: לשקך תמיד עלי משמרת נפשי לבלי הנחן חויש להשפעתו של סלף המעגל ההומה. החלוני על חיי העיר הערבית. שיחיה בי תדיר אותו בן הישיבה כמקדם. לרבות כל הרענונות והנמישות שבו ומתוך כך לגדל. וככה גם להפיות שדה לבות שומעי בני המערב עם הורמת זרם ברכת חיי עלומים של תורה ביניהם... ואולי בכל זאת... מי גבר בעז יכון דרכו ישרה תמיד למעלה ו...

על דבר מפעלים עצומים להגדיל תורה ולהאדירה ולקדש שם שמים בעולם...

לא רק לבנו בת שירתו הנעלה לא רק כנפי חזון רוחו המרקיץ רק הם אשר על נשאוהו והרהיבו עוז הדר חלומותיו אלה-ידע אף ידע והשכיל כי העניק לו אביו שבשמים סגולה חפנים ברכה כי חננו עליון בכל הטוב הנדרש כי עתקו אוצרותיו של תורה ורבה האורה שבנשמתו... כי די כח ואון לו להביא כל זה לידי סמס... לו רק ישפת נא אלרי מרום שנות חיים-עתרת שלום וחסן ואור פניו נא ישת-פני אב רחמן לכל אותה העבודה בת הערך לדורות שהסיל על שכמו... תהמה נפשו הגיגים תרעד הלב בגילה...

שבת: עם צהרי יום-כסספר עדה סטורנטים לומדי תורה התחברו יחד לדרך: הולכים להקשיב שיחת מוסר-שבת-ההליכה רגלי-גם בימות החול נמשכת הנסיעה כחצי שעה-ברם כיום רק לפסיעה גסה יש היחרי-הנה כי כן תארכנה השעות-לאות מתגנבת אבל מי חסר לב ישים לבב-אי מקום חלונה?

במסכה בחוג יושב הרב-דומית שכנת שבת שלפני המנחה שלשה בחדר-פתח מדברותיו מסדר השבוע:-והייתם קדושים כי קדוש אני-מבלי כל אפקטים מבלי כל אמצעי רשם איוז שהם ממש כאילו ידבר איש את רעהו ובא אתו בשיחה נלבבה-ובכל זאת!-איוז ממשלה על הנפשות-איוזה רתוק המוחות לכל הנה ולכל דקדוק הבעה של התנהג-והנה הכל כה ברור ונכון-כה ישר ונכון-מה נמרצו אמרי ישר! איוז אמת כה קרובה וגלויה-ומד-צדק תוכחות מוסרי! מה רב מרחק הנפשות מתקון עולמם אשר זה רק בפיך ובלבבך לעשותו-מאירים הדברים כנגה היום-

-והתקדשם והייתם קדושים כי קדוש אני-זאת התעודה בישראל-כלפי זה כל תכלית התורה-הבה נבואה נא חקר דבר נסכירה לנו פשר ענינם-והן כל עקר ספולה של תורה בסדור פרסי חזיים ועניניהם-דברים שאין להם עם קדושה-לכל הפחות-שום נעז ומשא-לכאורה? מרבית הענינים והשאלות היא כל כך-דלת גבה ושירה? אי מזה כאן ערך להתקדשות? ולא עוד אלא שיתר שאת ליה לקדושה זו: קנה המדה שלה לזה שהקביה כביכול-עצמו מניע: והייתם קדושים כי קדוש אני-יתני לנו שכל מדתם של מעשים טובים כאן תכליתו: זה-אלי ואנחותי-אני והוא! מה הוא רחום אף אתה רחום וכי... אליו הדמות-מנו ללמד? הן ויהי מדה-שנשמת לגמרי מדי ליל אשה-מדת גזח עולמים בלי גבול ובלי תכלית-שאינה נחנה לערך חבונות אנוש?... הא כיצד?... איווהי איפוא הדרך? כלום על ידי תורה זו? מתוך פקודים אלו? בדקדוקי מצות אלה לכל פרסיהן?... וככה על ידי כך יתקדש אדם-יהא קדוש-ולא עוד אלא אל הקב"ה יערך דמותו?

אכן, לו כזאת צוה עלינו יושב מרום-לו פקד עלינו: פרוש מחמדות עולם-הנור מכל הטיבכ אותך-והיה רק אחת חלקך: עבדות ה' עסק בלתי פוסק-בשירות ותשבחות-דבקות אל על ותוספת חילים תדירה בהכרת קדושו-יתברך; או: ותר על שלך כלל וכלל צא העלה נפשך כליל אלי מובח טובת אחריים-עזר שלום רעין-או אז הבינונו-או אז מתחרה ה' בעינינו-ברם בתוך החיים החלונים האלה עצמם להשאיר-מעש-כל בני אדם לנהיג רק השמיעה למצות התורה?... יראת שמים יש בדברי-חיי רוח-לכל היותר-לזה יקרא-ברם-קדושה? מה פשר הקדושה?... כיצד?

ובכל זאת כך הוא הדבר-ודוקא כך הוא הדבר! וכאם רחוקה דעת מבינתנו מזה-והי עצמה התעודה על עניות הדעת שלנו הגרועה ביותר-אסוננו הכי גדול: כי נשתנו אצלנו

הטבילה במעיונות טהר שטוף אורי-כן היה שב רענן חסן מלא רוח ואיל אלי כנו בארץ המערב-אלי עבודתו הקדושה הנשגבה-

ארבע שנים למן תחלת הופעתו-לאט-לאט-בצניעות רך ותם דרך וזרע הוא וזרע מפור גרעיני אבק חיים-גרעיני ברכת מוסר-אף בלי להכיר-כי על כן ככר פגישתו את שומעיו בשדה ההלכה השתרע-ואף כי רב החיל שעשה שם בנטעו בקרבם את החוש לתלמוד הלכה בסגיא אנפין-אכן הסתפק בזה כל יוכל-ואף כי דל היה זרע ברכתו זה לא לסמיון הלך לו בכל זאת-ייר ונקלט-עלה הפרה-עד-עד-ונראו נצני דשא: נסע סוף סוף החוש לעבודה של חובת הלבבות-אלא-שלא רק הלחץ הנפשי וחוש הצורך בעבודה הלזו הם שהביאו לידי התעוררות זו-כי אם גם יו הוד אישיותו עצמה: התשוקה לנשת בקרוב מקום וקורבת גפשי למאור ויוה של אישיות מרהיבה זו-הרגש הרגישו השומעים-כי מורם הוא המורה הלזו ושונה הוא מכל אלה אשר ידעו עד הנה-אותה אורה ורכות חן-שהיה משרה על כל הכא רק בדי אמותיו-נתנו להם לחוש-כי טמון ספון כאן איוזה אוצר חמדה יוצא מן הכלל-נתגלה בם גם הם יצדם הטוב-נכספה גם נפשמ ליהנות ישירות מהברכה-חזו בני המערב-כי יש מעלה יתירה בתורה-שספר התורה אינו רק מגלת חכמה נשאה-והמתנהג על פיה ועוסק בה-אדם חכם הנהיג בעל רוח ושאר רוח-אלא שיש בידה להתלבש בקלסתר פני בריה חיה-באו לכלל הכרה-שאחרים הם גם דרכי תלמוד-תורה-באו לכלל הכרה בנשגבות אמרות דברי חז"ל: גדולה שמושה יותר מלמודה! אכן תורת חיים מתוך חיים ממש יש ללמדה... וככה החלו להענות לקרני האורה-נפוצו מזוי דיוקנו הרב-זמן רב ארכו הדברים - (קשיות יתרה מודעת לשנויים שבנפשו)-הנכונה נצחה סוף סוף: התלמידים התחילו לידבק ברב והמורה הגדול החל לרכש לו תלמידים הגונים-

החסיסה למוסר הראתה-סמני רקום של צורה באו עדיו בבקשת השפעה ישרה בחבורה-מה רב היה אשרו להוענות להם... גילת רנן עברתו חפלת הוריה נלבבה בקעה והתנשאה מחביון נשמתו של המשרד לאב עליון-על אשר ברך במרי הלולים-רובי תקוותיו ועמלו-למספר ימי אשרו הנשגב הספורים בחייו נמנו אצלו ימים אלה... אכן עכשיו יקם גם הוא בני תורה-אבוקה אור המוסר שהודלקה על ידי רבי ישראל סלנטר זצ"ל-שנשנה למופת על ידי גדולי תלמידיו ואחר כך על ידי רבו-הוקין-יצת אותה גם הוא במערב-משכנות הרועים מקדם-האבוקה תתלקח ואור יהיה גם שם-חבניות-מתכניות שונות גולרו ונתרמקו במחו כל אחת יפה ונעלה מחברתה-הרחק-הרחק-לאפקי אורה נשאוהו כנפי חזון רוחו: הנהו במקום התורה הראש וראשון שלהדות המערבית-תנועה של תחיה נהדרה מתגברת ועולה; רוח חיים רענן חודר ומפרה את כל התלמוד של הלכה ומהפכו למלחמתה של תורה; סדר לעסק במוסר והתכוננות חובת הלבבות הולך ונקבע התכוננות מתוך התפעלות הרוח והדעת, והעבודה שבלב מוצאה את תקנות בתפלה מרוסמה יחידיו-כמו בישיבות המוסר אשר בליטא קורבת נפשות הדת של אבות ובנים ולמעלה מהם נוצרת בין הרב והתלמידים-ווכות עומדת לו לספל בכל תלמיד ותלמיד לחוד לפי ערך סגולותיו ומתכנת רוחו לשם הישרת דרכי עליותו והתעוררות בלתי פוסקת לשגשוג-גם בין חמקשיבים עצמם רוח אהוה וידידות נפש נלבבה תפעס ותלכדם יחד-והנה גם נשר נהדר סם בין מקומות התורה שהליטא למבצר התורה שבמערב-ברית גוסלית לתורה ולתעודה הולכת ומתבצרת-ושירות מצויות מהכא להתם ומהתם להכא... וכמו כן עוד כמה חלומות נשגבים מרהיבי עין ולב-תאר תאר לו חזיונות נהדרים על דבר התלכדות אחוה היסטורית נשגבה של כל הטוב והמעולה ביהדות המורה וזו של המערב לחשיבת תאומים מפאורה שלמה אחת-חזיונות נגה

טוב" מעלה יתרה בתכונה וצפיה מזומנה לגמילות חסדי שמא כשיאריך בשלחנו יודמנו עוד עניים ויהנם מסועדתו וזהירות יתרה בשלום בריאותו של האדם - שכר שלשתם משלם נשתהי כי אי אתה יודע מתן שכרן של מצוות וזאת האלפא ביתא! כל רגע ורגע חלק בלתי נפרד הוא מחשבון שבעים השנה, כל יפקד מסומו אם לשבת ואם לחסד, ולכל פעולה ופעולה שלו מלתה של תורה ערוכה, החוכה, התקנה, תכלית האשר - כל ימי היותנו על האדמה עשותם לשירה של קדושה נשגבה אחת מלה! - - - - -

הציתו לבות ברקי אור רעיונות, נגהות הציפו ראשים, רטט מוכך תקף כל ההויה... אכן כדאי, אכן בירי כל אחד היכלת לחבק כל רגע וזרועות עולם, את כסא הכבוד ללפת, רזי עולם להקשיבו... כל כך מן הנקלה להיות בנים אהובים לאב שבשמים... נזכרות, ברם, ועולות צליפות תוכחה, קוי אמרות קובעות סכומים נעימים של ההליכות בעולם עד הנה תשתוחח הנפש להכירם - חולפים ובאים בדברי הרב, והנה כה דלה העמידה, כה רב המרחק ממעוני הברכה של אמת עליה, של קורבה לה, תשתלט או עצבת בלב, ושח נוגה הראשי, חרפת עניות תוקפת כל אחד לנפשו עצמו... אבל חיש מהרה תכבשנה מחשבות מרהיבות את הדעת על דבר קרבנות וקלותן של פתחי התשובה להסבת הדרך, לטהרה ועליה, רעיונות נוגה על דבר חבתי המופלאה של הקב"ה לבניו בחייו וליהבו שוב את הלב, בוקע אור יקרות מסביב, משתלט ענג מסביב, כפנים ולפני - ולפנים... נכספת וגם כלה הנפש לשמע כן יותר ויותר דבריו של הרב, תערפנה - נא אמרות החן, ירבו נא זרויפי האורה, ימשך נא, ישגא נא שטף צוף אמרי קשם מלה, סלה... בוקע ועולה, תוקף וסוחף רצון אדיר, תשוקה כבירה להטיב ולהיטיב, לעלות ולהעלות, עד להיות, טהור להיות מכל הליכות האדם, להמסר לגמרי לנגהות קדושתה של תורה ובה לעשות חיל...

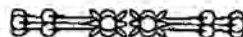
ועכשיו! עכשיו! אחרי אשר נחסף ממנו על ידי אראלי מעלה אחרי עזבו אותנו לפתע שבורי לב וטרופי דעת מבלי אף מלת פרידה אחת, ולעולמו שכולו אור, שכולו טוב הלך לו, צעיר, רענן אף כי כגבה ענקים גבהו, ויבחר לו מקומו אמת, עכשיו אחרי אשר הסתגלו לכהות, והפצעים יבשו, אחרי שנתים ימים אשב לי דומם ומנסה לחוק לך בכחך דבריו האחרונים וימיו האחרונים, הנני מעתיק עצמי לאותן שעות נשגבות של קורבתו, שאת קוי צלליהן נסיתי לרשם, עד כמה שעלה הדבר בידי והיה לאל ידי להעלות... ומוצא קצת נחומים...

להתועדות שניה לא הגיעו הדברים: עלה ממנו... ויהי נורא הרעם... כהלומים התרוצצו אנה ואנה, נפשם להשיב ללא יכלו, ועת השתלטה הדממה, ולהתבונן החלו לעברים, וכבר לא קם רוח להשלים את הנושן... ויצאו יצא וחפש אותה דרך בה עבר הרב, אותו מעין מנו דלה דלה ונעשה מה שנעשה הוא...

חברון, אייר תרפ"ו

המושגים, לקו דעותינו, ושפת התורה, השכל מושגיה רחוק ממנו רחוק נפש ודעת... מכאן, איפוא, צריכה שתפתח תחלת תשובה שלנו, מראשית תבונות, משום ערכין, כל יאמר האדם: - זה חלי קל ואשאנו, הדורי דעה לישר ויש ויקשה מהדורי רצון, ילמד נא האדם, לטון דעתו נכונה, לשל תורה והי' זה ערובה לישר ארחותיו, טוב מעליו...

הכמינו ז"ל הורו לנו: "והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני" - והתקדשתם אלו מים ראשונים, והייתם קדושים אלו מים אחרונים, כי קדוש אני זה שמן הטוב - לאכל הנך וקוק, כנפשו שבך אכל לך מכל אשר יערב לך והרשיתי לך, למענך כל העולם הזה ושלל תענוגותיו יצרתי (לעתיד לבוא יתן האדם דין וחשבון על כל אשר סאלו עיניו ואצל מהם" הפורש מן היין נקרא חוטא"). לעתים ידועות גם מצותי מחוק עליך לערך סעודה, ברם, דע נא, ישראל, רחמיא, כל יזכר וכל יפקד באהלך שלחן ערוך לסעודה סתם! מובח קדש הוא הערוך לפניך וממנו תאכל... זה השלחן אשר לפני ד'! אכן כיצד? נטילת ידים מלפנים, נטילת ידים אחרי כן, ברכת הודיה בתחלה, ברכת הודיה לבסוף, באמצע - הגיון דברי תורה, אין כאן איוו פעולה הכרחית, אין כאן איוו סעודה של שברון רעב סתם, אבל יש כאן עלילה נשגבה של עבודה ה' מעשה שבקושה יש כאן, זה השם אשר יכונה: "והייתם קדושים כי קדוש אני" והיה אם יש את נפשו, כי סעודתך קרבן קדש היה ושלחנך מובח לפני ה' שרת - זה יהיה דרך חייו, זוהי שירת התקדשותך, ועוד: את גיתך תטהר, לרחיצה, לנקיון הנך נזקק, כדאי לך אף בשמן הטוב לסוך ולהתכשם, כל הדר היקום ומלאו שלך הוא, לטובתך ולהנאתך הוקם על לשמש, ענג על ענג ישת לך אויך שבשמים ממרומים... ברם, אין זה איוו תפנוג בפני עצמו, חלילה לך להזדקק לכן סחור תאווה למעדנים והנאה כשהיא לצממה, אף כל ישמש זה אצלך לפעולה נסיונית היגיונית סתם, עבודה קדושה לשם שמים ברא לך מזה, למדרגת מעשה התקדשות עליגה עליך להעלות... כי על כן מודעת לכם, גלחה לכם תורה אותו רז, כי יצירי כפיו של הקב"ה הנכם בצלמו הטבעתם, ומרוח אפיו בכם רוח החיים, הטהרו, איפוא, לפניו, לשמו לבשו תפארה, למענך, "התנאה לפניו", הכל שתי לפניך, ומהכל עשה לך מטעמים, כי בכל גם תורתי ערוכה לפניך שמתי, על כל דבר קטן ודל ועל כל דבר גדול ורב, ואת כל פרט ופרט, לרבות הכי, פשוט מכל הפך אותו לנשגב, לצליל שירת קדושה, כי על כן שוטם כבודו בכל, ואין אשר יבדל מסודו, בקנה המדה הכי נשגבה בתור צלם אלוים ובנו בכורו מוד נא הכל, אליו הוא יערך כל דבר... אין בעולם כלל איוו מלתא וזרתא שהיא, כל מעלל חיים ולו הכי נמוך, ציגה בו תורה ציונים והוא הגהו זה אשר על ידו אפשר לו וחוב האדם להעפיל רזם מעלת תקונו, עד יאמר עליו: "והייתם קדושים כי קדוש אני", ארחות חיים של פשוטי בני אדם בדקדוקי מצוה בני מחשבת אמת וכונת הלב וסדוש יאמר להם והקב"ה מתיחס בהם, ועוד דוגמא: "שלשה דברים כשאדם מאריך בהם מאריכין לו ימיו ושנותיו וכו'", מרה אחת לשלשת מעלות, מדרגה עליגה בעיון תפלה, שהיא מן הדברים העומדים ברומו של עולם, בחינת "ואני קרבת אלוים לי

אחים לעבודה כלנו יחדיו, נעבודה נעמדה נכונה לדור!

רשמי זכרונות.

מתגבר לבוא. אותה תקופה תקופת הנער שנות נסיון ובחינה הן לכל בעל כשרון ורגש. עת נמצא הוא על המשקולת על אותו חוט השערה שבין גן-עדן - לגיהנם.

הנוער עושה את שלו. הלב צמא לחיים. הדם הוא חם ומלהיב את הדמיון. העולם בכל הרר הפארתו מגרה ומעורר שאיפות משאיפות שונות. ואז בא מצד אחד אור אשו של גיהנם. אותו האור המחמם מתחלה וממשיך כה את הלב אחרי ואחרי. בוער הוא. בוער ומכלה. ומהצר השני בא אורו של גן-עדן. המאיר ובא כמו שחר לאט לאט. קמעא קמעא. יורד וחודר לחדרי הנפש. מגיה ומדליק אש קודש. אשר תמיד תוקד לא תכבה ולא תכלה...

באותה תקופה נפגשתי אהי. ועולם אצילי מלא שלל צבעים נגלה לפני וראיתי נפש לוחמת בכחות השטן אחוזה בכסא הכבוד. נפש מלאה רגשות הכי נעלים עסופי ברכ הכשרון - לא ידעתי אם הייתי אני היחיד או מן היחידים. שלפניהם גלה את כל המסמנות שבלב. או שהי' בכלל איש שונא מסתרים. כי באמת כל מטמנותיו כמה שלא היו לפעמים אינסימיים ביותר. אבל איזו פשטות של חן וטהרה נפש הי' נשפך עליהם. עד שנדמה שאין לו מה להסתיר. כי כולו הי' נעים. לכן נדמה לכל אחד ממכירי. כי רק אליו הוא קרוב קרובת נפש. זאת יקרה לפעמים באנשים המלאים שפעת אהבה וחבה לכל סביבותם עד שכל אחי. הבא בנגיעה עמי. יחשוב שהוא הוא היחיד הקרוב לו וכל לבו הקרוב רק לו (כל אחד נדמה לו כאומתו - מגילה ז').

ובאותה עת שהזכרתי. אחוזי בירי והוציאני אל מחוץ לעיר מנורת. ששב אלי. אחרי איזה שנים של פרדה ממנה והולכתי אל אותה הבקעה הקטנה הנזכרת. שהיתה עמוקה מקומת איש. מסותרת מעין כל אדם. ואמר לי - ראה. זהו המסתרים שלי. זה ארבע שנים. שלא הייתי פה. אבל לפני ה' זה המקום היחיד שאהבתי להתבודד בו. לכאן הייתי בורה כשהי' צר לי בעיר. ברחתי מהעיר ומאנשי. לשפוך שיחי. בהתעטף עלי רוחי בשעות של סערות רוח גדולות. במלאות הלב רגשי צער ותוגה עולמית עד להבקע. רצתי אל בקעתי הקטנה שם נשפכה נפשי בשירתי ושם נתאחדה עם כל היצור ובקשה נוחם לגשמי. הענופה השואפת ועורגת ולא תמלא. אבל ראה. אמר אלי. לא נשתנה פה מאומה. שנית אני רק לבדך. כן. בארבע השנים הללו מצאה הנפש העורגת מעין יסועה.

ששאהב. ~~המנה בשפך~~. שאיפת הנפש נתמלאה. נשמתו הספוגית. שהיתה ~~במחלוקת~~. שימלא את שכלו נגה ואת לבו אש מחמימות הרגש - קבלה את תקונה. יפעת המחשבה התורנית. רחבת המעוף של היקף העולם רחב שנגלה לפניו כמשך למדו בישיבה. המאור שבמשפט ההלכה ומחשבת המוסר הנובעות ממקור אחד של הנצח ותורה שמה נמשכו עם נפשו הדורשת ומחפשת. ראה את האור ונתעטף בו ואז נתהפך לאותו נגון של תגמרא המשתף את המוח והלב בלמוד התורה. והאור הזה לא החזיר את פניו מן העולם לא שנו לפניו לא הבקעה ולא השמש ולא העולם בכלו. בכל הדור. אבל נשתנה רק הוא לבדו בעינים אחרות ובהשקפה אחרת כבר הביט על העולם והחיים. כבר שמע את קול ד' המתהלך בגן...

אמנם כן. נשתנה. נשמתו קבלה תקונה אבל לא בדרך משחק ולא כמצאה הבאה בהסת הדעת. אלא מתוך דרישה ובקשה את האלקים שבקשו בשכלו ובלבו. במחשבתו ובהרגשותו. מספור לבו היתר נוכח רגשותיו שירתו. והיתר נפשו משתפכת לפני השם ומתפללת תמיד בתפלה. שהיתה תמיד שגורה בפיו. וכן לי השם כח להאמין ולהאוב. כאמור. גם בשעת מלחמתו עם כחות השטן אחוז הי' בכסא הכבוד ושם בקש כח להאמין ולהאוב. אלו שני הדברים הקרובים. שמי שנפשו מלאה מהם יש לו מנוחה. לא איתה המנוחה הבאה מקרירות והתאכנות. אלא מנוחה שלמה. הי

הלא ירוע לכם. הלא שמעתם את הנגון המלא חן ורגש קדש הנשמע מפי לומדי גמרא נגון זה מה סיבו ולמה הוא בא? הוא בא להשוות את המשקל בין הלב והמוח. כי בשעה שהלמדן מתרכז כולו בשכלו בנקודת העיון. בסוגיא שהוא עומד בה. והוא מסור כולו בעיון המוח. בה בשעה רודף הלב אחרי המח לצוות אתו בדרך עבודתו במלאכת מחשבת של למיד התורה. להסתפק בדברים המלהיב את הלב ומחמם את השכל הקר והחד. העיסוק בדברים שכליים מופשטים. שלכאורה אין ללב ולרגש מבוא אליהם והצוותא הזאת מולידה את הנגון. היפה והנעים המעורר את המוח לחשוב ואת הלב להרגיש - כאלו בא להשוות את חמשקלת שלא יטה האדם ביותר לצד המחשבה המופשטת על חשבון רגש הלב ולא יפנה את כל האנרגי. שלו לצד המוח ולעוב את הלב קר וריק אלא חמים יהיו. כי הלא תורה הוא לומד. שהיא תמימה ומשיבת נפש ואם יכריע לצד אחד יפגום בתמימות נפשו. לכן הנגון הנובע משפעת הרגשת הלב משתף את שניהם ביחד בעבודה. האדם חושב ומתעמק בשכלו ומנגן ומתרגש כאחת.

ולו היינו עוסקים בסמלים ובאנו לעשות סמל לנגון זה של הגמרא. לו באנו לתת לו איזה צורה ממשית חיי. לא היינו מוצאים בטוי יותר נכון לסמל מביע בדיקנות יתרה את מהותו. כמו תאורו של האדם הגדול. שאנו מעלים היום את זכרו לפנינו הוא הרב וכו' רבי אברהם אלי קפלן ז"ל. הוא היה הסמל האמיתי של נגון תגמרא השופע עיון ורגש יחד. הוא בעצמו הי' נגון חי שהי' מעורר את המוח לחשוב ולהתבונן ואת הלב להרגיש ולהשפיע חמימות הרגש. כי הי' מצד אחד מלא ערפון ורדף. עליצות נפש וחדות החיים. - ומהצר השני שלם בכל תאי נפשו אור שכל וד ונקי. שכל מכר ומנסה. סהור מבולמוס הפלפול - לשם פלפול. לשם חריטות. לשם הראות את עצמו. אלא הי' נגש לכל דבר בפנים מסבירות חוקרות ודורשות ויורדות לעומקן של דברים כדי להשיגם ולהבינם על בורים. כן. נגון של גמרא הי' כולו. עסוק הלב והמוח יחד וכמו נגון השחפך כולו באייר. השחפך והתפשט.

ישנן נפשות שנקראות כבוד (ויגל כבודי - תהלים ט"ז) שכולן אומרות כבוד - נפש כזאת היתה לר' איז ז"ל. מן עמוד של אור ירד מן השמים. הבריק האיר ונעלם. מן אש קודש נתלהב. חמם וכבה. אבל השאיר אחריו בלבות מכירים כאב צורב. געגועים סמירים ותוגה חרישית...

כי בכל מקום שחי בו. באו לידי גלוי כל סגולות נפשו. סגנות האור ורווית ההור. בכל סביבה אשר נמצא בה ההור ממנו יו זה רוחני. אצילי והשאיר תמיד רושם של חמימות הרגש. נעימות האהבה. וחביבות הרעות. קשה הי' לתאר את ראיא בדמות אחרת לא של רענונות הנפש. של מלא כח עלומים. וגדל הכשרון כה הי' במציאות וכה הי' בצורתו כה הי' וכה מת מתוך מלוי חיים וכן הי' צריך להשאר בזכרוננו.

- לא שנית במאומה. בקעתי הקטנה.
- עם עשכה יצועי מרבדי.
- לא שנית החמה הזורחת למענה.
- שנית אני רק לבדי.

אלו הדברים אשר שר לפני פעם אחת ברחמינו שנינו לאותה בקעה הקטנה והדברים המעטים האלה רמוז על תמורת החיים שעברה עליו בתקופה ההיא.

כי לא אורח סלולה היתה דרכו כחיים - לא. רק דרך הרים ובקעות. פעולות ומורדות עלה בהר ד' ועמד במקום קדשו. אני הכרתי אותו עוד בשעת הרת עולמו המלא כה חן ויופי ובשעה הריון זו היו עוד ימים שהתרוצצו רעיונות בקרבו... וכל אחד

אמץ לעבוד וליתן ונתן לעולם את גודל כשרונו ונטע בפרך עבודתו גדולי קדש במסירות ואמונה. אבל גם לקח מהעולם את ההכרה ואת ההערכה כי מורס מעם ה' והשפעתו לבסוף באשכנז היתה גדולה... והנה באמצע עבודתו על פסגת מדרגתו על במותיו נפל חללו

עוד שרטוט אחד מקי נפשו ראיתי. וגדול הוא אצלו. גם אחר שהי' כבר במלא קומתו ודמותו הרוחנית. וצביונו הבהיר שנדמה לכאורה שהוא מלא שמחה ואושר נפשי. לא השבעתו רצון מנוחת נפשו. שנה הוא את הבורגניות הרוחנית. השלר עלי נפשי ואהב יותר לחרוש בדמי לבו. לחרוש ולעדר. בטרבו פנימה למען עורר כחות הצמיחה הרוחניים בנפשו. שלא תהפך לדומם. ואם לפעמים הדאיבה לו החרשה הזאת. קבל עליו את היסורים באהבה בשביל שחדשו בו בכל פעם שירה חדשה.

פעם נפגשתי אתו בפונדק אחד. והימים היו ימי בקורי אנשים את עצמם והכנתם לימי הדין. נתגלגלה השיחה והתחיל להעביר קו בקורת חדה על אי-אלו. שהשפעתם הכתה שרשים בלבו עמוק ומתשרשים האלו יצאו פירות תנוכה הנחמדים ויצרו את דמותו הרוחנית. מה אתה עושה ידידי? שאלתי. בראותי. שהעברת הבקורת נוגעת בשרשי לבו. ויורדת ונוקבת. כאלו העביר של לבו חרב חדה. והאם היום. ערב ראש-השנה. הוא עת לכקורת זו? כן. אהבתי. ענני. לב נשבר ונדכה. אלקים לא תבוהי. הראיתם שבירת לב כזאת? את לבו הרוחני שברי. כי לא ה' חפץ לחיות ביסודות. שנטסו בנפשו לפני שנים רבות. וליהנות מפירותיהם כאדם המתפרנס מן המוכן. אלא חדש כל פעם צלמו ודמותו. שיבר את הכלים והעמידן מחדש בתוקף ועזו בהתחדשות וחיות. בשיר חדש. כי על כן נתן לו ד' כח להאמין ולהאוב. וזה ה' ר' א"א ז"ל. וחבל על דאברין ולא משתכחין.

של אהבה ונדבה. של אמת ואמונה. אותה המנוחה של נהר רחב ידים השופע בבטחה ומנוחה מסקור מעינו אל רחבת הים. אל אלו שני הדברים התפלל ראיא ושמע ה' תפלתו נתן לו כח להאמין והאמין ר' אברהם א' בד' ויחשבה לו לעצמו לצדקה וחסד מאת ד' ושסה כה שמחה גדולה שמחה של מצוה. שמחה של התרת הספקות. של הכרה ונעימת החיים.

וגם נתן לו ה' כח לאהוב ומלא כה את לבבו ורחש לבו אהבה וחבה וירידות לכל מי שבא בנגיעה ומשא ומתן עמו כל מלה שיצאה מפיו ושגרשמה ממנו בכתב. כל מאמר כל פסוק מרגלית טובה מרפאה ומנחמת לכל נוגעי עמל החיים וסבלותם. כן נתן לו השם כח להאמין ולהאוב.

אולם מלבד אמונה ואהבה חננו ד' בכשרון. כשרון גאוני בכל מקצוע שעסק בו ולכשרונו. כח המושך את כל הבא בנגיעה אתו. בין בלומדות. במקצוע ההלכה עלה למעלה ראש. השיב תשובות הלכה למעשה בהיקף נפלא היוצא מעיון גמרי בדיעה ברורה ובעמקות. ובין במקצוע הספרות. מאמריו ושיריו מסולאים כפו בשפה ברורה ונעימה.

אבל לא בלומדות ובספרות לבד הוזכר כשרונו. העיקר ה' לו כשרון עבודה כשרון של שקידה. לא יכול לסבול שום בטלה. גם בשיירי התאונן אם בדרך עבודתו לא השביעתו רצון ונדמה לו. כי הימים עוברים עליו בלי הבאת פירות.

ימים עוברים ימים כלים

מבלי קחת מאין תת

אם לזאת סראת חיים

אמור נא. קלי. מה זה מת?

אם עברו הימים. מבלי קחת מבלי תת. לא נחשבו אצלו כימים חיים והן איש חפץ חיים ה' כי כולו ה' מקור חיים והת

זכר הרב רא"א קפדו זצ"ל

ד"ר מ. אירבך

ברלין

קיום המצוות הן בינו ובין קונו. הן בינו ובין חבריו. היה מפרטו בחיים. המצוות מיוסדות על אדני פו התורה. בכל מצוה ומצוה מדקדק היה למצא שביל הזהב לדרכו בקדש שלא לפגע במצוה אחרת ובפרט. שלא לפגע בכבוד אדם אחר. ואין יגע לשקול ולמדוד להתרחק מכל עולה ולהתקרב לטוב. פעם אחת כתב לי על ענין נכבד והיכרת בו לדבר על אנשים קרובים ובתוך חקירותיו. אשר נשא ונתן בדבר הלכה. כתב. שמשתדל לכאר זאת הענין אבל להזהר מלשון הרע. כי האסור הנורא נוהג גם בקרובים. דברים פשוטים בפשטות גאונית בענין אשר כל כך נכשלים בו דוקא נגד הקרובים. וכמה שמח כאשר נגמר הענין בכי טוב בלי פגיעת כבוד שום איש. פעם אחת התאונן לפני חברים על דרך בני אדם. אשר אמנם שואלים שאלות הרבה בעניני איסור והיתר. שלא לעבור על מנהג ממנהגים אבל אם איזה דבור אסור להם מצד לשון הרע אינם דואגים.

יראתו קדמת לחכמתו. ויראתו היתה יראה מתוך אהבה. אהבת ד' במדה מצוינת מאוחרת עם אהבת ישראל עם ד'. בפרט ובכלל. כל אחד ואחד מישראל אהוב לו ובכל אחד מצא ויק קדושה וזה היה סיד השפעתו להכיר יקר בתוך זולל ולהוציא. אמונתו בטוב האדם חזקה היתה. עד שהשפיעה גם על אחרים. כמו אבן שואבת משך את רגשי האצילות עד שגברו מי שבא אצלו נעשה לאיש יותר טוב. מורה דרך היה למדע. עוד יותר הורה דרך המוסר לא באופן שלילי. בטלני. כי אם חיובי. מעשי. במשך שנים מועטות נעשה לכה מן הכחות היותר חשובים ביהדות הגרמנית. קיינו שעוד שנים ותוא יהיה המנהיג. לא זכנו לזה. אבל זכרו לברכה בכל מכיריו מוריו. החברים ותלמידים.

גדול במדות ובמדע. כך תארגוהו לפני שנים: חושב אנכי שמדותיו עוד עולות על מדעיו כשרונות הגאון רא"א קפדו זצ"ל ידועים היו למוריו ולחבריו ואח"כ לתלמידיו ולחבריו. ידיעותיו העמוקות בספרותו הק'. בתנ"ך ובתלמודים ומפרשיהם הראשונים והאחרונים. בספרי הפוסקים מימי הגאונים עד דורנו אנהנו הפליאו את מוריו. חבריו ותלמידיו. בעינו התדה ושכלו החרף והישר מצא את המושג המרכזי אשר על ידו המין אור על החומר לעמקו ולרחבו נכנס לפני ולפנים. אל סוגיות הש"ס. לומד וחוקר בדברי המפרשים ובתוך למודו נעשה למפרש גם הוא ומתוך פרושיו מצא את ההלכה. ובשאלות להלכה חזר על שרשיהן בתלמוד בבלי וירושלמי למודו בתלמוד היה הלכתי ופסקיו בהלכה היו תלמודיים. כדרך הגאונים האמתיים. שבכל דור ודור. אהב את העמקות ושנא את השטחיות יגע בתורה לילה ליום. ולפוסט צערא אגרא. באופן נפלא רכז את כחותיו השכליים. הענקיים אל למוד התורה ובברלין ההומי. עלדה בבקאות וחריפות מדי שנה בשנה. ידע להשמר מפור הנפש. מחלת יושבי המרכים. אמנם שכלו הפתוח לרוחה לא רחא ההשפעה הרוב צדדית. אשר ברלין המדעית נוחתה. בהבנה יתרה קבל ידיעות חדשות ורעיונות יקרים אבל הכל רכז מסביב למוד בתורה. מאמרו הנפלא על עריכת פירוש לתלמוד בבלי אשר רק קצתו ידע בחייו לאור מראה לנו סגנון רוחו באותו תלמוד ומדע. חבל על דאברין! קה קיינו לראות את הבנין המפואר. אשר יסד במאמרו ולא זכרה ולא זכינו ונכזבה תקוותנו.

גדול במדות ובמדע. ובכל גודל המדע מדותיו עלו עליו. תורה אחת היתה לו. תורת המוסר. כל כשרונותיו כל מדעיו נכנסים לשלמות נפשו. למודו היה לו עבודת ה' וכן כל תנועות חייו.

רוחב לב נבון

יכולים להקימו אלא כי בא ממלאכתו ואומר למשה: הרי קרשים הרי בריחים וכו'. כי רק במקצת אחד היו ידיו רב לו. אבל משה עשה את ההרכבה הנפלאה הזאת והקים משכן אחד מכל החלקים השונים להשפיע קדושה וברכה על כל הענינים הדרושים לעמנו באשר הוא עם. ועל זה אמר שלמה: רבות בנות עשו חיל - כלומר רבים המה אנשי החיל במקצועות שונים אבל את עלית על כלנה - גדלך והקף דעתך נתפשטו על כל אלה המקצועות יחד. מובן כי לגופו עשירה כזו המכילה בקרבה המון רגשות וגמיות, דרוש כח מצביא, מושל כביר כי לא הרי מושל על אנשים אחדים כהרי מושל על מדינה בת מאות מליונים ולכן אם רבים הם הכחות והכשרונות רבי הגונים דרוש שיהי האדם אמן לב בגבורים ומושל ברוח כביר ואיתן.

ידידי המנוח הרב ר' א. א. קפלן ז"ל היה איש אוניוורסלי נפשו העשירה הקיפה מקצועות רבים ושונים ובכלל הצטין בגאון ניותו גדל המוח ורוחב הלב. עמק המחשבה וספרות הרוח מהירות השכל ושירת הנפש דבקות קדושה ותשוקת החיים התלכדו והתמזגו באיש הנפלא הזה. אמת כי רבה היתה העבודה עליו בכדי לאחוז בכל אלה הכחות אשר סערו בו לאחזם ולהביא את ההרמוני ביניהם ולא יפלא איפוא אם היו תקופות שונות בימי חייו שהתנהלה בנפשו מלחמה כבדה בין כחותיו הסוערים, אך סוף סוף רוח אלקים אשר נוססה בו, נחלה תמיד את הנצחון ומי שראוהו בימיו האחרונים הכיר בו כי מצביא גדול צדיק מושל ביראת אלקים עולה בו לפקד על הצבא הגדול והנפלא שבנפשו. ובעורנו עומד ומקים את המשכן הנשגב הזה נקטף מאתנו ואיננו כי לקח אותו אלקים.

ועל כגון זה אמרו חכמינו ז"ל: קשה מיתתם של צדיקים יותר מחרבן בית המדרש.

דובלי אירלנד, אפריל תרפ"ט.

כיון שאמר להם האלקים להקים את המשכן. אמר להם: באו נקים את המשכן. התחילו טוענים ובאין אצלי: כמה חכמים היו שם ובאו להם אצל משה ולא היו יבונים להקים. עליו אמר שלמה: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה. למה שעשו את המשכן ולא היו יודעין לישבו. מה עשו? נסו כל אחד ואחד ממלאכתו ובאו להם אצל משה ואמרו: הרי קרשים ורי בריחים ובין שראם משה שרתה עליו רוח הקדש והקטו (שמות רבה ג' כו).

עשיר הוא עמנו באנשים גדולים, אך מה מעטים המה בקרבנו אנשים אוניוורסליים, אשר נפשם תכיל בקרבה כחות סגולות רבים ושונים ואף יהי להם הכח המארגן והמצביא על כל אלה הסגולות הכח המושל עליהם והיוצר את ההרמוני הנכונה ביניהם. ובשביל כך רב הפרוד וגדולה המבוכה בחיינו, לא רק משום שנמצאים בינינו אנשים החווים לנו משואות שוא ומרוחים, אלא אף אלה המחזיקים במדת מה באמת, או חיים רק בכפרי אבל לא יתפסו מכל צדדי ולרוב כל אחד תופס רק צד אחד של הגזמת רוב את חברו, התופס את הצד השני ובאמת שניהם צדו. אך לא הקיף שכלם את הענין בשלמותו ולבסוף לא ראה הרבה חכמה אפס קצה ראו משני צדדים שונים ולכן לא יכין איש את שפת רעהו ורבה המהומה וטעו גם שניהם ועתה משפט האמת.

לחלית מלאכת המשכן ובגדי הכהונה היתה דרושה ידיעה עמוקה בסוד החכמה העליונה. להכיר את שרש כל דבר שהצטיר באחד מכלי המשכן או מחלקי בנינו. שעיינו היה אפשר להמשיך שפע קדש ממקדש של מעלה למקדש של מטה וממנו - לעם ישראל - יורד היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ (ברכות כ"ח) וכמוהו כל איש חכם לב ידע את צרופי האותיות. שלפיהם צריך הי' לעשות את הכלי המיוחד לו. אך מי זה האיש אשר יכול להביא את ההרמוני הנפלאה בין כל אלה הענינים הרבים והשונים השלחן שבצפון והמנורה שבדרום (המורים על ענינים שונים - עושר וחכמה כמבואר ב"ב כ"ח) וכן שאר הכלים רק משה אשר הכיל בקרבו את כל הסגולות האלו יחדו - כמה חכמים היו שם ולא היו

יצאתו לבררין

ד"ר ש. דיטשנדר

וי"ה

לבקשת המערכת להספיד מאמר מוקדש לזכר האדם הגדול רבי אברהם אלי קפלן ז"ל. הנני להציג כשם מילקט-זכרונותי על האב הנפלא הזה וזה יהי' עלול להפוך שכיב אור על אישיותו האצילה לבן חסיד ונפשו החולמת והמתעצבת.

כשרון מקיף, עמוק השכל יחד - ההבנה ויחד עם זאת יבין את אשר לפניו יודע להלך כנגד הרוחות הפגניות או בעולמנו החלתי לחפש אחרי כח חשוב יקר-מצאות כוח. בדיקתי בחורים וסדקים על פני רחבי ליטא הנודעת בעלויה וחכמה. ולא מצאתי איש מסוגל ומוכשר לתפקיד נעלה זה אלא רבי אברהם אליהו קאפלן. זכרוננו לברכה!

כשהצטתי לפניו את רציני מיד נתרצה להעמיד לעזרתי את כחו הרעני. כשרונו המצויין. רוחו ורחב לבו. וכו' מצאתי את שבקשה נפשי. כל היום עבד עבודתו החמה ומדי ערב בערב שוחחנו והתישבנו על הפרובלימות העומדות על הפרק ומדי פעם גדולה השתוממות בראותי כיצד הוא מקיף בסקירה אחת את כל חיות - הפעולה ובמעון שטחיו הוא חודר לתוך עומק הענינים המוצעים לפנינו ושואחרים מתקשים בהם.

ועם כל זה היה נחבא אל הכלים. לא רצה לצאת בפומבי וסרב מהתייצב בשורה הראשונה של הלוחמים מלחמת החנוך המסורתי. אף על-גב שאלבא דאמת היה הוא כח מניע חשוב בגלגל החנוך החרדי שנתהוה או בליטא. עד שבא המצב הקדחתני וידחפוהו בעל-כרחו על בימת העסקנים הציבוריים. זה היה בימי הקונגרס הראשון של הקהלות העבריות. הציע לפניו ביאת-לח. כמדומני מסלושי. ורבי אברהם אליהו הצנוע העמים המשרה הצבורית הו' על שכמו. הכיר שעליו הפעם להשתדל להיות איש

חבל! רק שנה אחת וכיתי להנות מקרבותו והשתתפותו עמדי בעבודתנו החנוכית בליטא. אבל דוקא שנה זו היתה מועפת הכמות ורבת האכזות. שנה של רכזי פעלים והרת תוצאות. ודיה היתה תקופה קצרה זו לתת לי ההודסנות והיכלת. לחודר לתוך עומק הנפש היקרה ולתהות על קנקנו החדש מלא ישן נושן. השנה היתה שנת 1919. הממלכה הליטאית קבה זה עתה לתחייה. כידוע נקרא בשעתו כותב הטורים האלה למנסטריין הליטאי לעניני החנוך בתור מנהל את העבודה החנוכית היהודית. ידי היו מלאות עבודה מרובת האחריות. כי מחד גיסא שאפתי בכל נפשי לעזור להחזקת הושיבות הרבנות הקימות סקדמת דגא ומאידך גיסא שוב הייתי נאלץ בתור נושא משרה ממשלתית גבוהה. להתעניין בכל מקצועות החנוך דוידורי הבלתי חרדי כהרדי. מובן איפא שהעבודה היתה גדולה ומשתרבת עד שעברה את גבולות כחי ואפשרותי ונוסף לזה. הלא הייתי או בבחינת - גר בארץ נכריה. טרם ידעתי את תהלוכות המפלגות השונות ואת סתותן של השדרות הרבניות ובאחי ידי מסקנה. כי זקוק אני לחברי. שישא עמי בעול העבודה העמוסה על שכמי. אך השאלה נקרה במחי: אנא למצוא איש כזה שיהיה בעל

עליו לצאת מ' אמות של התבודדותו והגיעה השעה לקנא קנאת היהדות התרדית בקהל.

אחת התוצאות של הקונגרס הנזכר היתה יצירת הועד הלאומי (אירישער נאציאנאל ראט). בשעה זו העמדה היהדות החרדית בליטא בפני שאלה קשה וחמורה! אם להשתתף ביצירה זו או להסתלק ממנה. חלק ממנהיגי היהדות התורנית הביעו חששות להשתתף בועד הלאומי, לא מפני התנגדותם העקרית לכל עבודה משותפת ופעולה חרדית עם הבלתי חרדים, אלא יען ידעו מראש שהשתתפות החרדים במוסד זה תהא כאין וכאספ והקלקולים יהיו יתרים על התקונים. אך רבי אברהם אליהו קפלן ועמו מנהיגים חרדים חשובים גזרו אומר להניח את הנסיון הזה. וכן הוחלט להשתתף בהועד הפועל של הועד הלאומי. שהיה מורכב מששת חברים: 2 ציונים, 2 שמאליים ו 2 חרדים. שאליהם היה שייך גם רבי אברהם אליהו קפלן וזל. לירי במסרה או מחלקת התרבות של הועד הלאומי וקבלתיה בתנאי שחבר הועד הפועל רבי אברהם אליהו ישתתף עמרי בעבודה מרובת האחריות הלזו.

במרץ, כביר, בכל חום לבו ובכל מסירת נשמתו נגש לעבודה זו. כל רוחו ועמקותו העמיד לרשות חפיקו והעבודה היתה אמנם מרובת - הענפים וגדולת - הכמות: עבוד סדר-לימוד, יצירת ספרות חנוכית דתית, הוצאת ספרי פדיוניא ברוח המסורה, במלה אחת - להקים רשות של חנוך ממוסד ער הספחות, זאת אומרת - לברוא יש מאין. ולכל מה שקפלן נגש ונגע לא היה דהוא רק - עוזר ו-משתתף, אלא בעל מקצוע מומחה לאותו דבר.

ובתור צורבא מרבנן אוהב תורה מסבני, בעל נשמה פיוטית וגפש מתגעגעת לא הסתפק בעבודה זו לבד. אלא בכל יום אחרי שעות עבודה המספרת והקשה התבודד בינו לבין רוחו והתעמק בלמודיו, שם לילות כימים לשקוד על דלתי תורה וגם שירה היתה עמו. לא פעם התענגתי על שירותיו חדורות התרוממות הרוח ועמקות פיוטית. וז - עליו מושלם בכל מקצות החיים היה לו יד ושם גם בחכמת המוסיקה ובשביל יצירותיו הפיוטיות יצר הוא גופו את המוסיקה המתאימה. אך בהיותו "הצנע לכת" לא נתרסם כראוי לא הוא ולא יצירותיו ואולי דן הוא גופו אותן לגנייה עולמית והגני בסות. שאם נתרסמו לא היו גופלות בסעמן ותכנן מיתר השירים העברים בבית ישראל.

עבודתו הציבורית הלזו נהל קפלן משך שנה לשביעת רצון כלני. וביחוד לשביעת רצוני כי לא יכלתי לתאר לנפשי כיצד אוכל לעבוד בעדו וגפשי נקשרה בנפשו בעבודות אהבה שאינה תלויה בדבר אלא באישיותו הרוממה וכה נעשינו לידידים נאמנים ומסורים. לא רק חברים לעבודה אחת אלא גם חברים לדעה אחת ולשאיפה אחת.

לכן מובנה מעתה השתוממותי הנדולה שאחזתני בבוקר לא עבות אחרי כשרבי אברהם אליהו ששך לפני את לבו ושיתו. כי נפשו קצה בעבודה הקלוקלה. אין הוא מוצא את ססוקו הרוחני בפעולתו. לראשונה לא יכלתי להוציא אף הגה מפיו הבסתי עליו בתמונן חרישי דמיתי שבחלוס הוא מדברי. כי כיצד יכל אדם לסתע להשליך משרה כה חשובה. כאותה שגשא קפלן. אחרי גז על לא דבר. בלי שום טעם וגמוק. אך כשהתכוונתי אליו. ראיתי שפניו אינם כתמול שלשום. קמטי מצחו העידו שמלחמה פנימית הוא נהל במשך ימים עד שנצחו השאיפות הזכות את תפקידי השעה. מאד תאבתי לדעת את הסיבה הפתאומית שהכריעה את ידידי לידי חשבון-נפש כזה ואחרי חסוסים ונקורים נתודעתי והריני למסור העבודה הלזו. ובה משתקפת נשמתו הנעלה והרגשותו הנשגבה:

ויהי היום בשבת רבי אברהם אליהו קפלן אל שלחנו

במשרדו. כסוף על גבי עידתו. מסור בלבו ונפשו לתפקידו שהוטלו עליו נפתחה הדלת ועל המפתח מופיע מכר ומודע של רבי אברהם אליהו ממקום מולדתו ומגוריו. היהודי דגן נגש אליו וישאל לשלמו וישמח אתו שמחה עצומה. ואגב השיחה הביע אותו היהודי את תמהונו הגדול מעורב עם צער פנימי על זה. שקפלן העלוי אשר כל העירה ששה אחו משוש וכל למרני העיר והסביבה נבאו לו גדולות ונצורות ירד כה ממדרגתו הגבוהה עד לירי נושא משרה ממשלתית. הוכיחו על אשר מפנה לבו לכך ותורתו מה תהא עליה? היהודי התחנן מלפניו. שיחוס על כשרו. נותני הרעננים. שבהם הוא עלול להאיר את הגולה בחכמתו ועוצם בקיאותו והעבודה הצבורית ישאיר כירי אחרים המתאימים לה.

קפלן נסה. אמנם לכארי. למכרו. שגם עכשו הוא עובד להרמת קרן התורה והגברת החנוך המסורתי. אבל הוא באחת - - - למה לך. רבי אברהם אליהו. לעבוד להרמת התורה בדרך אלכסון בשעה שהנך מסוגל לפעול ולעבוד להרמת התורה בדרך המלך. בשכלך המפליא ובעמקותך השנונה!

דברי היהודי הלזו שנאמרו מתוך פשטות ותמימות ומתוך כונה טהורה. נכנסו אל לבו, קננו בטחו ולא נתנו לו מנוח. לא מצא מרגוע לנפשו ואחרי מלחמה כבדה בינו לנפשו החלים להתסטר ממשרתו ולהקדיש עתו לתורה ולתעודה.

וכאצבע אלקים אסתסייעא מלתא. שכאלה הימים הגיעני מכתב חסוף מאת מנהל בית המדרש לרבנים בברלין. הרב ד"ר מאיר פולקס. ובו הוא מקשני לקרוא לו בשם גדול אחד בעל יסודות. שיתקבל לבית המדרש כחור משנה וסגן להגאון ד"ר הופמן וצ"ל. את בקשתו זו הוא מטעים: ד"ר הופמן כבר בא בימים וכחו אין אתו וזקוק הוא איפא לסגן. שהוא ד"ר הופמן. יחנכו בעבודתו והואיל והד"ר הופמן מבקר דוקא למדן ליטאי. להיות חפצו לקרב את סדר הלימוד בבית מדרשו לזה שבלטא. מבקשני איפא לחפש על אתר אחרי כח מוכשר כזה. וגם מזכירני ד"ר הילדסהיימר במכתבו זה. שאותו האיש צריך להיות מתון בדעתו וזך בהשקפתו בכרי שיוכל יודע בטוב טעם ודעת למזג את עמקותו של המזרח עם יופי המערב.

מיד נתתי את עיני ברבי אברהם אליהו קפלן וזל. אמנם לא רציתי לסמך עלי גרידא בנוגע ליריעותיו הרחבות ועמקותו התלמודית פניתי בשל זה לגדולי ליטא. שהם יציעו לפני בעל כשרון כזה. וראה זה פלא! כלם כאחד לא חשבו אף רגע וחרצו את משפטם. כי למשרה זו אין איש מסוגל. ומוכשר כרבי אברהם אליהו קפלן.

ככה עזב קפלן את משרתו בהמיניסטריון ויצא לברלין. כאן התחילה תקופה חדשה ופוריה בזייו הרוחניים. פה מצא מקום להתגדר וכר-נרחב לפעולה להרכיץ תורה בישראל. ובעמדו על מובח התורה בשעת עבודה. באביב ימיו נקרא אל על ויעל אליהו השמימה. יהי זכרו ברוך לגצה.

הפיצו את ירחוננו ה נ א מ ך

ת"ס*

וההתאמצות מרכות בה: שבעים ושבע יגיע סולל השביל החדש הטמור מן העין: הוא נבון מהמון האפשרויות והמסו הצחוק הפולח משני העברים: לא זה השביל: והסולל בודד: כי הרבים משרכים דרכם על יד הנבול למען לא ייגעו בחפוש ולא יעמלו בסקול: ועליו לעזק ולסקל ולסל: לבדו.

והוא צער בסוחות: כסוח באמת ובודעת אחרים לא תלוי: וצרך בכור אישיותו השלמה כל סגולה שהשיגה ידו: פאר הלמדנות הליטאיות: הוד הטור וברק הפלסול של היהודי הפולני: משמר המדע של היהודי הגרמני (על פיו: באחד מסמאמיו): שורת הגיון וחוס לב: מדת הדיון ושירה שבהוד: ולא היו אלה צרופי חיק: הוא לא היה גם משורר: גם תלמודי: גם חרשב: אי שיהודי היה בבירת היהדות: יותר משיצר יצירותיו יצר ארת עצמו: והיתה העצמות שלמה והכילה כל וכוללה יחד: פרק שירה היה פרקי הגאה בתלמוד: וכשום בים התלמוד צלל יד גם לנבכי הלשון והעלה מרגליות: התלמוד והשקפות חז"ל נותנים הרב ומשתקפים בכל פזמון קל אשר שר (וכורני: אחד מהמצוינים שבישיבת סלבודקה: חברו: נשא בת גדול הדור ודרש במשתרה הארוסין פלפול תלמודי בן שלש שעות כחריפות עצומה: לא הספיק זה לגמר: עד שקם הוא והרצה חנן הדברים המסובכים בחרוזים ובנעימת שיר משלו: והיו הדברים מאירים באור הפיוט: פרוכים ירדו לעלמ: חק-שירה ושירת חק: אחד בו קצחת הנראים מתנגדים בסקירה ראשונה: הוא אחרם ונתגלה שנגודם קים רק בהפרד: מה שיראה הקטן והוא זר לו וראהו הגדול והוא חלק ממנו: כמה שנה באהבה ללשון כמה הגה בארץ ישראל (אנב: לשון הדורות היתה בו והוא צר לה צורה אצילית: צרופה: שקופה: למרות הנסל הרב אשר העמס עליו: למן דברי בראשית ועד תשובות אחרוני הרבנים).

תם — גדול: חק.

תם — כלילות: שלמות.

וכך: יפה: שלמה: בשחקפה אישיותו בעיני רואיו: לכך כון כל אשר הנה שמו באותיותיו: אות היה: מופת הדור הצעיר: הרגשה חמימה עסתה את רואהו: השערים פתוחים לפניו: צורר המפתחות מקשקש בידו: פתח במוצאי חיו את "הסידור" וקרא ברבון העולמים למוצאי שבת: שצרי אורה: שצרי בינה: שצרי גילה: שצרי גדולה: שצרי הדור: על תעמד: הוסף וקרא: וריוותי: זמרה: זיו זהר תורה: זהר חכמה: חן: חיים.

יש להמשיך ולקרא: אלא שהגענו לשערי חיים ועלינו לשהות: כאן סוד אישיותו: זה גדול כשרונותיו: חי היה כל הימים חי היה כל רגע חייו: חי חיים אינטנסיביים: בתורתו היה כתוב אש חיה: וחי כהם: חי היה את התורה: חי את האילן הגאה חי את דעו (רוק: לא "עם" אלא: את). חי את אהבתו לארץ: ללשון: חי את העם: את הארץ ואת הלשון: והיה חייו בכל יום ובכל שעה מארים אור המוסר הצרוף (בלי "מרכאות"): לא שגור על עצמו לקים כל חקף דברי הספרים: אלא משום שחי היה השגותיו הרוחניות: נשמת חיים נפח בכל הגיוניו: כרית גומלין מתמדת כרתו חייו ומחשבתו: בכל יום ובכל עת ובכל שעה היו חייו בעיניו כחדשים: ואנו: רובא דעלמא: אתנו השבילונד: ותפוסו האינרציה: נמשכנו לאור חיינו ובאורו חמדנו וישבנו כי חיים הוא על כל הקרב.

מי שלא שמעהו קורא בליל הפסח את ההלל באכסטה של מעלה: ובנעימה אשר יצר לעצמו עוד בימי ילדותו — לא ראה חיי יהודי בדורנו: מי שלא ראהו רוקד וקוד הרצי מקוצק בשמחת החג — לא ראה שמחת יהודי בדורנו.

חיה והחיה.

בשעפים מחזיונות: לילה פחד קראנו ורעדה: בשעפים מחזיונות לילה: בכואות זכות לחזיונות יום עבודה אחרון: בבר צחוק עגנה לסבר פניו הקורנות: חמק: עבר: עלה: מיתה נשיקה: ללא אנה: ללא צער: ללא צל כנפי מלאך קודר מרחפות ימים: שבועות שליטה לא היתה עליו לשתי דמויות ראשונות של מלאך זה בחייו: קל וחמר במותו: אלא הוא: כביכול בכבודו ובעצמא: מרכות ובהבה: בנוחה שבחתק"נ: מיתה נשיקה רכה וחשאית לנשמה רכה: טהורה: גדולה.

כך בא אלינו: כך היה בחוכנו: כך נסתלק מעלינו.

בגדולה ובטהרה: ברכות ובאהבה.

לא הערכה: שלות נפשנו רפרה יצועו ורחשושי הלב קלו סני ארג: נשיחה וירוח לנו: הירוח?

הוא טרם נולד וכבר חכה לו חלל חדר ספוג אלמן ויחס: הכחה לו שחרורית כתלים אנונים: אביו: "העלוי מרקוב": מר מיתה חטופה כחמשה חרשים לפני בוא בנו לאויר העולם: ושמו כשמו: האין זו ערבה להשתררות תונג חיים? והוא שר ויוכל: שר בעודו ילד ויוכל-בגורו: וימר מסוס-דאבה במשוש עבודה: קיי עקר באישיותו: שמתה וצב וד ה.

ווכותן של אלה היא הפרדות אשר הושמה בינו ובין הסביבה: מעטה תהלה וזה אפפהו ויגוננה: ועם היותו נתון-נתון לחבריה אשר אהב בכל חס לבו הרגש ורהב רחק ממנו: התבודד עוד במועד הנער במועד נפשו וישא את עצמו.

עומד ברוש עזמו היה: במועד הנער בבני-בן הוא כתוב: "האדם הגאה: החפשי הולך את דרכו לפני יתר האנשים ולמעלה מן החיים: יחירי בין חדות המקרים: יחירי בין מרבית השגיאות..." — "כאלו שמש ילד בנפשי מדי זכרי: בשעות הרעות של עיפורת הרוח: את האדם העוזב לנפשו וחפשי" (מתוך רשימה "האדם" שנמצאה בעזבונו): עודו נער גסע לת"ת שבקלם: זה אהל "המוסר" מיסודו של "הזקן" ר' שמחה זיסל: שלא בהסכמתם השלמה של מורכיו ובנגוד-גלוי לדעות הסביבה: לבו משכהו.

ואף בהיותו בסלבודקה: כל ימי בחרותו: יחיר ומיוחד היה: קרוב-רחוק: אהוב ונערץ: במשמעותה הכפולה של מלה זו: ושמר על עולמו הסנימי: ואף על פי כן כפוף היה לרבותיו (עוד בימים הנוראים האחרונים נסע ל"זקן" שבסלבודקה ז"ל) ורבים כפופים לו: אגדה היה שמו בישיבות: סמל: תלמידיו: חבריו ורבותיו וזה דעתם עליהם בגללו והתייחסו עליו: לבן מלך אשר נתגלגל ובא לשמע דברי חכמים והענק העניקו לו מתוך רחשי אהבה: ששועי יודעיו היה כל הימים: כי על כן זרח אור חייו ועבודתו על הכל: ויבואו ימי העמידה והוא לא עמד: והמריא על: מקום יאה פצא לו: מורה לרבים: אוטוריטט ליהדות התורה בגרמניה: מרובים היו הצרכים ודעתו גברה ותרב עצמה: תקף היה בדעתו: גדולה היתה עבודתו וגם היא גדלתו: גדל היה מיום ליום תמחני אם היה לו בחייו רב מכה מרבו זה: העבודה: היא השריאה רוחו והיא הפריאה כשרונותיו המופלאים ויעל.

רבים וגדולים היו כשרונותיו ומרובי הגונים: והעבודה שותה יפעה להם ויהי לאישיות כלילה: ששה בגוניה: איש האשכולות והנה הבשילו אשכולותיו והוא פור נתן לכל עבר ביד נדיבה ובכעשיר מפלג: בתורה ביראה: ב"מוסר": בשאלות הזמן: בלשון בשירה: בשפת הקולות.

והיה בו האמץ לדרך גם אז בשבילו המיוחד: בתורה ובעבודה: בחיי פרט ובחיי כלל: בשביל הזהב היה הולך: ולא מתוך רשלנות ולא מתוך פחד הקצת: ההליכה בשביל זהב הראוי לשמי: אינה קלה כלל ועאכרי"כ סלילתו: להוליך הקצת הכל מחור: אם מעבר מימין — על יד הגבול — ואם מעבר משמאל: האפשרות אחרת

(*) לפי הצעת המחבר מדמיסס אנו את מאמרו זה ספרסס בפורון סמוך לפטירת חרב ר' אברהם אליהו קפלן.

אהבה רבה אהב - כי חי' כי התעלה: כי סהר.
 תם - טהר.
 תם - אמת.
 לא אמרתי העריכו בשורות דויות אלה: לא גדלו בתלמוד.
 לא תלמדו בלשון: לא לשון בחיים: לא חייו בשירה: רק שנים
 קיום מאשיותו אמרתי לרשם:
 איש חי רב פעלים.
 יוצר גדול: צלמו יצרי.
 צלמך לא ימחה מעל לוח לבנו לא רק משום שאהבנוך
 ודבקנו בך: לא רק משום שרב היית ואח היית ונעמתי לנו מאד -
 כמה נעמתי לנו! - אלא משום שעמדת על ראש הפסגה אשר אליה
 נאמר להעפיל ברגעי חייו הטהורים.
 זכרך הוך יזכנו.

האין זה פשר היתמות המרכאה אשר אפפתנו עם העלות?
 איגואיסטים היינו: לא עליו נחשב: כי עלינו: הן נבול אם לא
 יורקו עלינו מי החיים הטהורים: הן נעמד אם לא ימשכנו בעבותות
 חיים הלאה קדימה:
 קדימה: מלה זו שהיתה חביבה עליו כל כך: החזרת בכל
 שיר משיריו הנוכחים לי ברגעי כתבי שורות אלה:
 את המרחב שלשחקים
 קרע:
 את נשמתך למרחקים
 קלעו ומשיריו
 מקור חיים הקר בו והוא פשר אמונתו הגדולה באלקים
 ובאנשים והוא פשר קרבתו לכל וקרבת הכל אליו:
 "הן יקום גשר בין איש לאחיו
 "הן יקום שלם בין ארץ ושמים".
 (בעצבות היראה הנאמן ה')

החבר הטוב.

ד"ר ש. גרינבערג

גדלין

כצאת השמש בגבורתו ראוהו אוהביו: אשר מיום ליום גדל
 מספרם: וכבוא השמש בצהרים היתה לכולנו פטירתו: פטירת היהודי
 הטוב: גייעת המורה הטוב: אסיפת מאור התורה הטוב: פרידת
 החבר הטוב:
 ובהלקחו מאתנו פתאום: הרגשנו כלנו כי אבירה גדולה ורבה
 שאין לה חליפין אבדנו: הכרנו גודל העוני שחקפנו: ידענו מה היה
 לנו וגדל אבלנו: ועל יד קברו נתתי בסוי לרגשי הלב המוררים
 והסוערים:

אחרי חסיד גמר
 ואכלה קומת חמר
 אשר ריחו לא נמר
 בעיניו ואך לי חמר.
 "בי. אדני: מה אומר
 - ואש נפלה בארו
 - והורק היין הטוב
 - לקחו אל כי יקר
 ברברי קינה אלה של גדולי משוררי עמנו: רבי יהודה הלוי
 מוצא אני בסוי הצער הגדול אשר חקף את כל אספת-אבל הרבתי
 הזאת: אשר עמנו יחד תתאבל על האבדה הגדולה שאבדה לנו
 בעלות הכורת בחשכת לילה על אחד מארזי הלבנון: ואדירי התורה
 ארז יפה ענף וחרש מצלי ויפילהו פתאום למשואות - - -
 מה רבו הדברים אשר בהם היו מחשבותיך - מחשבותינו:
 דעותיך - דעותינו: חלומותיך - חלומותינו: ותקוותיך - תקוותינו:
 צר לנו עליך: אח לדעה ולמעשה: כי על כן ראינו בך
 מאור חדש על שמינו המעורפלים: כשחר פרוש על ההרים נפצו
 קיי ויוך ונגוהות תורתך: ופתאום באה וחשכה השמש בעלותה:
 צר לנו על אבדתנו הגדולה: כי על כן נפש קדושה וטהורה
 ועדינה שכנה בקרבך: אהבת תורה אדירה ואהבת ה' סהורה צינך
 וענות צדק ולב טוב וכל מדה נכונה עטרוך:
 על כן כל מכיריך אהבך: כל יודעיך הוקירוך: לומדי תורתך
 העריצוך: ורבות, וגדולות היו התקות שקשרנו בך ובכשרונותיך:
 אך כוס היגונים לאט: הרפי ממנו מעט!
 ה' נתן וה' לקח! בעל החאנה יודע אימתי עונתה של תאנה
 להלקט: ואם מעטים היו ימי שני חיך עלי אדמות: הנה אשריך
 שגדלת ועמלת בתורה: והרכצת תורה: ועשית נחת רוח ליוצריך:
 גדלת בשם טוב ונפסרת בשם טוב מן העולם הזה וזכרוך לא
 ימוש מלבנו!
 - - -
 כאז כן עתה במלאת חמש שנים לפטירת חבר טוב זה: מר'
 גישים אנו את גודל האבדה: ויודעים אנו להעריך את ערכה: והיו
 הדברים האלה לאות ולזכרון עולם על כל אלה:
 וזכר צדיק וגדול לברכה!

מאצות רחוקות זו מזו באנו שנינו: אני מרומניא והוא ז"ל
 מליטא: וגזמנו לפונדק אחד: לבית המדרש לרבנים בגדלין: ללמד
 ולהורות תורת אל חי למתעוררים להיות רועי ישראל:
 ביום אחד ובשעה אחת (בהלולא של רבנו הגאון רבי עזרי'
 אל הילסהיימר וצ"ל: מיסד בית מדרשו ד' תמוז) נתנו בסומבי
 המשרות על שכמנו: והיינו לחברים:
 ומאז והלאה נפגשנו יום יום: נתועדנו לעתים תכופות: נדברנו
 בשיחות שונות: פלפלו בענינים שונים: וגדלה בינינו החברותא:
 בכל פנישה ובכל ועירה: בכל דבור ובכל פלפול וכוונת למדתי
 להכיר יותר ויותר את הנפש העדינה: אשר שכנה בקרבי: לראותו
 במלא קומתו האצילה ולהוקירו:
 ראיתי והנה לפני אחד מבחירי עמנו: שמלבר גדלו בתורה
 מלבד שכלו הישר והוך: מלבד כשרונותיו המצוינים: נקצצו בו גם
 אצילות ועדינות: כל מדה נכונה וכל תכונה נעלה: שעשאוהו לאחד
 מבני העליה המעטים: ראיתי והנה לפני איש תרומות: שהתורה
 והיראה הטהורה לא כתור קנין קנין חמרי נאצרו בקרבנו: אלא
 כחלקי עצמותו היו לו: חלקים מהיותו ואישיותו: גופי נשמתו: אדם
 בעל מוג טוב: שאין דוגמתו: איש בעל אופק רחב ובינה יתירה:
 תלמיד חכם בעצם התפתחותו: נוח למקום ונוח לבריות: עומד
 בדעתו: אבל מוקיר את האחרים: ומכבד את כל אדם: וענו היתה
 גבר חכם בעיו זה: ענוה סהורה ענוה יהודית: אם כוכב מולד
 הבריק פתאום וינשאוהו על כעיר של חכמים וסופרים: לא נבה
 לבו ולא רמו עיניו: וגם ענוה שמקורה בגדלות - היתה רחוקה
 ממנו -
 מ ל מ ד תורה חתם על אחד מקונטרסיו: ושרטט בזה
 אחד משרטוטי נפשו הגדולה באמת המלה הנטבחה: השם הכבוי
 הוא ידע להעלותם ולשפרם: ולא חש פן ימעט כבודו עייני:
 כאח כרע התהלך עם שומעי לקחו: עד כי העריצוהו
 - אהבוהו ומרגלא בפומיה: לדעת הרמב"ם - אהבה קודמת ליראה:
 וכך אנו אומרים באהבה רבה: לאהבה וליראה את שמך!
 קסם היה שמוך על שפתיו: וחזות עולמים נסוכה על פניו
 זו האחרונה מעירה: על התכונה הרוממה של לב טוב: ולבו היה
 טוב בתכלית הטובה: ועובד היה את ה' בשמחה:
 ובכל מקום הופעתו זרע אורה וגיל: בסכר פנים יפות: פנה
 לכל איש השתעשע בהתגלות לב עם הקרובים אליו ועם חבריו
 וכך משך אליו את כל יודעיו בעבותות אהבה והערצה:
 למד ולמד: הלך וגדול: וקיים מה שאמרנו חז"ל: "ואהבת את
 ה' אלקיך" - שיהא שם שמים מתאהב על ידך: וכך היה - אהוב
 ונחמד לכל וחלי תלים של תקוות גדולות נתלו בו:

פרקי חיים*

מתולדות רבי אברהם אליהו זצ"ל.

לגנותו סתרי פניו אביב ז"ל היו תכיר מסללים את נפשו וכל ימי חלדו בהקין ובחלום ראה דמות דיוקנו ויקרא בו כל ימיו הוא אהב להתעמק בשירי דברי תורתו שנשארו לו לפליטה ככתב אחרי שרפת טלו האיומה בשנת תרס"ח והיה אם שמע ממי שהוא דבר תורה כשם אביו היה שש על זה כמוצא שלל רבי ונכה לא רק ממחצבתו נטבע בו הרבה משאר רוחו של אביב הגאון ז"ל. אלא שגם בדרכי הנוכח הרבה נתנה לו עלית ויו דמותו ז"ל שעוד משחרר של ילדותו אהב להתחזק עליו ולקרא בה עמק עמק. עוד מנוצר הרגיש את יתמותו אף כי מכל עברים אפסוהו חבה יתרה וטפול מסור יוצא מן הכלל. לנפשו הוכה המהרפת על חיק ילדיו נפש אברהם ז"ל שפשימים הוסיפה יתמותו על פיו להיות פסוקים אחיזים מיוחדת. אחד מהשירים שהיו שגורים על פיו היו פסוקים אחיזים מתהלים "כי אתה ה' גווי מבטן מבטחי על שדי אמי; עליך השלכתי מרחם. מבטן אמי א' אתה אל תרחק ממני" ונעימה אדירה בעוז היתה אצלו על זה. מספרים כי הנגונים של המנגן של חסיד קידנב הידוע "יעקל טעליכאנער" לקחו את לבו בשעת דבקות ועלית נפש מרוממה היתה עולה נפשו בשירה זו. אמו הכבודה שרתי בנשים מרת פרדל תח"י בתו של הרב רבי זלמן שמחיה טרייב. האב"ד בקידן. בנו של הרב הגאון ר' אברהם שמעון טרייב בעל ההערות לס' "הלכות גדולות" ממחצבת קדש של אנשי רוח וגדולי תורה. שמרה עליו ככתב עינו חשק להעניקו מכל טוב חמדת ישראל מדת יראת שמים שלה באמת. מסירותה ואהבתה הנעלה לתורה בכל לב ונפש. חבתה והערצתה ליראת שמים סתורה ונדיבה. הן אשר הרעיפו עליו משחרר של ילדותו ורופים סהרת נפש נטעו נטעי נעמים בנשמתו הרכה לה ולתורתו וכסופים ל"עלי ואור נפש. דהרבה לה ולתורתו הרבה מגדולי ברכת רוחו יש לוקף על חשון הורתי - מורו ז"ל. בתור אשה משכלת יודעת פרק בשפות ותרבות כללית. גאותה יתרה עוד נודעה לרוחה השלם איתן את אלפי ישראל ותורתו. עלי של תורה וחיים של יראת שמים הן תאות נפשה תמיד. פסגת מחמירה אלה ראתה בעצלה הגאון ז"ל ואת זה נכספה וגם כללה נפשה לחוות בבנה אהובה ככה ינק ממנה וחונך על כריכה ברוח וחי היהדות הנאמנה מלאה האור והרוח.

הצלתה יתרה עמדה לו מעודו. כי הקשיב כל ימי עלומו לקח מפי הורים הגונים. ברי לב וגדולי רוח למן ראשית תלמודו ועד היותו לאדם גדול ונחקים בו מאמרים ז"ל על הכתוב בתהלים והי' כעץ שתול על פלגי מים (ע"ז יט).

ככה למד ראשית תורה מפי מלמד אחד ושמו רבי לייזר ויסקס בקידן. אדם כשר ביותר. וגם מלמד להועיל הי' אותו ר' לייזר ויסקס ז"ל. אהבת נפש הדתית התלכדה בין הרב והתלמיד ובטח עוד בילדותו התנצר הנער במעלליו. עד כי הלך לבו של האדם הכשר הלוח אחריו שביי חביב עד מאוד הי' זכרונם של אותו רב מנער עליו. עד כי באחרונה הציב לו יד ושם ברשימה גדולה וחשובה. שכתב על אודותו בה"ש"רן "בכרלין בן יא' שנה היה במוחו של רבו זה. וכל חייו מדי שנה בשנה. שומר הי' יום זכרונם באהבת קדש. מתוך תורה ותפלה. ממנו לו הרבה שאר באהבת תורה. אחרי כן עבר לתשומת עיניו של דודו הרב רבי ארי לייב טרייב ז"ל שהי' לומר אתו בעצמו הרבה שעות ביום ויהי משכים אתו בתורה עם שחר. מעורר הי' את הילד מתוך שנתו הערבה בכרוז העצמי הנלכב ונאדר כאחד של הימים ההם: "קומה לעבודת הבורא" דברי הכרוז הזה ירדו עמק עמק לתוך לבו של הנער. כי על כן הי' מספר על זה מתוך חבה יתרה

עריכת דמות לאדם גדול קביעה מסבב צורתו מלאכת אמן היא תדיר. ומה אם תאור קלסתר פניו של אדם מבחין דורש אמנות מיוחדת קביעה דכות דיוקנו מבפנים פני רוחו ונפשו ומה גם של אדם גדול. על אחת כמה וכמה: ואם ביחס לכל אדם גדול כך. קל וחומר בנידון רידן. ההופעה הרגילה של אדם הגדול יש לה כבר מוניטין שלה המביאה לכלל קביעה קלסתר פניה: מה שאין כן כאן. אצל האדם הגדול הזה. עליו יסכו הדברים המסופרים שהיה כלו בכחינת גאה גאה שצורתו הרוחנית עדין הלכה וגדלה. הלכה ולבשה חדשים גאית ויקר למעלה בוריוה עלי יוצאת מן הכלל.

כי האדם עין השדה... שלש תקופות נמנו בו עד אשר יגיע למעלה תכליתו. תקופת הצמיחה. הפריחה. ונשיאת הפרי. ברם. רק באחרונה הנך עומד על טיב ערכו. אחרי אשר באו לכלל קביעות שיעור קומתי. גבולי שרשי. ערך חסנו. בראשית הצמיחה עתידותיו עדין בחיק הגבואה הן וגם בעצם לבלובו אין בידך לקבע גבולו העתידי לבא. רק מתוך עקיבת צעדי השגשוג. ורחבו נדע לשער חמדת הימים הבאים. ברם. כל הדורש לעזר לכוך לא תשורם עין. רשימה זו. אפוא. אין לה העו של ^{אליהו הנביא} ^{הנביא} הנה רק נסיון לעקב צעדי גדולו של אותו ענק צעיר. הנראי קפלן ז"ל למן חוותו אור עד... עד ימיו חאחרונים עת אספהו. אב עליון לחיקי. כי על כן עמד האור הנהדר הזה בעצם חקף הוד לבלובו עדין. עת נקטף באבו; ואם כי ועיר שם. ועיר שם כבר נמלו ובשלו וגם נשרו פרות ברכה למופת. ברם. כל עצמו עדין במרומי פסגת לבלובו הי' עומד. קוי ויו שגשוגו זה והדר פריחתו ירשמן כאן כל כמה שיעלה בידי כותב הסורים האלה מתוך אספקלריא שאינה מאירה כל כך. אחת מחמדות סגולותיו כאן המקום לצין. ויו מיוחד שפוך היה עלי לבלובו; נחמד היה בכל תקופת ימי חייו זו. פרחי הבלבוב. פרחי הוד היו. ריח כשם שלהם נעלה מעל כל בשמים. נוכח הדר הבלבוב הלוח שטופי ריחות נצני הבשם שהפיך סביבו עד למרחקים נפצמים עמדו קהל יודעיו ובאי קורבתו הרחיב לבם מוחו השגשוג הנעלה הלוח. עד כי לרבים שמשו פריחותיו אלה למקור ברכה בפני עצמם. ואת כל רואיו אחזה הרגשה נלבבדה אחת. רגש גאון. כי כאן הולך וגומר פרי הלולים. ענק נפלא בו יחברך ישראל. עליה וקם.

א.

בי"ב חשון שנת תר"ן בעיר קידן אשר בו'מט חודר אור שמש. זאת אביו המפורסם בדורו בשמו העליון מרקובי. לא מצא כבר בחיים. גם הוא קרטהו אותו גורל. כי נפטר מן העולם בדמי עלומו ויקרא הבן על האב. רבים מאלה. שידעו את אביו בחיים. התפלאו לראות אחרי כן בכך את הברא כרעיה דאבהו. כי היה אביו גאון גאון ממש וחסיד עד כדי קדוש יאמר לו. בעל נפש פיוסית וטהר דעת ולביהיה ממחמד נפש כל יודעיו. מוניטין של עליו בשיבת ולוין בימים ההם היה זה כתר התורה הכי נעלה ועוד עלה על בניו כתר השם טוב שיצא לו. עלי מחצבתו של ה"עליו מרקוב מתהלכות אגדות נהדרות עדין בעיר מולדתו רקוב זו וזה משמש רא"י עד כמה קדש האיש ויעלה בעיני העם (*). געגועיו

(*) באוני שמתי בחרב הגדול רבי יהודה טרייב שליט"א. דודו וקני הויסב טולנא. דבר שטראי לפרסם בריבוי. הוא אף הי' צוה לפרסם זאת בשמו. שמש. כי שמע זה ספי הגאון והירב"ץ ז"ל מלוצק. אשר הוא הנו בעד המעשה. העליו מרקוב ז"ל היה חבר נאמן אתו ז"ל. את הירב"ץ והנא ירושלמא המפורסם. הלא אז אב"ד בעיר וילקויסקי. הממנה לעיר קידן ויהי נכשנים לעתים קרובות. מבין ששני העלויים האלה עת היו נכשנים היה מחסר ביניהם מ"מ בכרי תורה. הירב"ץ היה מוכיר פגישות אלו מתוך חבה יתרה כי יש נכשן הי' המ"מ ימים ולינות בני המסך. עד כדי שכתב יולם וחמא. שם אחת בראשית שנת תרמ"ט הגיע אליו ה"עליו" ונה וצנצו לב לחתו לו צעיר שברון לבו. נלה לו. כי חש הוא לצמו עתידות לא טובות שנה זו. משום שזה כל עשרת ימי תשובה לא נחמסו לו שום חרופי תורה. דבר זה כל כך עד הפליאה עד כי היה בעיניו דיסטן רע ויט לבו. ואכן כך היה כי באותה שנה מת מיתה חסודה.

(*) פרק זה שבחבורת מ"חיו ומיצירותיו וראי שאין בו ממדת השלמות בבחירת התכן וסדורו. בנוגע לתולדה צריך לזכר שקשה לאדם עד מאד להתנשא להערכה מקפת ואוביקטיבית באחת ורשמי הכותב האשיים מוכרחים להחכם בדבריו ובניגע לפרקי הציציה חורנו כאשר בראש על אפים התנוכי.

שלא תענה נפשו לצלילי החזון הזה. שכל כך הרבה בו מן התקוה ומן היפּעָרָה. גם פריחת הספרות העברית החדשה החלוצית שחדשה ארץ נעורי השפה העברית. כה שנה העלם באהבה בה מן הנמצא היה שלא תרהיב לבו של המשורר הרב הזה. אם כי רק פרחים גדלה והפרורה אשר הכשילה פרו ראש ולענה.

תקופה זו של סערת נפש היתה התקופה ההיא אצלו ורק הורורה לגנוי נסתרורה יקר רוחו הנוחר בטוב ניצוצי קורבתו הישרה לאבי ישראל שבשמים מסגלרת אכזר והשפעת מורים כרבי האהוב הוסן מסלבודקא וצ"ל. החזיק מעמד ולא עור. אלא שיצא כמנצח לובש מחלצית גאות ועזו של תורה. מסלו נסע או להת"ת הגדולה אשר בקלם שידר "הזקן" רבי שמחה ויסל זיו וצ"ל לת"ת גדולים. אשר קבלוהו שם כיצא מן הכלל. בתור בן תורה מצוין. כי על כן מקום היה שם רק לבני עלי מועטים ומצוינים. ואם פי רבות למד ודלה שם ברם לא הסתגל אליהם ולרגלי פנישה עם הסבא מסלבודקא וזל החלים לבוא לסלבודקא מקום שם מצאה נפשו תקונה בכל הגאון והתעצפות. רבות עסק אתו הזקן וזל בתוכחות מוסר ודעת מוסר. יש ויטיף ולילות ארך משאם ומתנש. עבודה עצומה של העלאת והארה עבר עליו האיש הנשגב הנ"ל. עד כי נאה גאה העלם וידבר באמונת אמן ויארור רוחו נגהות באור פני מלך עליון תורתו. המאור שבחורה השכיל לחשוף הזקן וזל בעזו הדרת אפרותיו ונשגבות תורת האדם. תורת הנצחים של ישראל סבא. שגולל המורה הגדול בבית תלמודו והשכיל בס בינה השיבו רבים מהבאים להסתופף בצלו לדרבניו ממקור הטובה והאורה וגם הוא מסובי אלה וידבק כרבו ותחי רוחו. ומכאן ואילך מתחילים צעדי גאון גדולו למופת הוא צולל ברחבי ומעמקי ים התורה ומרלה שכיות חמדה חמדת דעת וחמדת יקר נפש. מקומו יכירנו בין בני העלי המועטים שבישיבה תורת תלמודו נעשיר לו רעורר חיי. הוא ורעוררו אחת. סוגג דווא אל קרבו כל דהסוב ודהמאור שבדברי חז"ל ונפשו עולה. רוחצת בטללי אורה. לובשת הור וקורנת בשלל זרי עליה. האדם גדול שבו הולך וגומל הן בהלכה והן בקרבית שכינה. חוג עסקו ברעורר הולך מתרחב ומתנשא ובהפסקת שנה שהוא לומד בטלו הוא צולל בדבוק חברים דגולים ונעלים בסדר קדשים והוראה. נפשו הפיוסית. אם כי ערה היא לכל רחשושים והיגים. ברם הוא גם בוחר בשירי ומרה השר לפני קונו. וזמרת נפשו היא של ההתרפקות עלי השכינה. חבר הוא ארץ כל. אוהב הכל ונחמד על הכל. מלאה היא נפשו אהבה וחבה לכל היקום. לכל ישראל ואהבת נפש ארץ כל באי חברתו מחמד נפש הנהו לכל החבורה. רתפארת וגאון לרפורתי. אהבה וחבה. הערצה וקנאת הערצה רבת ירהו. שיריו שגורים בפירות כל מחבביו ומי ממידעיו אינו ממחביו. גניורו חביבור עלי כל. הנהו אחת מהפנות המרכזיות של ישיבת סלבודקא. ההולכת ומוגה למעלה מארבע מאות תלמיד בימים ההם הנהו הלמדן הנעלה היפה אף נעים. שכל כך טוב להתנגח אחר בהלכה מחוץ אש נוער ורציאון עלומי חיים. הוא הנגה החזון הכי עלב עלי יקר שיחיתיו של ה"זקן" וצ"ל. הוא המנצח בנגינות הנפלא ביומי דפגרא ושמה של מציה. הוא הש"ץ הנחמד לקהל. הוא הקורא ברעורר בנועם מרמק שפתיו הוא... הוא הצעיר החוסס בשלל עסיס עולומים ומשרה שמחה על כל הבא בסודו. חן אגדה הולך ומלמך את שמו בישיבות. אשר רק שמעו הסוב מרחוק שמעו... וככה שם שמים הולך ומתאהב על ידו.

שש שנים וחצי ימי תלמודו ועליותו בסלבודקא עד ער פרוץ המלחמה העולמית הם ימי זיו פריחתו בהם הונה היסוד לשאר תקף רוחו וחסן צורתו מכך נהרי נחלי עדני עלי. אלה החברך כל ימיו.

תמיד ממנו למד לשקד ביותר על דלתי תורה. שקידה זו אחרי משרת סגולותיו. תכונת עקר בנפשו היא. ומילדותו לותה איתו. ולא שה' בזה משום הכרה בערך הרב של הומן הכרה שכתוצאה ממנה תמיד מצב רוחו רציני ומרוגז של אדם הנחפז לאסוף רוחים כל רגע ודואג ומיצר לכלי הסיה דעת. שמא ישמטו רוחים איוו שה מתוך ידו. מטבע שקידתו שהתבלטה בכל דבר שעסק בו בת מרץ החיים החוססים היתה. חי היה עוד מנעוריו ארץ חיי. מתוך עתירת חיים ועזו מעורו לא הלך בטל סתם. בטלה כשהיא לעצמה. משום שיש בזה כמה מששים שבמיתה. בזבזו זמן במה בכך זה היה לו מעורו. ומשום כך עברו ימיו תמיד במקסימום רכוש ברכה כל איזה שהוא. כשרונותיו. הגאונים ומרץ תלמודו גם יחדו הראו אותותם אותור. כבר מילדותו ויסבו עליו חשומת לבם של כל יודעיו. תוספת ברכה לכל זה היה זכרונם הנפלא בחינת בור סיד. שאינו מאבד ספה. וככה הלך הנער הלך ועלה. הלך והתנשא רוס. כמה מסכתור שגורות היו על פיו. בכתי הקודש מושל הוא ברמה ונהירים לו שבילי שפת קדש ומכמניה עוד מנער. זמן מה למד עוד תורה מפי דודו הרב רבי יצחק אלי. גמן וצ"ל. האב"ד דריסובה. אחד מראשוני ראשי הישיבה "כנסת ישראל" שבסלבודקא המפורסמת ואחרי כן עובר הנהו לטלו. מקום שם בנתה לו אמו תי בית באפרת ישראל. איש אמו מר רבי יעקב רבינביץ. אדם נכבד ויקר המעלה עד מאד. מאפרת בני ישראל הנהדרים שבדור החולף לקחה באהבה רבה אליו ויאמצהו כבן לו. כבן יג שנה הוא נכנס ללמד בישיבת סל. הנודעה לתהלה ויוצק מים על ידי הגאון רבי אליעזר גרדון וצ"ל ויבדל לחיים הגאון רבי שמעון שקאפ שליט"א שם למד והשכיל לשוט ולצלל במעמקי גבכי הלכה. הנהו כבר אז כבן שש עשרה מוצא הוא חן וטוב שכל בעיני כל אדם מתהללים בו כל ראויו. כל נצני שאר רוחו ונפשו הנדיבה באים לכלל גלוי. היקף מבינותו. שיא שכלו ועסק תפיסתו בתורה מקבלים סימני בגרות. עליונה. אוצרות ידיעותיו מתרבים וכאבים. רוח השיר שהחל לפעמו עוד כבן יג מסתמן ובא. מופיע ומפכה כבר ביתר שאת ויתר עז. נפשו הערה והרגשה כלפי כל. וזיו חיים. מיתריה יודעונו לכל תנועה קלה תפרס עליה. נפשו הפיוסית חושפת כבר מצפוניה ובאה לירי התגלות לחוף. מחבר הוא שירים רוויי הגיגי נפש זכה של נער אציל ומחבר להם בעצמו כמומר משכיל נעימות ערבות. אשר רוח חן שפוף עליהם.

3.

והעלם עלם. הימים ימי פריחת הספרות העברית החדשה ובחזן קול תרועת בכורי התנועה הלאומית הציונית. נפש ישראל מזוככת ושחה עד לעפר אחרי הסוגרומים של 1905. נכזבו התקוות להתנער משעבוד עול מלכות הצר המעיקה ואוכלה ישראל בכל פה. יר מלכות הרשעה שוב על הבריות וכבוד ישראל ללעג ולשמצה. במצב שכזה מן המובן הוא כי הכמיהה לחרות. התשוקה לגאולה קרובה שהספיקה להתעורר בלבבות במשך הומן חרשדה שוב מניה שבכל דור ודור ותשם סניה לציון. התנועה הציונית התלכדה את חובבי ציון משכבר הימים ותרש לבבות בכל ישראל ואף כי רבים ממחוללי התנועה ממחנות זר יצאו. ותאות נפשם היתה לחרות כזו של "גה" ככל הגוים בית ישראל. גם הרכיבו צורתם זו על מפעלי התנועה. בכל זאת נספחו עליהם רבים מסובי תמימי העם. השם ציון הנשא על דל שפתים. לו יהמה תמיד לבו של ישראל. שובב נפשות וקנה לבבות ודוקא בדברי התנועה שגאו מנכר. ראו סימני משיח השיבה לעם נחנה להם חן מיוחד ושותה עליהם כבוד ויפעה. עלי עלם רגש שכמה. חולם חלומות על הר שיבת ישראל לארצו בהקין בעל לב עדין וטוב. המצר בכל נימי נפשו בצרר עמו ונפלאור לו אהבתו מן הנמצא הוא

ג.

ויבואו ימי המלחמה. עוד מראשית קץ תרע"ד הוא עושה בסלו ובנרתיים נדרה הישיבה למרחקי רוסיה-רצחה ההשגחה שהוא יפרד ממנה ויקבע מקום שבו בבית הוריו ועיר תלמודו מנעוריו. בסלו לא ארכו הימים ועירו נכבשה לפני הגרמנים זכורת יתרה עמדה לו להמלט מבלות אותה גורה נוראה של מנהיגי הצבא הרוסי הרשעים שגורו עלי כל היהודים חושבי ארץ ליטא לעקר בושבם בן שעה ולהרחיק נדוד למעמקי ארץ רוסיה נפשו אינה יודעת מנוג ודא. מחכנס הוא ימים אלה לתוך עולמו שלו עצמו ומרבה להעשיר אוצרותיו של תורה. תכונה מיוחדת היתה לו למצא כשר מנוחת נפש לעיון והגיון גם בשעת מבוכה ומבוסה ובעת המלטו מן הקווקז בשנת תרע"ה עם נסיגתם לאחור עורך הוא קונטרס גדול של חידושי תורה פניני שתי הלחם בשבועות וכדו הוא כותב בראש הקדמתו לקונטרס זה: "קונטרס ע"ד קדושת תגור בעזרה כתוב בימים הפוערים כתגור. הם ימי המבוכה והמבוסה שנת תרע"ה. סלוצק-ליטא. בראשית המלחמה כמו עטתה ההשגחה את מדינת ליטא באדרת מנוחה לפי שעה. ובימי מנוחת-בדידות אלה. עת נפוצו גם בני ישיבת סלו לעריהם לכל עבר. מתחיל הוא עבודת יצירה. מלאתי ברכה בשדה התורה. או מתחילים כבר להתבלט אותות שאיפתו הנשגבה לעבודת פרוש לתלמוד. אף כי בועיר אנפין. הוא מתחיל לערך רשימות בדמות וסגנון פרושיהם של רבוציני הראשונים וז"ל. למסכת אחת שהוא הוגה בה. אף נגש הוא לעריכת באור לספר "העטור" וכבר נכוננו בידו כמדו מערכות ורשימות לשם כך השמורות אצלו בכ"י. אלו הם סימנים מובהקים. המבשרים בא שאיפתו הכי נשגבה ויקרה אצלו באחרית ימיו - עבודת הפרוש לתלמוד בכלי.

במשך השנים הראשונות לכבוש הגרמנים את ליטא ער הירצה סוגרת ומסוגרת מכל. רבתה אף עצמה שקידתו בתורה שקידה מרזון התמסרותו וכליון נפש. בקיאורו העצומה בכל חרי רגורה מני אז מונה לה גאונה. דעתו מתרחבת כנדר. תובקרת וזרועות מרחבי עולמו של הש"ס. סימני הענק התורני של הערזי לבוא הולכים ומרבלטים. באותה התקופה מרגזבת ומתרוסמת ביותר קורברו להשפעתו הרוחנית של הגאון מהר"ל בלון שליט"א האב"ד ור"מ בסלו. הוא נסנה אז בין טובי החבורה של מרזי מספר בני עזיה שהקימו להם כמין נאור דשא נסלא ברזון מדבר החיים הפרוע והשוואן באבסת מלחמה רחמת חסורו של רבם הגדול. בחבורה ישמעו תורה מפיו בשעורי יום יום ובחיי תורה וחרותה יסשו וישכחו תבל והמונה. והוא ער ומסור ביותר לעבודה קדושה. זו מקור עתו ורגעיו שואף ומכנס אוצרות וחיל. הם גם באים לשמוע לקח דברי השקפה עליונים של רגורה מפי הגאון הנ"ל שלל שיעורי נשגבות דעת תורה אלה היו הרבה משפיעים על הענק הצעיר הזה ויהיו בפיו למנעמי דעה. שעורי לקח אלה הובילו לבירות מחשבה נהדרות וחדשות. בהן שכלו וגם רגשיו מצאו מסכן פלא. מצאו רבנית דעת תורה ויהדות מחוסבה עליונה שחי הממשקל שבנשמרתו מרכונן יורר ויורר. כל ניצוצות נפשו המשולבים מרלכדים לנקודת מרכז קדושה אחת. עד כי גם רוח שירצו תרעורר לקראתה ושפתיו תבענה רגנה בשיר נאה ומחנן "החכם יושב ודורש"... שעורים אלה שהרבה מיסודות תורת הנסתר באו שם לידי פרוש שמשו לו מבוא לתלמוד תורת הקבלה. וכבר הרחיק בה גם לכת ולא עוד. אלא שנפשו הפיוסית הנמשכת אחרי חזון נסחפה בזה וגם עלה בדעתו לעבוד אי אלו עבודות בנות ערך השכלה ושירה בכחן זה. לא ידוע כיצד ומר השפיע עליו לחזר בו מדרכו זו ולשוב לגמרי לתורת הנגלה.

עת מתחיל קושי השעבוד לרוסין ובני האדם מנסים לשאוף רוח לרוחה מתנער גם הארי ועולה מסבכו מחיל הוא להעניק מחילו לבאי קורבחו. לבו המלא אהבה לכל היקום ומה גם לבני ישראל.

העוברת על כל גדותיו. העורגת להיטיב. פורץ בטרץ עבודה של כל מיני זכות הרבים. נעשה למנהיג הנער הנאמן לרוח ישראל סבא. משובב נפשות לצור ישראל. רוח החיה הנהו נעשה בכל תנועה שהיא שיש בה משום טובה וזלחו וקידוש שם שמים בעולם. נושא אמנם כל זה אופי וחן עלומים גלבה. נפשו הברה ורוח המשורר שבו משה לכל זה לזית תם ועדנה. שיש בזה לפעמים הרבה משום עזו דמיון והתלהבות נפש מעטילה ועולה. הנהו אחד ממחוללי של תנועות הצעירים הנאמנים בליטא שכה הרבתה לפעל טובה בארץ ההיא. הוא אחד ממיסדיה של אגדת צעירים - תורה ועז. כנוס אינטימי היה זה של חברים חדורים רוח תקוה ותשוקה של תחית עווה של תורה בכל תפארתה בחיי ישראל. אספותיה של אגודה זו שמשו כעין סוד דינים בועיר אנפין בו דגו על דרכי החיות כבוד חיי ישראל חיים עצמיים של תפארת ועז תורה צורת חן תמימה זו לא נשתמרה זמן רב. אלא שכר נעוצים מקורות התנועה של הנער הנאמן לעזו אש דת בארץ ליטא. הוא היה מהראשונים. שהבינו והכירו כי מרובה בבית יעקב הקלקלה על ידי הונחת חנוך הבנות. השא זה של הדור האחרון. שרק את הבנים חש להציל ואל הבנות לא שח לבו. אחד הוא היה מהראשונים שעמדו עליו. הודו בו ויגמרו בדעתם לחזור בתשובה. נחלץ הוא חושם בכל עזו אוצרות נפשו ולהבת רוחו לתקון מצות זה הוא עושה נסיון נועז: יסד ונהל - אגודת בנות ישראל. שיעקר עבודתה התרכזה בשעורי הערב שנסדו על ידיה. מתוך כל הרצינות והתמכרות ברגשי קדש נהל עבודה זו ומשום זה זכה גם לפרי ברכה יתרה. ואף כי גם סבוע הי' בכל בחותם חן עלומים. בכל זאת מרובה היתה הברכה שבאה בעקבה. וזו המטרה של האגודה הנ"ל. כפי אשר התנה בעצמו: "להתודע ולהתמכר לכל הקדוש והיקר לעם ישראל. חורתי. אמונתו. שפתו דעה. דברי ימיו עם תקות עתידו בארץ אבותיו" כמעט כל בנות הנוער התפקדו בתוכה ונמשכו אחריה. הרבה הקדיש לה ממיטב פרי רוחו ואש נפשו הנדולה. כי על כן אל תסו תורת אמן" - דברים כהותם הם. פשוטו של מקרא הוא באין לאמהות תורה למסר. תורת רוח אשדתי. לא רק שלא המסר לו כללי. אלא לרוב תמסר לו תורות אחרות. זרות לרוח ישראל והוא. אמנם. הרבה הצליח לפתח רוח חיים רוח אמונה. אמן לקדושת וסהרת ישראל בין בנות ציון אלה. אמנם. עיר סעלו הגה עכשו למופת בכרם בית ישראל שבה חותם קדושה וסהרת עליהם וחנוך הבנים כלו על אדני רוח ישראל סבא הסב - והרבה יש גם לוקף על חסובו הוא בכל אלה כי התמסר ופעל להקים אמהות בבית יעקב. אך בתוך כל העבודה הצבורית הרבה הזאת לא פסק כלל עסקו בתורה והחדוש בה. כי אם. להיפך. התחזק והתגבר. ומעו יצא מתוך. כשבאו לסלו לגיונות הבולשביטים וגזרו לבלי צאת איש מפתח ביתו החוצה אחרי הצהריים. לרגל גורה זו נתעורר בו הרעיון להחל משא ומתן בכתב ארך ונסלא עם אחד טובי בעלי תריסין שכסלו בעניני קדשים. המוים הזה השתלב ונמשך כחצי שנה וגרם לו חזרה עצומה.

ד.

שנת תרע"ט. הימים ימי אורה לישראל. עם ליטא מתנער משעבודו תחת עול ממשלות זרות זה מאות בשנים ומכריו עלי תחיתו. ירחי הדבש למלכות ליטא. גם לישראל נגה אור אחת. כי על כן טוב היה רוח העם הליטאי לעם השוכן בקרבו זה מאות בשנים ויחדיו נענו מתגרת די זר. וברחוב היהודים שקשוק ותנועה אגודות ומפלגות פוליטיות שונות ומשונות צצים ככמהן ומסריות בקרב ישראל. כאותו שכור המהונן מין שפתוך רוב תענוגין הנהו מתגולל כאשפות ושם דוקא הוא שואף רוח לרוחה. כן דמו שכורי החושש בישראל. השכרון העבירם על דעתם. וידמו כי טוב וישה להם לקרא דרוך גם לכל גסיה להמשכה של האדם להגיש ולפרץ גבולי עולם שנכלו ראשונים. או אז התפקדו נאמני

לתוך דפוס של מפלגה זמורת זר- בנהמת רוחו הוא קורא במקום אחד במאמרו ב-"ישורון" דברים שהיו לו לנר עת עבודתו הצבורית בליטא: "הוסדו עצה ושאלו נא דעת תורה מה היא אומרת ואל נא נשים את המפלגה למליץ בינותינו..." דעותיו אלה באר אחרי כן בטוב טעם ודגת ב-"ישורון" הברליני שהיה עורכו בזמן האחרון. יודעיו ומחביו לבם היה או דוה עליה כי על כן אין לו עוד מקום לחשף נצורות רוחו הגדול וטהור על כי נאלץ הוא לפרט יתר שאת רוחו לפרוטות בעבודה הצבורית ונשמתו הנועדה לגדולות עומדת להתבזבז לקניני ערכין. שהם בני שעה סוף סוף. והנה נחנה בו ההשגחה עיניה ותמשהו ותקראוהו אחר כבוד לארץ אשכנז לעבודה קדושה ונשגבה להגדיל תורה ולהאדירה.

ה.

עבודתו עבודת ההוראה בתלמוד לחניכיו בית סדר הרבנים בברלין היתה בתחלה רק שרות לואי על יד הפרופ- ד"ר הופמן וצ"ל. סיפק היה. איפוא. בירו לעקב חזיונות החיים של כלל ישראל כלו ולהשמיע דעתו. דעת תורתו בנוגע לפתרונות כמה משאלותיהן. אפשר לומר בבטחה כי כל השקפותיו שפרסם ב-"ישורון" לרגלי שאלות החיים השונות שעלו על הפרק. בטאו בתוכם מחלך ההשקפות של טובי גדולי ליטא וביחוד אלה הקרובים לשטח המוסר. ודבריו גם מצאו הרבה שומעים. או עסק בדברי בקרת שונים עלי אישים וספרים. שבאו בהם כמה ממרגליות רוחו הנשגב. עם הרחבת חוג השפעתו בבית המדרש ורבות תפקידו בעבודת ההוראה הולך ומשתקע הוא יותר ויותר באהלה של תורה מקום שם משאת חיי יוחי. או או באים כחותיו כל יתר שעת רוחו לידי לבלוב ותסיסה וגם נוכרת האמונה בנצורות חילו. רואה הוא את כל השממה שביהדות אשכנז ורוחו מתנשא להקריש עצמו לשם עליה והעלאה. לשם חרוש פני חיי יהדות זו שהראתה כל כך אמש וגאון רוח כהתאבקותה את תרבות אירופה. התאבקה וגם יכלה. אלא שיצארה תשושה ודלת אונים עד לדאבה. עקר החולשה הוא רואה בזה. שהנוער באשכנז בא לידי תורה אחר היותו כבר מלא וגדוש בתרבות זרה ומתנכרה. ובנאמו פעם בבית המדרש לרבנים קבל גדולי אשכנז התריע על זה. ואלו דבריו: "בבית המדרש הזה יכתבו רב התורה על לב צעירי הדור; - הנגיעה כבר השעה לשים לב אל הדאגה. שלא תהא הכתיבה הונאת על הלככות כתב על גבי כתב. עוד מראשית ילדותם של בני הנעורים צריך כתבי קדש זה להרשם על לוח לבם! יהיה נא כתב שחור על גיר חלק... שהרי אם ימלא לוח לבם בכתב אחר אשר לא עברי הוא לא ימצא בו עוד מקום פנוי הכתב העברי הבא לאחר זמן- אם לא בין השיטין..."

לשם גלוי אור אמתי על דרכי היהדות מדפיס הוא בגרסנית מאמר "שני דרכים" בו הוא מבאר ומתאר בהצלחה ואמנות שני דרכי חיי תורה שבמגמת סוף דרכם הרי הם מתלכדים לאחד. דרך החסידות והחבד"ת ודרך תנועת המוסר. אחרי כן הולך הוא ודורש בכתב כמה מדברי השקפה יהודית נאצלה הן בתור מאמרים בפני עצמם והן בהזדמנות בקרת אישים וספרים. דבריו אלה הכתובים בשפה עברית אמנותית צחה. שנונים בבחירות הרעיונות וחזורים רוח חיים של דברים היוצאים מן הלב ורוחני דעת והשכלה והדרה. מתקבלים בתשומת לב יוצאת מן הכלל ובחבה יתרה בין קרול קוראיהם און קשבת כרוי לו מתוך האזנה של הערצה בלבורת הנוער הנאמן את קדושים בגרמניא ודבריו משמשים להם לסללי תחיה. כעתר ענן הקטררר הולך שמו למרחוק תאות נפש לזכרו. עם פטירתו של הגר"ד פרופ. הופמן עונדים לו עטרת התורה כבר לראשו עצמו ומתיצב הוא על גפי מרומי קרת של הגאון הנעדר ו"ל. ומתוך עבודת הרמלמוד בבית המדרש הוא מכניס ריבנסטי הלמוד של ישיבות ליטא וזרם חיים וריסוסה מפכה ועולה. אישיותו המזהירה קונה לה לאהבה והערצה את קהל שומעיו ויש גם כאלה

צבא ישראל והגרא"א בראשם ויצאו ללחם מלחמת תנופה את מרשיעי ברית ויקראו לשוב לבצרון שכורי החפש לחיי דורר מול הדר אור תורת ה'. אפקי תקוה שהרהיבו לבות כל ישראל האחתלתא דגאולה. שהראתה ההשגחה. אזי עת הכירו כל העמים גלוי זכויות ישראל על ארצו. אחרי אשר נחנה ההבטחה לעור לבני בריתו לבא להאחו בארץ אבות לבנות חרבות ולנטע הנשמות - הרהיבו או לבות כל טובי ישראל ואצל תנועת הצעירים התבטאה עוד יותר בעצו התקוה לתחית ישראל בארצו באור פני טלך עליון. הגרא"א יוצר או את ההמנון של "צעירי - ישראל" - "לדור" בו באים לידי הדר בטוי כל אותם הרחשים של תנועה זו. המשורר בעצמו מחבר לה גם נגינה ערבה ותיכף ומיד מתפרסם הוא להמנון התנועה אשר גם עכשו מושר הוא בפיות צעירי - ישראל ובתי התנוון החרדים. האהבה לארץ ישראל. נחלת כל אישי ישראל הגדולים למדור דור. היתה חלק גם מנפשו הוא. עד כמה שנה באהבה זו ועד כמה גברו געגועיו אלי. יוכל לשמש לנו לעד קטע מכתב ידו הנמצא אצלו בכתובים עוד מתקופה קודמת - בימי שחרותו. קטע של דך געגועי לב ותשפכת שיה בן המתרפק עלי חיק אמו אהובתו:

"ארץ ישראל! זו הארץ. אשר מאז אדע לבטא את המלך. מפי היא ארצי. ארץ לבבי ואף כי לא ראיתה מימי. אף כי אבותי ואבות אבותי לא ראוה. זה אלפי שנה קרובה היא לי. אהובה היא לי. יקרה היא לי. אוצר היא לי. קדש היא לי. אם היא לי. אשר על כל עפר מעפרותיה ועל כל גרגר מאבניה הנני עתיד. לערות את דם לבבי ואת דמע עיני בלי הפוגות ולא רק עתיד. כי אם הנני עתה עושה כן. הנני עתה שופך דמעות עליה פרה במרחק בכל ערב תשעה באב ובכל יום זכרון או רגעי זכרון. העולה לי מתוך נכחי חיי - הארץ הזאת. אשר אליה אערג בלי חשך - מתגעגע פשוט ככן המתגעגע עלי אמו ברמעות שליש ובלב מורתח. לא מתוך מחשבה ולא מתוך אדיאה בלבד. אלא געגועים ממש בלי פרושים וכלי צרך לפרושים... ובעברו לדון בשאלת היחס לעבודה בשביל הארץ הוא מסיים: "אתנו התורה החיה מסורה ופומבדיתא עד טלו וסלובדסא ואנחנו מרגישים היסוב כיצד יהודי צריך לנהג בשאלת ארץ ישראל... מצב זה ששלומי אמוני ישראל רחוק מהעבודה לשם תחית הנשמות של ארץ חמדה. אותה האדישות השולטת אצלנו. בכלל. לדאבוננו הגדול. לשאלה זו. לא נחנה לו מרגע וידוה עלי לכו תמיד על זה. דמיון זרד בא לידי בטוי כמה פעמים בדרישותיו קבל עם. בעבודתו בחברה ואחרי כן. במאמרו ב-"ישורון" בברלין. השלם לא יכלה נפשו להשלים את הפצב הבלתי זכאי הזה והכריז והתריע והרבה לעשות לשם התעוררות פעולה בכוח זה. ומה רחבה נפשו בראותו את התעוררות גדולי ליטא בשנת תרפ"א ליסוד קרן לעבודת א"י.

במשך הזמן הזה גומלת גם התמחותו בדברי ימי ישראל. עוד בסלו בשעורי הערב שלו שהתנהלו תחת ידו. התחיל להרצות על דברי ימי ישראל ושם הונה האריח הראשון לעבודה במקצו זה. במשך הזמן לקחה עבודה זו עוד יותר את לבו. זכרוננו עומד לו והוא מרבה חילו בזה. אף התחיל לערך פרקים מרשימת דברי הימים לישראל. עבודה קדושה זו שעדין מצפה לתקונה ומי גדול בישראל מהמסוגלים אליה. שיבא ויעשנה. לו תענר התולדה זר תפארה. הוא היה הכי מסוגל אליה וכבר נחנז בו כמה מעיני ישראל עיניהם בו לשם עבודה זו הוא אף הוא כל ימיו חשב על זה ועור שמר בלבו את הדבר. אלא שהנה והקדימותו אראלי מעלה. נוטל הוא חלק בראש בתקנן חיי צבור - ישראל לו יהבו כבוד כל מתנגדיו וככה הוא עושה חיל לשם היהדות הנאמנה. ואף כי עמד בקשרי מלחמה את החפשים ועומד בראש היחידות הנאמנה בכל זאת צרה לו דמות המפלגה לשארית ישראל כהחכנס רואה הוא בקביעת פרוגרמה והכנסת היהדות הנאמנה

ס פ ד ו ל ה *

רחמי שחקים המרחקים

פטרן אורים דים

נולדו חיו עד גטיו

ויפלו — אים ?

עתה שחקים מכדקים

אין גם אור בנאות

קדרות בוקטה במ ושוקטה

וממלכתם קרועה ...

באדמות בנות הנקמות

פראת ליד פורה

ידדי חשכים עם תלכים

אין במ חוכה אורה

תכ שטה בעקטה

על גב קרש בדי

פראות בטה במשונה

נגד מלכות שדי ...

גם במסבות טובי לפות

פרסת אוה אורעה

כל-בם תמצא עד לשמצה

במשנתה פורעה

ובשכרון בן עורון

אסרי עד מתירה ...

ירד עולם מגדלתו -

חרבה כל הפירה!

כ"ח חסון, תרפ"ד
(גרלין)* השיר הזה וכן השיר "אני" נדפסו במח"ב
"ליל בחורתי" הוצרן של הירשון - תרפ"ד.

הדבקים בו אהבת נפש. רוחו הנשא מרחיב כנפיו עם רוב האחריות שהוטלה כבר עליו. דערני מהרחבת לאפקים. עץ ההדר פורץ בווד לבלובי. כל שלל שכירות החמדה של נפש הגאון הצעיר הזה בא לידי הבלטת יפעתם. אחרי ארבע שנות שברנו בגרלין יוצאים לו כבר מוניטין כאיש המופת בישראל בכל ארץ אשכנז. שאלות מרובות להלכה ולמעשה מגיעות אליו והוא עונה עליהן ארוכות וברורות כאחד הגאונים אשר בארץ ומחליף דברים אודותן עם גדולי רבותיו רועי הדור בליטא (רק שנים מהן נדפסו ב"שורון"). הולך ומרזבלט בו יתר שאת כשרון רוחו: עבודת הברור של הלכה. היקף כל מקורות ההלכה מהתלמודים ועד האחרון שבאחרונים ומבינות לגלי הים רחב הירידים. לחפס את הקו המשוה שבכלם לשם קביעת ההלכה שבנידון שאלתו הוא. רשאי אתה לומר שכל ראשון ואחרון עד אחרון האחרונים היה רב מובהק בשבילו. כי מכלם למד ואת כל דבר מדבריהם העריך והקדיש באותה יראת הכבוד הרוממה המציגת גדולי ישראל בכל דור ודור. הרגש שגיא זה אתה מוצא גם בשרי האחרונים:

" ולבי החש במ והולך עמהם

" מרגיש בכלם אמתות.

" בכלם אמתות " ("אני")

אחרי אשר הספיק לפחת במדה ידועה רוח עלומים בעסק ההלכה הולכת וגומלת אצל תלמידיו התשווקה להנות מיו דרכי יקר רוחי אפקים רחבים נגולים לפניו לשם נטיעת נטעי נעמים של מוסר בארץ זו והוא גם הוא מתחיל לכוון פעולותיו בכיוון זה. אחרי ארבע שנות פעולה עומד הנהו שם שטוף זהרי עליה והעלאה להגדיל תורה ולהאדירה. בלבו גומלת ההחלטה לגשת לעבר עבודה עצומה של תורה ולהקים בנין כמו רמים בהיכל רוח ישראל. מעבר הוא מבוטא לעריכת פרוש חדש לתלמוד בבלי. מה נשא הוא הענק המעפיל לקחת עלי שכמו עבודה נצורה שכזאת ... נערכים כבר כמה מבואות ונסיונות לדונבה לכמה פרקים בש"ס; הפרק הראשון על צרך הפרוש וזה להתפרסם אך החלק השני על דרך הפרוש הזה נשאר גנוז לעולמים ורק קטעי חמר ופרקי מחשבה נשארו לנו בנדון זה למורשה. והנה מהמסר שהניח בכל כך הדר ועזו נכר ועולה כי נשגב גם כחו לאלקיו להביא את כל הבנין לידי השפחות.

כל ימי חייו הם, לאחר שתתבונן במ. פרק שירה אחד נהדר לרבון העולמים. כל יום הוא חרוז בשירה הלוי מוצא אתה בשירה זו בראשיתה גם אבקת מלחמות. גם אנוחת כשלון ואולם מדי יום מדי חרוז היא מתחילה להסתחרר להזקק ולהצרף ובת חורין גמורה היא בוקעת בתרועות נצחון וכלה אומרת כבוד וחדר ומירות לאלד עשדו. הנצחון של הגדלות והשלמות האמתית אינה באה אלא לאחר ההתאבקות עם השטן והכרעתו. כי גם שמנו הגדול הנקרא עלינו ישראל לא זכינו לו רק אחרי כי שרה יעקב אבינו ע"ה אל אלהים ואנשים ויובל.

וככה. עת רק מלאו לו שלשים וארבע שנה. אחרי המש שנות ברכה למופת מגיע הענק למרומי פסגת זיו לבלובי ... ופרות ברכה. ברכה למופת. אחד אחרי. הולכים ומבכרים. קדש הלולים לה. עודנו מספיק ריח בשם לבלובי הטוב. עודנו שם שמים מתגדל. מתקדש מתאהב נשגבות על ידו ואיננו כי לקח אותו האלדים ...

ולכשיבא מי שהוא וישאלנו: מה לכם. כי ככה נזעקתם אז? מה לכם כי עד הנה לא יסוף שמו מעל דל שפתותיכם? ואמרנו לו: זה היה איש שקים בהדר מלואה את המצוה: "ואהבת את ד' אלקיך" - שיהא שם שמים מתאהב על ידך" מצוה היא שכן ישראל מקבל אותה עליו פעמים בכל יום. ברם, מי הבא עדי פסגת תכליתה? ... והוא ... מן היחידים היה ... קים! קימה בהדר גאון מלואה !!!

אשריו שככה לו בעולמו ...

מבית ומחוצות *

(1)

וסרקלינו של ההיכל עוד סגור לו ומסוגר. שם, במחבואי תשכן היהדות. גם לשון מיוחדת יש לו לסרקלין סגור זה. ואין בני שאר סרקליני העולם גוזקין לה כלל. גם אופן-פסוי אחר. גם אופן-באור אחר. שלא כל אדם זוכה להסתגל להם במהרה. אם לא נתחנך במ מעוררי. את היהדות צריך ללמוד. לא להלל. בנבכי תורתה צריך לצלול. לא להשליך חכה ולהעלות מה שיעלה הפך בה והפך בה עד שתמצא - מרגיחא. "מה הדד הזה כל זמן שהתנוק מממש הוא מוצא בו טעם אף דברי תורה כן". אל נא תרצו להתהיר מתוך עמידה על רגל אחת. אין עומדים על סוף דעתה של היהדות אלא מתוך למוד עמוק. מתוך שהוגין בה יומם ולילה. מתוך שנמסר רין לה בגוף ובנפש. מתוך כל אותם מיד דברים. שהתורה נקנית בהם. וכל-שכן שורים לה לגמרי אותו רפרוף. מענין לענין. אותו שקשוק מחשבות וצחצוח מבטאים. שסופרי הדור רגילים בהם. ושקליפתם מרובה על גרעינם. כל מי שמשתמש בדברים אלו לצורך ברוי-יהדותו על כרתו הוא נכשל. ואין פלא. עד שאין אדם מש- תורר מדרכי מחשבתו הקדומים. אף על פי שהמחשבה עצמה נטש כבר ועוב. עדיין אין תשובתו שלמה. ועזיבת הדרך קודמת לעזיבת המחשבה. יעזוב דרכו. כתיב. ואחר כך - מחשבותיו. כי ההרגל שליט בכל מקום. רוצה אדם לחשוב יהודית. והוא גם לוקח לו חומר יהודי לגבל בו מחשבותיו. אך הנה הוא מורגל מקודם מתוך השפעת הסביבה שתהא מחשבתו נוצרית קצת. ולמקום שהיא מורגלת מעצמה היא הולכת. דרך כבושה יש לה. ובה היא מדריכה גם את היהדות שלה. עד שהיא נעשית יהדות-נוצרית.

דוגמא מדאיבה לזה יש למצא. לדעתי. בהלון מחשבתו של החושב המובהק. ברוד בספר דריו הגדול. במקום שהוא מדבר על אהבת ה'. הנה הוא מסכים לפי חומי. כמו לדבר פשוט. לדעת התאולוגים הנוצרים. כי אי אפשר לו לאדם שיהא מצווה על האהבה. כי אהבה הוא דבר הבא מאליה. מתוך חסדו של רבון הער- למים. ואין בכח האדם להוות אותה או לבטלה. וכאן ב. שואל: ביצד אמר הפסוק: -ואהבת את ה' אלוקיך? הלא נראה כזה כאלו דורשין מאת האדם דבר. שאי אפשר לקיימו ימים רבים - מספר ב. - הוגיעה אותו אחידה הזאת. ובכל זאת. הוא מוסיף. יש לומר. שאין זו חדת הכתוב עצמו. אלא זו של תרגומו המשובש. הן לא אמרה תורה -אהב את ה' אלוקיך - אלא -ואהבת. גלשון עתיד. אין זו. אפוא. אלא -הבטחה. כלומר: שמע ישראל ד' אלרינו ד' אחד. ואני מבטיחך כי אכן תאהב את ד' אלריך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. כך מפרש לו ב. את המקרא. וחושב. כנראה. כי גלה בזה אמריקה יהדותית חדשה. שעליה ישב בטח מתגורר קוסיותיהם של התאולוגים הנוצרים החולקים על מצוות האהבה. אבל מה יעשה בכחובים הסמוכים הנה כתוב לאמור: -ועתה ישראל אהבה. מה ה' אלריך שואל מעטך. כי אם ליראה את ה' אלריך וללכת דבר הנשאל מעם האדם ולא מתנה מחסד אלדים. ונאמר עוד ברא- שית פרשה: -ואהבת את ד' אלריך (שם י"א א'). שבדאי אין לפרשו בלשון -הבטחה. ונאמר עוד: -כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת. אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה לאהבה את ה' (שם י"א ב'). ונאמר: -אשר אנכי מצוה היום לאהבה את ה' אלריך (שם ל' ט"ו). הרי שאהבה מצווה.

אילו נכנס ב. מעט לתוך טרקלינה של היהדות והיה מתכון לשמוע בו ולקח ולא היה מסתפק בעמידתו מבחון ובהסתכלותו מתוך התפעלות על והוררים קלושים המגיעים לו מתוכו דרך אשגב התרגומים (כבר נעוד) אזי היה זוכה לשמוע את קולו של הרמב"ם

...קשים חיי דורנו. דור כשלונות ותהפוכות. בדרך אחד יוצ-

אים אליהם ובשבעה דרכים נסים מפניהם. וחחילת נפילה ניסה. כשאדם נס ופוגע בהרים לא במהרה הוא עולה. עיפות לופתת את כלו. נשימתו מתקצרת. ברכיו כושלות. והרי הוא נופל שרוד. והיה כי תשאלנו: אי מזה באה ואנה תלך? וענה לך ואמר: -כפני יד החיים אשר הממתי אנכי. האומלל. בורח. ולאן? אין יודעים. אלו הן התועים. אולם יש אשר יבוא הרגש לתועה. כי גם אם אין כח לו ללכת הלאה ואף לא להחזיק מעמד לרגלי. הנה התלול הזה. בכל זאת עוד יש לו אפשרות לשוב על עקבו - וכך מתגלה רעיון התשובה. אן לך אדם. שלא נגעה הדת אל לבבו בימי נעוריו או עלומיו. וגם אם היה היה מאלה. אשר רק חלף חלפה הדת על פניו ולא קנתה לה גם לשעה שביחה בקרב לבבו. בכל זאת הוא שב מעתה על עקבות חייו שעברו לחפש בין שרידי סימניהם את מדרך כף רגלה של עלובה אצילה. זו. אירישקייט בלעז. אשר או. בגשתה אליו. הדפה בכל עז נעוריו ולא ידע. כי את נפשו הוא הורף. זה משפט המשוררים והסופרים השבים אל הדתיות באחרית ימיהם. מתוך עיפות הם שבים. כשלון נפש ופוגת לב. לא מתוך הכרה מוחלטת. באמתה של הדת שבים אליה הללו. לא מתוך התאמתו בריאה ושלמה. כי היא נחיר חייהם וכי בחיותם חוצה לה. אך לחנם באו לעולם. לא בכדי לקנותה באחרית ימיהם. מתוך הערכה נמורה כזו הם נגשים אליה מעתה. כי אם מתוך. -אין ברירה. מתוך שלא הצליחו בנועם ובנודם. מתוך שגורשו מעולמות החול הם מנסים לגשת אל עולם הקודש. את סכום כל הכרתם מתוך אוצר געווענייהם רכשו להם. כי מתגעגעים הם לאותה אהבה ונדבת החבריות בכנסי השכינה הדתית. אשר טוב כל כך ליהנות מהן אחרי היגיעה בלי שום מציאה על כל אותם שבעת הדרכים לא ארוכה למחלת נפש. הרוטטת בקדחת הספקות. הם אומרים למצא ברת. - לא ארוכה כי אם מנוחה. ולא מנוחת אמת של אמונה. אלא רק מנוחת שלום ושלוח. רק דממת השקט ובטח אחרי סערת הספקות. לא אותה מנוחה דתית אשר יכירו בה וידעו כי מאתי מרבין כל הנשמות. היא מנוחתם זו ועל מנוחתם יקדישו את שמו. במלה אחת: לא לפתור את הספקות בתורת הדת. כי אם לשכוח אותם בה. לא להוון מיינה של תורה כי אם להשתכר בה. על מנת לישון שנת ישרים ולחלום חלומות טובים על מסחורין ועדנים.

אחר הוא נתן בירגובים. אשר הכיר בשבי הדור הזה שאין תשובתם שלמה. משני עקרי התשובה. חרטה לעבר וקבלה להבא. אין להם כהלכה אלא הראשון. הם עזבו את המשפט הקדום. שישיב ראש אצלם תמיד ודן למיתה את חיי הדת. הם מביטים מעתה בעין טובה על אירי האמונה מדורות שעברו והם חאבים להאזין לשיח סודם. אבל עדיין הם כאילו לא ידעו כי צריך גם לחיות את חיי הדת ולא רק להעריצם. כי צריך להשתקע בתורת הדת ולא רק לטעום ממנה בקצה המסה המדעי ולהלל את טעמה באוני הבריות. הם אינם מקבלים עליהם את עולה הנעים. את עול מלכותה. כי אם מנגד הם עומדים. מקדישים וממליכים. וטובה גדולה הם מכירים לעצמם בעשותם את הדבר הזה. כל אחד מהם חושב באמת. כי ריו שככה לו בעולמו. כי הכרה זו. שהכיר את הדת. בשעה שנשא אליה ראשונה את עיניו התועות בדרך. דיהלו לחיות בה ולהחיות אחרים עמו. הוא. אמנם. עזב את רעש העולם המחירש אוניס ומקשיה לבנות בהמית כוביו וגלגליהם. וגם בא ביראה אל מפתן בית-המרדש להתבודד בו ולהתפלל. להתודות ולשפוך שיח. אולם אינו יודע עדיין כי רק אל הפרוודור נכנס.

(י. מרק ממאמר שנדפס ב"ישורון".)

רישיבה *

מה גדול המדבר, מה נורא כראו!
זה מדבר החיים בדורנו היתום
בו ארץ כבדול ימים כנחשת
ענני השחרים כמו נחתו חסם
אף ספה לא יתנו... תלאובה יבשת!
אל כל מקום תעיף עיניך הינעה
אף צלה של חכמה ראה לא תראה
אין זכרון לרוח! אך נחל של זעה
ובהמת הבשר על חסו שם תרעה
והיה בלכתך יחיד כדרך
בין ערים וכרכים אשר יסבך
רגלך בצקה וכוסלה הכרך
ונפשך תצמא למקצת מנוחה.
ומצא לא תמצא בכל מלא החלך
פנה של קדש נעימה ונעלסה
אז שמע נא לי אחי אם שב ואם ילך
שא נא רגליך ולך הישיבה.

שם לבך התועה יכון יכון נוהו -
בין מאות לבבות נחמי אש נער
ה-כבררים ומאמנים חובת עולמם!
וברוח התורה רוחם יסער
גם רוחה תכלכל בשרם ידמם...
שמה ינצרו נכסי הירושה
המסורים בישראל מאבות לבנים
חכמת התורה ותורת הקדושה -
ולכן שם מקריבין את מבחר השנים!
שם חיים צעירים בני עז של נשמה
לא מכרו חיותם בעד גויר לחם
וזה המקום אשר ד' שמה!
יסורו נא הנה כל רוחם הציקם
כל רוחם הוגיעם בנפחולי החיים
ופתרון לא נתן לחדת מהותם
ויקף אה נפשם ברשת מאוויים
וסופם - שהם גוססים על ברכי ילדותם

שם יבא כל גוסס וד' יחיהו!

(*) פירוש: אלה הם קטע מתוך שיר גדול שנכתב בימי
שחרותו וז"ל: אך לא נמצאנו מהפכים שמים רוח העולמים הנו והצבת
של בן הישיבה - רחמי ואורית - המברר צם.

להסתכל אל תנאי החברה כדי להיטיבם וללמדם (דעתו של אדם
מעורבת עם הבריות) וכדי ללמוד ראשונה את הטוב שבהם (לר-
מד מכל אדם) - אך יחד עם כל זה צריך שתלויה ההפכה התמידית
הבינה היתרה: כי אין כאן מקום למסירות נפש. להערכה קדושה.
להתמכרות גמורה עם כל תמצית היותו. האהבה העליונה והגמורה
(רחמי עילאה) צריכה להתייחד בעצומה של נפש להסוד שפחים
לתוכן ולתוך-תוכן. לחיי החיים. למהות החיים. לא חי העולמים
ושמאן כל הקדוש והגשמי שניהם. מכאן כל האמת והצדק שבה
שגם חיי ישראל הפשוטים מושפעים מהם כליכ. שלא לך מבס
חד וחודר אל תוך לב עצמך ומול בו את ערלתו. שהן האהבות
הזרות שקלקלו בו את השורה. ומיד בתוך כדי בסולן. תחגלה
שמה "נקודה טובה ויקרה" האהבת את ה' אלדיך... "מיד תא
אוהב ומשבח ומפאיו ומהאזה תאוה גדולה לידע השם הגדול"
רצונך להכיר. אפוא. את מצות האהבה בדמותה האמתית.
צא ולמד את דברי חכמים ורבותינו הראשונים ויל ההולכים בעק
ציתיהם. היודעים את היהדות מבית ולא מסתכלים עליה מכחוץ.
כי כאן לא ההסתכלות עיקר אלא ההסתכלות.

ויל. שלא היה מושפע מתיאולוגיה ורה ושהבין היטב כיצד האהבה
סצוה. הרי מה שהוא אומר בהלכות יסודי התורה: הא' הנכבד
והנורא מצוה לאהבו וליראה אותו. שנאמר ואהבת את ד' אלדיך. ונאמר
את ד' אלדיך חירא. והיאך הוא הדרך לאהבתו וליראתו כשעה שיתבונן
האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים. ויראה מהם חכבתו שאין לה
ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאיר ומתאוה תאוה גדולה
לידע השם הגדול. כמו שאמר דוד: -צמאה נפשי לאלדים לא' ה' -
וכשמחשב בדברים האלו עצמם מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד
וידע שהוא בריה קטנה שפלה ואפלה עומדת ברעת קלה ומעוטה
לפני תמים דעות. כמו שאמר דוד: -כי גראה שמין מעשי אצבעו -
תין - מה אנוש כי תזכרנו - רצונך. אפוא. לאהב את המקום
צא מהעלמך והתודע אליו. ברח מצמצומך והתקרב - לו - ומיד
תאהבה. בלי ספק תאהב. אי אפשר לך שלא תאהב. אמנם לא כל
המדות שוות. יש מדת אהבה נפלאה שלא יוכל האדם לבא אליה
מיד (כדבר הרמב"ם ז"ל) כי היא -לא תתכן לשואל אלא אחר
הקדמות רבות. וכאשר תחקימה ההקדמות תחילך מהם האהבה
לאליהם יתברך. אבל מי שמכון אליה בעצמה לא יוכל להגיע אליה
(דברי רבנו בחיי ז"ל בספר חובת הלבבות שער אהבת ה' פרק ג')
אך גם מדה זו נכנסת בכלל המצוה. חייב אדם לכבוש לנפשו את
כל ה-הקדמות. הן. כדי שיגיע לאהבת ה' שאין מדרגה למעלה
ממנה (שם. בהקדמת השער). ודאי צריך האדם לחסד אלדים כזה
ומי כהתורה עצמה המעירה: -ומל ה' אלדיך את לבבך ואת לבב
זרעך לאהבה את ה' אלדיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חיך.
(דברים ל' ו'). אך מילת-הלב זו מובנה באורח היהדות. הנהגה
אלדי. בתור סיעתא דשמיא (אלמלא הקב"ה עוזרו איני יכול הייתי)
ולא בתור מתנה גמורה. בתור לחם חסד. נהמא דכסופא. כאשר יבי
נוה מושפעי התיאולוגיה הנוצרית. הרי הכתוב צוח ואומר: -ומלחם
את ערלת לבבכם! (דברים י' ט"ז). עליכם המצוה הזאת. בידכם
לעשותה. ואז יהי חסדי לכם לעזר.

ומה יפו דברי ר' נחמן מברסלב ז"ל בהתאם למצוה זו: בכל
אחד מישראל יש נקודה טובה יקרה מאד שרצונה חוק תמיד רק
לעשות רצון קונה. אך התאוות שוברות לבו. ועל ידי זה הוא
רחוק מהנקודה. על כן צריך כל אחד לדבר בינו לבין קונו כדי
שתאיר בחינת הנקודה שבו ללבו ועל ידי זה תהבטל ערלת לבו.
דהיינו: אהבות רעות. שהן חרפת הלב. שהן שוברות לבו של אדם
(לקוטי עצות. פרק התבודדות אות ד') ותוכנם של דברים: לב הא-
דם מלא אהבות. תמיד יש בו איוו מסירה לצד-חיים ידוע. אי
אפשר שיתרוקן לגמרי מאהבה. שלא יאהב כלום. שלא ישאף
להתקרב ולהתאחד עם איוו ענין שחוק ממנו. ובין כל האהבות
השוונות שיש בו מתחבאה וכסתתרת. נקודה אחת טובה ויסודית
שרצונה קשור ברצון קונה. שהיא נמשכה אליו פאהבה. שהיא
-מתאוה לידע שמו הגדול (רמב"ם). -לשמו ולזכרו תאוה נפש
(תהלים) והנה כל שאר האהבות. הרעות או הפחותות או המוגזר
מות יתר על אמתן. טובות מכל צד את הנקודה הטורה האהבת
הזאת. וחוצצים בינה ובין האהוב לה... (כי עונותיכם מבדילים
ביניכם ובין אליהם) שבוי הוא ה"גרעין" האלדי שבאדם. רצון
בין ה"קליפות". כי מן הנמנע ממנו שתתישב אהבה ה' בלבנו עם
התישב אהבת העולם בנו. וכאשר יהיה לב המאמין רחוק מאהבת
העולם ופנוי מתאוותיו מצד הכרה ובינה תתישב אהבת הבורא
בלבו ותהיה תקועה בנפשו כפי הכספו לו והכרתו אותו (חובות
הלבבות. שם פרק א'). ומן הראוי לשים לב לדיוקם של דברים.
התרחקות מאהבת העולם והתמנות מתאוותיו צריכות להיות. על
פי חובות-הלבבות של יהודי. רק "מצד הכרה ובינה". לא מצד
המעשה וההנהגה. הנזירים והאסיים לא משלנו הם. חייב יהודי
לעסוק בישובו של עולם (לא לתהו בראה לשבת יצרה). חייב

א ו ל י ...

משתמרים מתוספים מתנשחים
מתנחלים מדורות לדורות;
זרו לו נבכי תהומותם,
לא יוכל גם קרא בשמותם,
כבהמה בבקעה כן ירד
במלאכתו ליומו יתגדר,
טרפו כי ימצא אז ייעף
הקך פנצורות כל ירין,
רק ספר לו אחד בביתו
יכיל תחנונים מה רבו
לא לו היושב שמים
עד חיו כי ייטבו בארץ
וסופם כי יהיה נעוץ
בתחלה לחיי נשמות
בעולם לא יוכל כנותו
רק זה אשר ידע עשותו
הוא ידע אל מה הוא מכון...

אולי זה המון הברד
אבות אמהות ובנים
החיים פה סתם עד כל פנים
— יש אשר לבי יחו לי —
אולי בנפשו הפשוטה
במלאכתו ליומו הפעוט
קרוב לאותה הדרך
אם כל ארחות נכחות
יותר ויותר מאלה
שתרו ושקלו וטרו
בדקו וחפשו בתבונם
ובגאון הפליגו על ספינת
רוחם הדל והקטן
זה נדמה כה עז וכה גדול
בעיני הבשר ודמו
הקטנים ממנו פי אקף...
כי מי זה העד ויודע
זה יתקע באמנה לכפי

אולי בתהו לא־דרך
הלכו רב תרים בארם
קפלו מרחקים ודמו
עולים הם מפלשי טהר
ונפשם אמה לא ידעה
יורדים הם נבכי שגיונות...
ואולי שם סמוך לנתיבם
(נתיב לא בראו א' עולם)
פרושה הטובה ורחכה
יחידה — והיא נעובה —
דרך זו אם כל ארחות...

ומי זה מעיני, נין תרים
יקלוף התבלול שעלה
בתחלה על עיני זקיני,
תרים ראשונים שיצאו
לפני רבבות (בדורות
ובמותם הנחילו לבניהם
ובניהם לזרעם אחריהם,
עד כי ירשתם גם אתם
אותו על עצם העין...
אולי בתהו לא־דרך
יובילכם זה לבן — התבלול,
יתן את לבנו כלבן
אור אלכם הבהיר בשחקים...
אולי אמדלים לנצח.
עורים לנצח נצחים,
אתם המנבאים לאורה
אתם מפקחי עין־דורות
אתם הנחרים בהמון
ועל צליל השפלתכם תשעשעו
אולי...

ואולי זה המון הברד
לו זרו מילירי אותיות
גבבון כל כרכי הספרים

* רבבה, הוראתה — רבוי. עי' רש"י במדבר כ"ו ח'.

פרו הספקות ורבו
עיפו התרים בתעותם
מצאו מנוחה במוותם
ועל כל תעלולי היציאות
רשמו זכרונות בספרים
גוספו מלירדי אותיות
בכרכים ההם הנאצרים
התנחלו התנחלו טעויות
יצאו מרשויות לרשויות
סחרו בם מכרו וקנו
הרווחו בהמה ובנו
בתים חדשים וגדולים
לתרים חדשים ועולים
מנבכי השבילים המרבים
למצא כדמות רבותיהם
טעות חדשה ויפה
עשירה בשמות ושפה
כאותן שהיו בשעתן
הקודמות שעמדו על דעתן
עד אשר פרחו נשמתן...

להטים!
גל כל אשר תפן להטים!
פרקי כשפים מלא אדם:
כספי סוד ושכל
קסמי הוד ויופי
להט תור ודעת —
ופרקי כשפים שניים לו:
כשפי שד וסכל
קסמי גד ודפי
להט סור וטעות.
ועל מי משני הפרקים
פרקי אדם אלה
יפקד א' העולם
חטאת קסם מרי?
אל תאמרו כי על שני
כי אך ורק על שני
תנו נא לב לראשון
אם לא גם בו אשמות
ארס מנו ימות
רוח בני האדם...
אוקי.

יעמוד על דברו בלי הזיו
יבטיח האדם בשבועה
כי לא רק לשוא ולאפע
עמלו רב תריו עד עתה
קפלו מרחקים ודמו
אך זו היא עליה אין בלתה
ונפשם אמלה לא ידעה
אל ירכתי האפס ירדה...

הם יצאו והלכו ושבו
וקמו לחדש יציאה
ויצאו והלכו ושבו
וקמו לחדש בשלישית
ויצאו והלכו ושבו
בעוד פח לרביעית כבר אין
אז עלו על ערש יצועם
וצו לביתם חרדות
אל מזל פני יציאה עתידה
לבם בם ידע הגידה...
ואכן אך קברו האבות
תרו הבנים ברביעית
בחמישית בששית בשביעית
אך ככל עמת שיצאו
שבו ודרך לא מצאו
קפלו גם הם במרחקים
ודמו אל מפלשי סודות
עולים הם סתרי נככים
הגיעו עד פני המסכת
בה יארג צור כל יצורים
מחוסי הכסף הנעקם
יריעת עולמות מתגלים...
דמו
ורמו.

כי אף משהו ממהו לא תדע
נפשם, אף צל היא לא תרא
מאותו האור אשר אין לו
כניסה לרוח החוקר —
אך טעות טעות וטעות.
הלכו הצללים ועבו

אני

א

ברכו אמוני אל אדיר בקדש
בסיני ויבנה הופיע!
סוד נצח מתכנס בחיק רגע חוקך
לזרע מכיריו הודיע.

חקים ותורות, מה עצמו ראשיהם
הנחלים את פבורו כי ראו...
ברכו אמוני אל יופע בלבכם
היום אם בקולו תשמעו!

ב

הביאנו ונטענו
שם בהר נחלתו...
גן היינו לו - בו פעל
מכון לו לשבתו.

ובמכון מסתר פנה,
מקדש לו בה כונן;
ובמקדש אבן רזים,
מנה השתת עוקם.

ובאבן חרת דבר -

דבר כל דבר על פני תבלי,
אוצרות המורה
דבר כל רעיון בלב הואצות השוח
דבר כל יש ודבר כל אין;
ימך לעוקם ועד...

ג

באין לחפשי גבול וחקר
ולעיוני - קצבה,
אחת היא תניח דעתי
ומאשירה לי לשעתי:
מצוה.

כי אעטף בקר טלית
וענדתי תפלי,
אתן מהלכים למגמותי
בסוד נביאי ורבותי,
אבי אבות כל גילי...

או בתפים ובמחולות
נפשי צאת נכונה
כלפי קריאת שמע ישראל...
אור נצחי, בא-נא, ההל,
בא-נא!

כי בשטף אור נצחי
תאזר נפשי גילה:
אשרי ישמע מצותיך,
אשרי יבא לקראתך
תפלה - -

ד

הם...
הם נדים לי ואומרים לי:
חבל על עול בימים
זה הזך אל עתיקים הו
ויברח מכל חדש -

הן הפך ישיש צעיר זה
נרק הנושן שיג לו הוא
ומפסיעות זקני קדם
שביד עולמו נדש...

הו, לו יוכלו לראות כי
רק בעתיק נער לי,
נער חיים שבע תאבון
בעדן גן ונויו - -

תו יין עד לשכרה לי
גפן קדוש ישראל ביי
מטע חיים רענן זה
מתריג ענביו.

ה

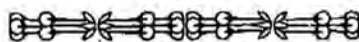
גבהו השחקים וארך הסלם
ורבים העולים לפני:
מורי וגדולי רבני,
ולפי החש בם והולך עמהם
יאמין ויחיה בכלם
בכלם...

וגומר באמצע והפלה
את עצמו מעיני כל חפץ לדעתו
פה במחצות מקומו ושעתו
מראשו עד נצח אחריתו...

וברוך השומר את בריתו
בעולם הנפלא הזה והקטן,
- בו נפץ טוב אל אי השטן -
למעטים באדם
זו רוחם קם, פדם
ולבם בם אמר לו גמר:
ברוך שאמר...

ובמספר הגדולים השיטות:
על כל מה שקרה ויקר,
על מה בם ינטש או ייקר -
אך לבי החש בם והולך עמהם
מרגיש בכלם אמתות...
בכלם אמתות...

ברוך שאמר והיה העולם
הקטן הזה והנפלא,
בו מתחיל כל דבר מאמצע גדולו

מ ס פ ר ה « צ ב י » *

באמת, את הישר בעיני ה' שהרי אלמלא היו יכולות לדעת לא היו דורשים ממנו כזאת; רק על העינים החיצוניות, עיני הרצון הפרא נאמרו אותן דברים: כל דרך איש ישר בעיניו וכו' ולא תתורו אחרי עיניכם (וכו) - אז אין לא עצה אחרת, כדי להנצל מן האסון הנצחי הזה - כי אסונו של כל רגע נצחי הוא בנפש! - בלתי אם בתשובה היינו: לשוב אל הטוב, להשתמש מיד ברגע השני הבא אחריו לשם הישרה שבלב, לשם העלית והעדיית שבחיים. לשם הרם שנפוש לשם שמים, כל מעשי יהיו נא לשם שמים!

... הביטה נא וראה מה מפוזרים ומפורדים אנחנו עם בני ישראל בארבע פנות העולם! ציחוד נורא פוזרין של יהודים בשנים הללו של אחר מלחמת העולם. שם משונה: - מלחמת העולם. אמנם כן, כל העולם כלו שלח ידו במלחמה - אבל מי נלחם עם עם מי? לשם מה ולשם מי? על זה לא יחן לך מענה השם הנפלא הזה: - כי אכן אין מענה, זו לא היתה מלחמת עמים זה נגד זה, זו היתה מלחמתה של האנושיות כלה (רובה ככולה) בה בעצמה... כאן חור האדם לאוהי הקולוס הנורא שהי' לפנים מנהג יחידים: להתגודד... להקיד דם לעצמו - לא יחידים עשו זאת, לא כל אחד לנפשו, כאותו מנהג קדומים, אלא לפתע פתאום קם ה צ ב ו ר האירופאי הצבור הכללי מסטן ועד גדול, והתחיל עוסק בהתגודדות זו מתוך שכרון, שאין דוגמתו...

חולה היא אירופא מן המכות הנוראות שחבלה בה היא בעצמה בשנות המלחמה - ורופאה הטובים משיאים לה עצה להתרחק לשם רסוי ברמן של ישראל...

אכן לא בחיקה יוסל גורלנו. ארור העברי אשר יבסח באירופה ושם עוזה ורועו ומסור עמו יסיר לבו! לא שאני מקללו - חלילה לי מעשות זאת, לא כך תלמדנו היהדות - אלא שמעצמו מקלל ועומד הוא. ס ו ד ן של ישראל, זה העיסר, ימי העולם הזה לא כל כך פשוטים הם. רבים סודותיהם, כל המטה און שומעם, אבל מי שאינו שומעם ממשעם שאינו מטה און... והמטה און ישמע את רגנת הסודות המהלכים מעולם ועד עולם דרך העולם הזה, והנה היא ספוגה כלה בסודן של ישראל...

... כן דרכך להבחין בין הקולות. כשירד משה מהר סיני ושתי הלוחות בידו שמע יהושע משרתו קול תרועה במחנה. ויאמר אל משה רבו: אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה - קול ענות אנכי שומע. ולא היה יכול להבחין איוהו הקול, אז אמר לו משה: מי שאינו יודע להבחין בין הקולות עתיד להיות מנהיג בישראל!

... - הבחנת הקולות סימן יפה הוא לאדם. זהו אית לשאר רוחי ליתרון חכמה. שדי לה ברמיוה. אולם ביחוד דבר זה חשוב למי שעומד להיות מנהיג. כי מה תעזרת ההנהגה? להתאים את המונחים זה לזה עד אשר יהיו לחטיבה אחת. אם פרס אחד יוצא דופן, הרי הוא מכשול לדרך הכללי. אם אחד מן הקהל יוצא זנב - חטאת הקהל הוא. כי לא הונגה לפי הצרך, כי לא קם בו מנהיג ראוי. ההתאמה היא אם ההתאחדות. באין התאם אין אחדות, אין דרך כללית. ואז יפנה כל איש לעברו, או אין דבר לאותו הדור, אך כיצד מתאימים את דעות בני האדם השונות כל כך זו מזו? כיצד מתאימים בנגודים הללו את האחד אל חברו? (נפסק באמצע.)

עווי, נפשי, עווי, אל תרפי, אל תשכחי חיך, אל יעבר רגע אחד אשר אין בו נכונה, אל תעבור תנועה אחת, אשר לא במישור תלך. לא רציונות מפשטים אנחיל לבני בספר הזה: רבים הרעיונות על שני תבל אך אין כל ערך להם אם לא יתבצרו בלבבות ויתגלמו במעשים. והסוף הוא העיקר: התגלמות במעשים. רבות מחשבות בלב אנוש ועצת ה' היא תקום, רק ה' א תקום. מחשבות בלב אין להם תקומה, ומה היא עצת ה' ארש קיומה לא נכחד לעולם? מצותיו, המצוות המעשיות, שבהם קדשנו, רק בהם קדשנו ורוממנו ולא באותן הרעיונות בלבד המשמשות להן יסוד. אם אין מעשה אין קדש; המחשבה הטובה אינה אלא חלום קדוש אבל לא חיים קדושים. קדושת החיים בקדושת המעשה היא. כל רגע חדש הוא אתי, האלדים בראו בעבורי לעשות, כדבר שנאמר: אשר ברא אלקים לעשות (וכן מבואר במדרש רבותינו ז"ל) אם עושה אני את הישרה כרגע הזה אשר לפני, אז נוח לי שחייתי בו ואם אינני עושה את הישרה וקל וחמרי, אם עושה אני את אשר לא ישר בעיני (כי עיני האדם הפנימיות יודעות תמיד את הישר

(*) לסיים אלה לקוח מתוך הדומן, שהתחיל הגרא"א צ"כ לכתב ביום שטור בנו בכי ימי' ולו הקרישו, למען יהי עמו כאשר יבדל...

הדתיות המודרנית.

הצבור והם משמשים נקודות - מוצא להתגבשויות צבוריות - דתיות מסוימות מעין חוליות ראשוניות בשלשלת הדת. אם קשה לציר בפשטנו את תולדות האדם בלי תולדות הצבור רבים האנושיים מפני שאו תופיע לפנינו כעולם מרוסק בעל אטומים מפוזרים. על אהה כמה וכמה שלא תצויר בלעדי הקבוצים הדתיים, בלעדי אלה הגורמים והמסבכים של המפעלים התרבותיים הכי גדולים של העמים והאנושיות. מתוך יחסים כלכליים, גיאוגרפיים, וגזעיים עשויים לצאת הפרדות והרכבות רב גוניות, העוללות לעורר ארץ האינדיבידואל של האיש הגדולים ולהסביע חותמן על מהלך המאורעות החולדותיים - אבל לעומת כח הוורם מהקבוצים הדתיים הגדולים וכפרט לעומת התעצומה אשר בכחה התפרצו המחשבה הישראלית וסכום הרעיונות של הצבור היהודי הדתי והעממי והבקיעו דרך בעולם של עובדי האלילים, לעומת הדת המשמשת בסיס ומצע מהותו של התרבות האנושית כוללה - נחשבות אותן ההשפעות האחרות משפל מדרגה. רק בבחינת ענינים קלייליים בצד הצער הקשה של הגורל.

ג.

החקפה אחרת מצד מתנגדי הדתות העד-עכשויות נערכה ביהוד כלפי הדוגמה הדתית. ז' א"י כנגד הדת הכיוסדת על עקרם דתיים קבועים ומסוימים. אין כאן בדעתנו להציע מחקר עד המושג של הדוגמה ופחות מזה לתופסה בזה האופן. כמו שתפסה אותה הכנסיה הנוצרית. בשם דוגמה אנו מכונים כאן רק מה שהמתנגדים מדמים. בדיעה או שלא בדיעה: בנוגע לזה כשהם שוללים את אמונת הדוגמה דהיינו עיקר של אמונה או של תורה אשר בקיומו מתקיימת הדת ובנפילתה היא נופלת. אולם, כל האומר לטהר את הדת מעיקרים, נשאר בעל כרחו בלי דת. שהרי מהות העיקרים של כל דת הוא תכן - הכרה ורגש שנחבטל בנוסחאות קבועות ונתגבש לפרינציפיונים צבוריים. כי מן הנמנע להעמיד את העיקרים על האמת בדרך הגיונית הנדסית - מובן מעצמי. כי איך אפשר להביא ראיה הגיונית הנדסית על דברים שבדת? העקרם הללו, אמנם, מטילים חובה על אישי החברה הדתית לבכר את אמתתם על הכרתם העצמית - אבל איך אפשר להיות אחרת אחרי כל האמור לעיל על דבר הזיקה הרוחנית של הפרט אל הציבור הדתי בתור מכשירה של הדתיות בכלל? ומה הי' סופה של כל דתיות אישית כשתצא סוף - סוף לפועל אם לא כמו כן עקרי אמונה, שאי אפשר גם כן להביא ראיה עליהם ואשר היה להם רק היתרון היחידי על העיקרים הדתיים של הצבור. שכל עני בדעת הי' ממצאם מדעתו ומתאימם למדת צרכיו ובצל דעתו הקלושה? אולם אם יבוא אדם ויערער כנגדנו ויסען: כיצד הוא בגדר האפשרות? שכל עיקרי הדתות השונות הסותרים ברובם זה את זה, יהיו אמתיים? הנה טענה זו - בכל אופן כאן - שלא במקומה היא. שהרי אין אנו דנים כאן מכל השאלה איזה דת מכללת הדתות עם השאלה המפורסמת יותר: איזה דת היא האמתית - לא לא נגענו ובררנו בדברינו את האמת. שהוכרה מצד כל הדתות בשביל כל הדתות דהיינו. מכה מציאות הרגש הדתי בתור שכוה. מכה הצבור הדתי בתור דרך - התגשמות של הדתיות. ומכה הדוגמטיקה הדתית בתור התגבשות הכרחית של הכחות והרגשים בני תוכן דתי. - לעתים קרובות אנו שומעים את האמרה: שאף היראים חוזרים עליה. שאין עיקרים ביהדות. ברם, אנו רואים בזה משום ותור מכאיב ומראיב לגבי מודה שורדת. אמנם, יש עיקרים בישראל או אולי יהיה נכון בעיני אחרים לאמור: יסודי ועיקרי אמונה ותורה. אשר בקיומם מתקיימת היהדות ובנפילתם היא נופלת ושאמתתם אי

זכור י' א. א. קמין וצ'ל. שהי' דבוק בהי' בהתלהבות שאין דומה לה. אשר עברו ברוחו הנחיר ובנשמת האמן הלוהטת שלו, אשר הרביץ תורה בישראל ושאף בלב טהור לעלי.

א.

בעת האחרונה שוררת נטיה לשרבב ולמתוח את המושג של דתיות או של הרגש הדתי יותר מדי. אהבים בענין זה לסרס מלים לגוון אותן ולשלוט גוון. ביהוד שוקדים להשתמש כך בהמלה "אלקים" באופן שמצד אחד מבצבצת וחולפת לעינינו הכפירה בעיקר או השלילה הפנתאית. זו, שלא נוצחה אצלם עדיין לגמרי, והאלקות מושפלת לכלל הנשמה ריקנית מליצית של תעלומי הטבע העמוקים ומצד שני נדמה בכל זאת. כאילו יש לנו ענין עם אלקות אמיתית. לפרקים מביעים את הדעה מפורש. כי הדתיות אפשרית בבחינת נשוא (אובייקט) גרידא בלי שום כיוון של איזה נושא (סובייקט) אלקי. אולם כל זה היא ברותא מסוכנת. שהרי הרגש הדתי דהן במדרגותיו הכי גמוכות ומכל שכן במדרגותיו העליונות. והרמות. מורכב הוא משני יסודות שלקמן, הנעוצים ומלוכדים זה בזה: מצד אחד מרגשים אחריות עצמית עם הצורך הנפשי לצאת ידי החובה לגבה ומצד שני מרגשים את ההכרח לכונן ולקבוע מעין אינסטנציה האחרית בשביל ההתרחשות העולמית כולה וכי שני הרגשים הללו יכולים להופיע רק בשיכות אל מהות עצמותית היודעת ארץ עצמה - זה מובן מעצמי. את הדתיות אתה מוצא. איפוא רק שם במקום שהאדם כפוף אל האלקים. אל אותו האלקים שאינו בשבילו בשום פנים משום הפשטה בלבד. ואשר האדם מאמין בו שיש לו מציאות עצמותית מכונת ותכליתית מחוץ להדברים וכל הנמצאים. אין לך דבר דע ומסוכן כתורת הדתיות בלי שום יחס אל האלמות. ארץ הכפיהה הדתית במקורה היא מתעה מדרך האמת ואחריתה בעיות גסה או יאוש מרי. אדישות דתית משוטה דהיא מטה לחוות דעה בעניני דעת ואין קץ להריסותיה ולהשמות הנוראות הכרוכות בה.

ב.

ברם הללו שדוחקים בגלוי או בהסתרי. את רגלי השכינה (את האלקים) מתוך נבולי הדת לא נתקרה דעתם בזה אלא צודקים הלאה. ודו חיים כמעט את כל הדברים השייכים מאו ומעולם לקיומה של הדת. באמתלא. שיש בהם משום סתירה לעצם יסוד הדתיות.

ככה, בשורה הראשונה הם כופרים במושג של חברה דתית מאורגנה וכפיהה תחת עול תורה מסוימה. הללו מחליפים ומערכים בענין זה את דרך ההפעלה הדתית עם הצרכים הדתיים של היחיד. ועם זכותו הפרטית על דדת. זה דבר פשוט ומובן בעצמו. כי הדתיות מקנת ונתונה להיחיד ולא נחלת הצבור היא - היהדות או הנצרות אינן מרגישות באופן יהודי - דתי או באופן נוצרי - דתי כשם. שאין להמדינה עצמה הרגשה פטריוטית אבל הרוב העצום של היחידים רופף וחלש הוא ברצונו. בהכרחו. ובתרגשותו ואין בו כדי להליב מתוך עצמו אש הדתיות. במדרה שתואבה - קיימא מתמדת ופוריה בלב היחיד. ואדרבה. רק מתוך ובתוך הצבור עשויה הדתיות להתקים להתגבש ולהיות פוריה עיי השפעת גומלין רוחנית ועיי השפעתן של הנשמות הגדולות ובני-עליה היותר שלמים ויותר ראויים לכך.

אין לך בן אדם הנשען בדתיותו רק על עצמו. אף האנשים הממוננים ברגש דתי חזק מיוחד. חיים את חייהם הדתיים. בדיעה או שלא בדיעה. בתוך התחומין של שיטה דתית מסוימת. גם היוצרים הדתיים הגדולים בעצמם הנם בבחינה זו יוצאים מן הכלל רק למראית עין. כפועל הם נועדים למלא מפעל מיוחד בשביל

שמלכות באופן אורגני עם מתכנת-הרעיונות של הדת. אין להחליף פה בלבד הצורה. יש מאמינים על-כל-פנים. שאינם יכולים להתנשא מהלבד ולמעלה כגון אלה המתפללים. אשר חפלתם היא באמת רק תנועת שפתים—אגב. מספר מאמינים מסין זה אינו רב כ"כ. כמו שרגילים לחשוב—אך אין זאת אשמת התפלה הקבועה. כי אם אשמתם הם. כשביל ההפוך של המאמינים הבורח ברצון בקנקן הצורה. בכדי למלאותו בהתמכרות וליצור לה דמות על ידו. כשביל אותם הרבים. שלעולם לא יגיעו מעצמם לירי מסירות כזאת המהוה תכן מכוון. הרי התפלה המקובלת—כמו כל צורה דתית אחרת—די חיונית בשבילם. צורה היא המשתפת אתה את הרוח והספוגה כלה נשמה.

עינינו הרואות. איפוא. שהשאיפה להשתחרר מהעול המדומה של הצבור הדתי. מעיקרי האמונה ויסודי התורה שאין להביא ראיה עליהם ומנסל הצורה הדתית—היא מאין ואפע ובכסחה נוכל לאמר: כל אלה הדורשים שחרור זה או ממלאים אחריו בפועל. נמשכים אך אחרי דמיון כוזב. לא מאושר מזה הוא גם מצבם של התוהים ומחשבים. שמומן לזמן הם מסילים דפי כלפי הצבור. העיקרים. והצורה שבדתי. אבל בה כמדה. או עוד במדה יתרה מו אינם רוי צים להעלים עין מהדברים העלובים הלל—סבלי שיכחידו את דעתם כמובן איך יצטיירו הדברים האלה לפי חפצם. דמיונם הכובד חור הוא למדי עד כי גם לא יתאמצו אחריו להשיגו—

ה.

אכן גם בישראל נראו כבר באי כח הסוג השני הזה. בסח כונתם רצויה בסיסמם "תחית היהדות". ברם. איוו תחיה תקום מזה. כיון שמתחילים הם בבטול "החוק" כלומר. כיון ששוללים מאח היהדות את משמעותה המיוחדת. הלא היא ההתחייבות של העם היהודי בתור עם הנבחר לבחור בהדרכים המובילות אל תכלית הבחירה הזאת. וחירותו בהחובה הזאת. ומפני מה אין מגיעה לאוננו אף מלה מכה התמורה. מכה הצורה החדשה. המוכרת גם לפי דעת המחדשים. להוצר במקום הישנה המתבטלת אף גם זאת: אם דוחים ופוסלים הם חלק אחד. השלילי. לפי דעתם. של הצורה הישנה. מפני מה אינם מכירים לכל הפחות את החלק האחר בתורה ובחוקיה. אינם יודעים להשימץ דברים. מוגדרים וגדושים ע"ד התכן החדש או המחדש שהצבור היהודי המחדש צריך ומוכרח לקבלו האם משם. כמו שהם מרמזים שהתכן החדש עודנו הולך ומתהווה ואסור לנו להחיש ולהפריע את דרך התפתחותו וכי אירע מעולם. שנשאי איוו התפתחות יכיר ויעריכו את עצמם בתור כך ולא להיפך. שיבטחו ויאמינו בכל אמריותם אמונת אמן וכל דבר "יש" שלהם. אף המוסעה לגמרי יבשרו בקהל בתור אמת ודאית שאין לה הוסכין ומלבד כל זה. אף אלמלא לקחה הדתיות המודרנית בחסר קנינים דתיים עצמיים ובחלישות האמץ להכריז עליהם ולבשרם. כמו שהיא במציאות הרי נשאלת השאלה: היכן מתחזית לפנינו בעולם היהודי אותה הסמכות. שתהיה מוכשרה לתת תקף לתורות החדשות הללו לפני העם ובשביל העם?

אך אם יש את נפשנו לדעת מחיכן הוא מוצא שיטות ההתנגדות כלפי התכונה העד-עכשוית של הדת שעל אודותן דברנו לעיל—נחבונן נא בתולדות הרעיון הדתי בחוגי הנאורים המודרניים. עלינו לזכור. שהללו כמעט תמו וגועו במבול המטריאליסטים. להיות דתי. להרגיש ולחיות באופן דתי. נחשב היה ללעג ולקלס ואיש לא רצה להתבנות בזה בעיני אחרים וגם בעיני עצמו. הלא אי אפשר—

והנה סוף סוף הגיעה השעה ופה ושם נתעורר הרור-חדש בלב הבחורים שבין המעולים על העיקר. המקובל של האלילות הכוללת המתה: "החמר". והניצוץ הדתי התנעל באפר הנשמה.

אפשר להוכיח בדרך המדע וגם אינם זקוקים לשום מופת והוכחה. כגון. למשל. תורת אחדות האלקות. בחירת עם ישראל. תורה מן השמים. השארת הגפשי. אמונת חמשיית. ואין שום צורך באמת לחפוט על גוף הדבר הזה אף מיותר להצדיק את יסודי אמונתנו מצד תכונתם החודרת אותם. כי לא התכונה ז"א אפשרות הוכחתם המדעית והתאמתם לנסיון המוחש—מעמידה את עיקרי היהדות למופת—וזאת היתה הצטינות מסופקת—כי אם ההכרות היסודיות הגרנדיוזיות חמלכות באופן בלתי אמצעי המסתעפות מן העיקרים הללו—הן הצטינותם.

ד.

יותר מפורסמת ומשום כך יותר מוצלחת מהמלחמה כלפי שיטה דתית וצבור דתי וכלפי העיקרים הדתיים—היא המלחמה כנגד הצורה הדתית. כנגד המנהגים הדתיים. מלחמה זו היא קדומה ביותר ומסתיעה בבני סמכא משל ימי העת העתיקה הקדומים מאד. בערך. הנוצריית. שיצרה לה אחיכ מנהגים עצמיים. נהלה בתחלת הופעתה מלחמה כנגד מנהגי דת ישראל ומצוותיה המעשיות. ומתנגדי הצורה של דורנו חותרים למצוא סמוכין לשטחם בדברי הנביאים. עד כמה. שמלחמה זו מכוונת כנגד תכונת המנהגים היהודיים בפרט ועד כמה. שמנהלים אותה ביחוד או רק על מנת לתקן את המוסריות המווללות—כל זה ענין לפרק בפני עצמו. כאן אנו רוצים לשים לב אל המלחמה כנגד הצורה הדתית. בכלל. וביחוד זו. שמתנהלת בשם ההתמכרות הדתית ה מ ר ו ש ל ת ואשרי. אגב. דבר ברור אין בפיה. כאילו הדת האמתית אינה צריכה לשום צורה דתית.

ההתמכרות אל אלקות. כשהיא לעצמה. תצויר גם בלי שום לבוש וצורה. אך היא אינה זקוקה להם במציאות כל זמן שהיא ההתמכרות. נשארת כמצב של השראת—רוח בלבד. אכל מכיון שהיא מתמלאה בכיוון של תכן. למשל. כשאדם מתמכר אל האלקות בחכמה. באהבה. בהלל. בהודיה. בתפלה או מוכרתה היא להתלבש במלים. בתנועה במעשה ופעולה ולקבל צורה כדי להיות דבר שבעובדה. אף המתפללים הספונטניים ז"א אלה שאינם זקוקים לנוסח תפלה מקובל גם הם אינם משוללים מצורה. כי תפלתם לבושה בצורה העשויה על ידם עצמם. אלא שהללו מפני כוחותיהם הדלים והמקופחים בצורה והתמכרות עצמית לא יוכלו להסתפק בכרי רוחם אם לא ישתמשו בדיעה או שלא בדיעה. עם נוסחי התפלה שקל הצבור ובכלל. להתחבר אל הצבור. המתפלל על פי צורת—תפלה קבועה.

ואם יש יחידים ביניהם. שיוצרים תפלות עשירות הבטוי ורוחיות ההתמכרות. אין בזה שום פירא כ נ ג ד הצורה הצ-בורית. אלא אדרבה. ראיה לזכותה. במובן זה. שתפלותיהם של המהוננים והשלמים מעשירות ומרחיבות את נפש המון העם. והרי דוגמה נצחת: ה ת ה ל י מ הן המה בית-הספר להרמת הנפש—להארה ולהתמכרות בעד הרבה מליונים יהודים וגוצרים זה אלפי שנים. אם למרות כל זה. עדכו התקפה נמרצה כלפי הצורה הצבורית המקובלת: אם רואים בה מעין מכשיר קפוא ומאובן של הרוח הפועל מתוך קפאון בלי השתתפותו הוא—הרי יש זאת לוקף—בנוע להמון המתנגד—רק על חשבון הנטיה המשונה לקלוט בסרבם מלים מפותחות (שלאגווערסער) ולחזור עליהן. כדי להקרא ולהתימר בשם משכיל ומשום שמתאימות יותר לנוחיותם ובנוע למתנגדים הרציניים—על הכנה לקייה ושטחית בתכנה של שאלת-הצורה.

אין הצורה בעצם דבר אחדותי. אלא שלשה דברים יש להב-חין בה: ראשית. לבוש הצורה. שנית. התמכרות הנמצאת במצב של השראת רוח או מתקיימת עדיין בכח קודם התגלמותה בלבד. ושלישית. "המוינה החדשה" המורכבת מלבוש הצורה. עם ההתמכרות רות ביחוד. ה צ ו ר ה ה ח י ו נ י ת. ההתמכרות שנמונה בצורה זו הצורה. רוחית התמכרות. וזו הצורה. רוחית מסירות.

המסגנונים הללו – אשר דתיותם החדשה אינה משביעה את רצונם לבסוף. בהכירם כי תכונת בועה של ברית לה – עומדים שוב ומחפשים את הודאיות הדתית חקבועה והיסודית. ואם על ידי החפוש החדש הזה נתעו אחדים בדרכים עקלקלות חדשות – הנה אחרים למדו על ידו להטיל ספק בתמשפט השלילי שנחרץ מצד העולם האירופאי על תורת היהדות, למצא את מקור השלמות במהות היהדות ולהכיר את סגלת התעלותו הבלתי – פוסקת של עם ישראל ואחרים זכו לשוב על ידו אל חיק היהדות האמתית והגמורה.

אולם אל נא נוציא מדברינו הנזיל שאין לנו צורך בהתחדשות. אמנם לא תחית ה' דו"ח כי אם תחית העם היהודי ביחס אל היהדות. אם אין אנו רוצים להעלים עין מזה, שהעם היהודי עומד עד היום בקשיות ערפו לגבי רוח התורה ומצוותיה ושעדיין לא דחתגבר על רפיונו ורשלנותו במלוא דברי אלי ולא עוד אלא שבמרוצת התקופות האחרונות נתרחק עוד יותר מדרך הנצח של היהדות. מתוך שפנה את לבו להשפעת כל מיני ההבלים הזמניים, ואם אין מעלימים עין מזה שעד היום לא מלא עוד את מצות ה' של ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, ובענין התקדשות עצמית עוד נסוג אחור, לא היה תמים עם ה' לבו לא פתח לרוחה בעד צרת חברו ושמתחו וארץ יופי העולם בתור זיו וזהר של האלקים. כביכול לא למד להבין – או מכירים על פי טבע הדברים, כי אמנם זקקים אנו להתחדשות אבל לא באותו המובן המעורפל של בעלי הדתיות החדשה למיניהם, כי אם במובן זה: שהעם היהודי יתעלה ויתנשא למרומי הרצפאת ברוח ומשכנת מסגרתה של היהדות העתיקה והנצחית.

אולם הללו המהרהרים היו פתאם אובדי עצות. מצד אחד עוד לא יכלו זאת – לא יכלו עדיין... עוד נחבישו במקצת מפני האחרים וביחוד עוד נכלמו בפני עצמם. הן עוד עמדו תחת השלטון המוחלט של מדעי הטבע ושל הרציונליזמוס הכי פרימיטיבי שהרי גם ההכרה באלקים עלתה בקושי רב ומכל שכן התודעה לדברים, אשר בנוגע להם קלטו מעודם פחדנות חפלה בבית הספר של קטני-המח ולקויי-השקפה – כמו: הצבור הדתי, עיקרים קבועים, להצורה הדתית, או לכל הפחות, לאוספים ידועים של הדברים המסוכנים הללו ולהבלי פשום בתוך קלחת ההמון ולשמש כאחד בתור החמר המגולגל והנמס בתוך הורם הגדול האנושי של הדת – לזה היו אסטניסים ועדינים יותר מדאי ומצד שני הי' כבר מן הנמנע להגדר פשום אחרי המטריליזמוס, מצפונם הדתי לא נתן להם מרגוע. מה היה בידם לעשות אחרת. בשים לב אל חוסר הסתגלות דתית עליונה, אם לא לגזור את הדת לגזרים לאחיות קרעיה ולעבד מהם איזה לכוש מוטלא העשוי לפי הטעם החודש שאף בני אדם מודרניים, שעברו כל מדורי הזמן החדש לא יכשו להשתמש בו ועלידי כן לשלול מן הדת את חיוניותה הכבירה. את כח היוצר שלה ולהפך אותה, על פי שיווי-זכרונות מחושבים מודרניים ומליצות-לשון מודרנית, רק לצל מלאכותי של דמותה.

אמנם צריך גם להכיר, שאע"ג שנרצתה סגנון זאת כלפי הדת, כפי שנת גלתה וכפי שהיא עוד מופיעה בגלוייה רבי דפוסין. מוקה היא הנה בתור סימן לדבר יש בה חיון שממח בשלילנו, שהרי כל עיקרה לא בא אלא להודיע ולבשר שמי המבול החמרני התחילו לשקוע, וכבר זכינו לראות שאחרים

הרב א. מ. וסטר.

ס ל ז

אמונת הגאולה.

היא תכלית המעשים והכוונה האחרונה של הבריאה. שרש אחד עמוק ודק לשני העשרים הגדולים הללו. שנופי תורה ועקרי אמונה תלויים בהם. שכל האדם מתקשה בהבנתם והטעורר בהם מצויה ביותר. לפיכך הראה אותם במראה לעיני כל ישראל. במצרים ובהר. כדי לקבץ על ידי הגלויים הללו את יוסר ההבנה בענינים דקים אלה. לשעה ולדורות. לפיכך הוזקקנו ללמד פרק זה מפי הקב"ה בעצמי.

הזנחנו את תורת הגאולה. לפנינו בישראל כל רב בעדו וכל -מגיד משרים- המתור בעירות לא היה נמנע מלדבר תמיד ומלהשמיע בכל שעה ברבים על הגאולה ועל ימות המשיח. כל אחד, לפי דעתו והשגתו. היה מרחיב, מפרש ומבאר את ענין הגאולה וככה נקבעה אמונת המשיח בחוכנו. אמונה זו, שמלבד שהיא מהעקרם החשובים ביותר, שכל אחד מישראל מחויב להאמין בו, שמשוה מאז מעולם מקור חיים. עז ותקוח לישראל. אמונה זו חיה ופועלת. שהיתה ממלאה את הנפש המעונה, המתלבטת ומפסרת ביסוריה בחניגות של -ערב יום טוב-. ערב גאולה. -אחכה לו בכל יום שיבא- אמרה זו היה לה אז ערך יותר חשוב וממשי מנוסח קבוע של שירי תפלה.

נשתנו העתים ולא לטובה. פסקה שירת הגאולה מתוכנו ואין איש שם אל לב. מדוע? מדוע – נודה ולא נבוש – לא בחסך לב. ברנש מעורב ובלעגי שפה מדברים עכשיו בינינו ע"ד הגאולה. אם כבר יקרה לפעמים לדבר אדוניה ברבים וגם זה, לרוב, רק תחת מכסה עב של מליצות ריקות המשתמעות לכמה פניסו האם אמונה זו הולכת ופגה. חלילה. מלבנו. האם מפני שמושג זה נעשה מפשט יותר מדי בעד האון שנחתדה ונתפתחה בתוך השקפת עולם

מקור זכרוננו של ידיו הניב שנטל כל החמירות שבעולם והלך לו בלא עת – ובעדונו אחזו כל ימיו היה מצפה לאורה ושאף לגאולה.

א.

סדר המאורעות שקדמו לגאולה והכשירו אותה ושעל שם תכליתם הכתוב מסמנם -ביום צאתך מארץ מצרים- זכרונם חובה עלינו בכל יום חמיר פעמים. מצוה עלינו לפרשם לבנינו בלילי פסח וכל המרבה לספר הרי זה משובה. צריך לעורר תמיד את זכרון המעשים ההם כדי לקבץ על ידם את אמונת הגאולה ולא רק לזכר אלא גם להבין את חכן ענינם, לגלות עד כמה שאפשר את הרעיון הפנימי שלהם. להאזין אל קול ד' בכח המדבר אלינו מתוך אותם המופתים והמראים הגדולים.

פעולות הגאולה לא נססרו למלאך ולשליח. הקב"ה בעצמו עסק בהן – אין ספק שהן קולעות ומכוונות אל נקודת נשמה פנימית. חבויה ונעלמה מעיני כל בריה. אשר מבוא אין לה אלא ליצרה בלבד. בהן ועל ידו נתגלה הכורא לברואיו ונפש האדם נקשררה ביוצרה.

תורת הגאולה מפי הגבורה למדנו – דוגמא לה ב' הדברות הראשונות ששמענו בעת המעמד הגדול – -אנכי ולא יהיה מפי הגבורה שמענו- מלמד ששקולות הן ואיזה יחס הדדי פנימי קיים בין שני העקרם הגדולים הללו. שהקב"ה בעצמו הכריז עליהם: האמונה במציאות השם והאמונה בגאולה. הגאולה אינה אלא נקודת ההתקרבות האחרונה אל השגת מציאותו. ית"ש ומציאות הכורא אי אפשר להשיג אלא מתוך תפיסת רצונו הגנוז שהתלבש בתוך מציאות הנבראים. זאת אומרת, מתוך הבנת הגאולה. מפני שהגאולה

הענין האלקי על המונס" וראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי כנבואתו. — הא כיצד — האס אין להסיס מזה. שאמנם לא רב כל כך המרחק בין ירידה לעליה בתוך הפרוץ הנפשי הפנימי כמו שהוא נראה לעין בצאתו לאויר עולם המעשים החיצוניים ושהטמפו המרץ. האינסטיביט של פעולות הנשמה גדולים וחזקים לאין שעור וערך מאותם המיוחדים לפעולות הגוף והאברים ולפיכך שונים ונבדלים לגמרי חקי המקום והזמן הקימים בעד הנשמה והגוף?

יאמרו: אין למדין ממעשי נסים. המטמפוה הנפשית הזאת. מהפכה רוחנית זו לא חלה ולא היתה ראויה לחול אלא על ידי גורמים מיוחדים שהם למעלה מן הטבע. תחת רשם ה-גלוי" ובקצבם של מופתים נוראים. אפשר. אבל הן גם הם: רים שמעו וראו מה ששמענו וראינו אנו ואעפ"כ אחרי כהלה ופחד וזעזועי נפש של רגע נשארו מה שהיו ונטרדו מן העולם. יאמרו עוד: כח נפלא זה של עליה פתאומית. פוטנציות בלתי מוגבלות זו מיוחדים רק לסגולות נשמתו של העם הנבחר. אפשר. ואולי ודאי שהוא כך אולם ברי הוא גם כן. שאי אפשר. שתכונה נפשית עקרית כזו לא תהא. במדה ידועה. כמו כן קי יסודי בנשמה האנושית הכללית על כל פנים הרי מסקנה זו נכונה. לפחות. בנוגע לעם הישראלי והרי השקפה מתוקנה זו על האדם ועל כחות נפשו אם היא נכונה — וברי שהיא נכונה — אופקים חדשים של גאולה היא פותחת לפנינו ואפשרויות של עליה בלתי מוגבלות שנתעלמו מן העין מתגלות על ידה. אשר מהן מקור נפתח. מקור תקוה ובטחון.

תורת הגאולה.

ב.

כרם עצם מושגנו ברעיון הגאולה. דומה. שלא נתברר. ולא נתלבן עדן אצלנו כל צרכו ואפשר שהוא ממושש במקצת וטעון צרוף ותקון.

גאולה — אינני מכיר בהלקסיון האנושי מלה דומה לה בעמק התכן וברחב המשמעות. מלה זו — יצירה לעצמה הטללת בחוכה ומבטאה בקצור נמרץ ובהיר את תמצית המחשבות והדעות ותכלית המאויים והשאיפות. רעיון הגאולה. אעפ"י שנוצר על ברכי הדת ורק בה קבע את מציאותו העליונה איננו בכל זאת רק מושג תי-אולוגי. כי אם מושג כולל המקיף וממלא את כל החיים והטבע. שהיה אמנם כבר בעינינו כמעט למציאות שניה. מפשטת ונעלה. הצורה והאידאה העליונה של המציאות הממשית — המציאות של אחרית הימים. מושג הגאולה אי אפשר להפרידו ממושג החיים וגאולה אוניברסלית זו שואבת את כחה מתוך האמונה הגדולה בחיים הטובים בנפש האדם. האמונה. שהבריאה נקבע בה כונה ותכלית אחרונה ושגרעין עתיד תכליתה ותקונה מקופל בחוכה וסופו לצמצם ולהגלות. אין לך אדם. עם ודת. בשום דור. שלא נשתעבדו לאמונת הגאולה. עמנואל קנט היה אומר: בלתי מאמינים אֲתִיאֲסִיחִים אינם בנמצא כלל — ישנם רק מאמינים גרו ע"ס. אני חושב שהשקפה זו נכונה פי שנים בנוגע לאמונת הגאולה. הכל מודים בה רק שהמושגים שונים. יש שהם מצומצמים ביותר. ממוששים וגם מוויפים. לפעמים. ויש שבה אין חקר להם. נשגבים ונאצלים. מזהירים באור תורה ויונקים מתהומה ומפרומיה של ההשגה האלקית.

הכל מצפים ושואפים לגאולה. הכל. בלי יוצא מן הכלל: הטבע. החיים והאדם. שאיפה מוכרה או בלתי מוכרה או שתהיה כאחת. המלאך הממונה על כל עשב ועשב. המכה ואומר לו: גדל. תדחיה הפנימית. השאיפה האורגנית לעליה. לגדול. ולשלמות המיוחדות לא רק להצומח ולהחי אינן אלא יופעת רעיון הגאולה בצורתה האלמנטרית-יסודית. ברם אנו עוסקים עכשיו בצמנות

חדישה של איזו פילוסופיה אַמפירית ופולרית-מודרנית שנתחבבה כל כך על "דור דעה". דור נאור זה. או אולי מפני שמושגי הגאולה נעשו. לדאבוננו. יותר "סוקרטיים" בעד חלק גדול מעמנו? גורמים פסיכולוגיים אלו. אם אין אנו מרגישים עדן בפעולתם הבלתי אמצעית. ודאי. שהם פועלים בנו במקצת. לפחות. תחת סף הכרתנו. ברם יש ספה יותר קרובה ומוסברת שהיא נכונה. עכ"פ. בנוגע למעולים שבנו. אי אפשר לספר ע"ד עקר דתי גדול כעל אָפּוֹס של העתיד. כעל עובדה מסוימת שחלקים בזמן מן הומונים. אי אפשר לדבר ע"ד היעוד האחרון אם לא מתוך ברור המעשים המכשירים אותו וקרובה נפשית פנימית אל המעשים ההם ואי אפשר לטפח את שאיפת הגאולה אם לא מתוך שאיפה חזקה לתורה ולאמונה שעליהן נבנה ומתקים הרעיון היותר פנימי שלה.

שאיפה ואמונה — הרבה מסגולות יקרות אלו אָבְדוּ לה האנושיות בתוך יתר החמדות המוסריות שאבדו לה בתוך רעש המלחמה הנוראה האחרונה. מאמץ נפשי בלתי רגיל. שכמעט אין אנו יודים עים דוגמתו בתולדה האנושית מצץ את לשד החיים. גרם להתנוונות הכחות הרוחניים מוסרים של הדור. ליד: אנמיה נפשית. אם אפשר להתבטא כך. דלדל והחריב את מעין השאיפה ובאין שאיפה לעליה — ירידה באה לעולם. היא באה ונהיתה ומתוך רסס ובעתה. מפה גפש ומבוכה הסחנו דעתנו מן הגאולה והתחלנו להתריע על הירידה ועל הסכנה.

פורענות באה ושיר של פגעים התחיל מנסר בחלל עולמנו, רגו. רטון ואי נחת. פה ושם קולות בוקעים ומתריעים: כשלון נורא. ירידת פלאים — יהדותנו בסכנה. התחילו הצעירים הנאמנים שבנו קובלים על בני העליה שבתוכנו כאלו אינם ממלאים בשעת הרוס זו את חובתם לעמם — חובת הגנה. הצלה ותקון.

התרגשות קדושה זו ברוכה תהיה לנו. אין ספק שרצון טהור והלידה. אולם האם יש לנו רק לשמח על המית נפש זו כעל צלילי צשורה. כעל חסיסה פנימית של שפעת כחות טמירים המתרחשים בתוך עמקי נפשו של עם עתיק נצחי? — לא אחלט בחיוב.

יהדות בסכנה — מבטא פטלי שיש בו כדי להטיל אימה כשהוא מתיחס לעצם יקר וחביב ביותר. אולם האם בפעם הראשונה קולטת אותו האזן הישראלי כמשך הדורות? סכנה-משמעה התנגשות של כחות שונים. שכל אחד מהם מתנקש בחייו וקיומו של חברו. מבחינה זו יש להחליט בודאות. שהיהדות לא יצאה מעולם מכלל סכנה. אבל אפשר כמו כן להחליט. ובודאות לא פחותה מזה. שתמיד נחלצה ויצאה בשלום ממצולת הסכנה כשהיא מעוסרת בור של נצחון וגאולה.

מתוך צער באנו לכלל טעות. האם באמת סוכרים אנו שתנאי הגאולה והקי הירידה והעליה ידועים ומפורשים לנו די צרכם לא. אינם ידועים לנו כלל ומושג. פחות או יותר אמתי. בענינים אלה אפשר לנו לרכש רק מתוך למוד ועיון בספר תורת הגאולה הראשונה. נסורה גא ונראה.

כלנו מבינים, לפחות. צרכים להבין. שפורקן זה הנפלא ומיוחד במינו ככונה מסוימה תחלה לקחת אותנו לו לעם ולהיות לנו לאלקים — גאולה פנימית. פדות נפשו של העם הנגאל קדמה לו בהכרח ושעליה ושהר נפש הם הם שהצמיחו את הישועה והשחרור הגופני. ומה היה ערך מצבו הרוחני של העם היוצא ממצרים? הערכה שאינה גבהה כל עקר מוצאים אנו בדברי חז"ל. לדעתם. שקועים היו אבותנו בסומאת הגויים ובגלוליהם. לא עלו הרבה במעלות רוחם ונפשם על שכניהם. עד שאפילו מלאכי השרת לא הבחינו בינם לבין האומות ואמרו: מה נשתנו אלו מאלו. הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז ואעפ"כ לא היו ימים מועטים והדור הזה עלה מתוכם הירידה. נהפך והי' ל-דור דעה. וזכו לחול

התרחבות לשם שלמות והרמוניה לרצון הגס לתפס מקום וקומה ולהכליט היש ולא בנקל תבריל בחור ערבויה זו בין דרישותיה הצנועות של האידאה לתביעותיו הצעקניות של ה"אני" הפרטי שלנו. יש שאנו חושבים וגם משכנעים שקנאת האמת בלבד אנו מקנאים בשעה שרק מלחמת עצמנו ומאויינו הננו נלחמים. וכאן על המצר הרחוק של אידיאליות ואנזיות. שאיפה ותאוה. צומחת הרעה ושם גם מגיעה למרום קצה. אינני יודע דבר רע ומסוכן יותר מתאוה שיש לה. בצדק או שלא בצדק. אם מעט ואם הרבה טענה של אידאה.

עבודת השלמות וההשלמות. ואפילו בכונה להתקרב ע"י האלקים. מכיון שהיא קובעת תכלית לעצמה ומושגת כאידאה בלתי תלויה ועומדת ברשות עצמה תעשה בנקל – על צד היותר טוב – לענין נפשי פרטי וסופה לחוליד ולפתח בקרבנו איזה מושג של אידיאלים "שמושי" ורוח של קבלנות רוחנית בנגוד לאותו המושג הקדמוני "אנן אנרי דיומא אנן". האדם משה חמיר לנגד עיניו את ה"תכלית". בכל מקום שישנה הפעולה אוכרת לאט לאט בעיניו את ערפה העצמי ביחס אל ה"מפעל". המעשים – ביחס אל הסגולה הנקנית ונרכשת על ידם. רוח זו של "קבלנות רוחנית" במדומי. כבר הכתה שרשים עמוקים בלבנו ומסתמנת. בתקופה האחרונה ב"הוד" מתוך פעלותינו. יותר מדויק. מתוך אותו הרצון הטוב. הנבון ותועה באין דרך ואיתה הקריאה הרמטית שאינה פוסקת לאיאלו פעולות ערפלות בלי שם.

תופעה טבעית. האדם בהול על ענייניו. מכיון שהוא תופסם כענייני עצמו. אינו מסתפק אפילו במרובה ואין להעשירו לעשות חיל ולפיכך הוא בוחר תמיד בדרכים "שמושיות" הנראות בעיניו יותר קרובות אל מבוקשו ואפילו אם הן מסופקות לפעמים. עבודה צנועה ואטית ומעשים רציניים הדורשים התבוננות. התעמקות ועיון רב אינם מושכים את לבנו מפני שחסרה לו הסבלנות וגם אינו מאמין בהם ביותר. אינו מאמין בסתר נפשו שמעשים "פעוטים" וקלי ערך כאלה יפה כהם להביא גאולה לעצמו וגאולה לעולם – ועבודת הגאולה הן "עליו" היא מוטלת. ורק עליו ואם לא יודרו לא יספיק. מנוחך אבל עובדה חיה ואופינית! כל החושב בימינו ע"ד הגאולה. חושב ברצינות ומשכנע משום מה. שלא ר. שהיא תלויה לגמרי במעשים האנושיים. אלא שגם איזה תפקיד חשוב מאד הוסצע בשבילו ביחוד ב"אקציה" זו לטובת הגאולה. ומכאן אותה השאיפה והנטיה לפעולות גדולות ולמעשים צעקניים בלתי שכיחים שיש בהם. לדעתו לחולל נפלאות. ואם ה"פלא" אינו מתגלה מיד עוזב הוא את הדרכים ה"סלולות" באותה פניונו עצמה שבהן בהן תחלה ומתחיל חפז חולני. קדחתני ומנון של דרכי עבודה חדשות. ויש רגע. שנדמה לו. שחברו כאלו מצליח יותר – אין זאת. ודאי. אלא מפני שמצא את הדרך הנכונה ושוכ מתחלת עבודה בזויה וגרועה של חסוי מפלי הבחן אם דרכי עבודה אלו מתאימות לתכונתו הנפשית ולתכונת הענין שבשלו כל העמל הזה. אם אין בהם כדי לקלקל ולנול. ושוכחים אנו בכל זה לגמרי אותה האמת הבדוקה ומנוסה. כי אין האדם מגיע אל הענין האלקי אלא בדבר אלקי. ר"ל במעשים שיצום האלקים. ואם לא היה כן. רוב בני האדם משתדלים אפילו החוזה והקוסם. "והתחכמות וסברא והקש שכלי אינם מבי" אים אל רצון האלקים (כחור). ואם גם זאת לא הצליח – מוכנים אנו לתלות רגע אחד "כל" התקוות על ש"תוף הכחות. שכן יפה כהם של רבים וחושבים להעזר ע"י הקמץ והטליסמא של ארגון והסתדרות שנתמחו. כביכיל. אצל אחרים. – מי יודע. אולי מזה תצמח הישועה ואם אחרי כל אלה הישועה עדין ממנו והלאה. מיד – רפיון ידים. ריוגנציה ויאוש. יאוש מר המכרסם ומכלה כל חלקה שמנה. שעזר נשארה לנו לפליטה. וכל הפורעניות הזו אינה אלא מפני הרדיפה הנפרוזה אחרי ה"תכלית". מפני האידיאלים ה"שמושי" ו"רוח הקבלנות" הארורה שהתערו בחוכנו. השואפים להעמיד את

הגאולה המוכרה והמשורשת בדת. כלומר באמונת המאמינים. אני רוצה לברר את מושגינו ויחסינו אנו בנוגע לרעיון זה. אנו שהשקענו בו את משא חיינו ותקות עתידנו. אנסה לנתח תחלה את השקפתנו על עקר העקרים של אמונה זו. כלומר. על תכלית הגאולה. מפני שזוהי היסוד אשר עליו מתקים כל הבנין הרוחני הזה וכל פגימה קלה שתשלט בו. מרעת או שלא מרעת. עלולה לקלקל כל. שאלת "תכלית" הגאולה לא רק שאפשר אלא שגם נחוץ להסיעה אל נקודה אחרת קודמת שממנה לה קוצאות. כונתי. אל שאלת תכלית המציאות. שהמחשבה האנושית מתלבטת בה בכל דור ובכל שעה. מתוך ההשקפות השונות השולטות. בנדון זה די להזכיר רק שתיים. עקריות. יסודיות.

הפילוסופיה היוונית. בפי בא כחה היותר בהיר אריסטו. מציאות תכלית המציאות וכל מין ומין שבה היא התמדת הקיום בשביל להוציא מתוך הפרוצס הממושך של היות והפסד את הספוס היותר שלם ומתוקן. ה"שלם" שבבריאה הוא האדם – אמר מעתה. שהתכלית האחרונה של המציאות הוא האדם וכל הנכרא לא נברא אלא בשבילי. דעה פילוסופית זו של אריסטו. בצורתה זו. שבאה לקבע את הצורה האנושית בתוך מרכז המציאות אין צריך להוכיח כלל. שהיא עומדת בנגוד גמור להאידיאלוגיה היהודית. יסודה בהאמונות והדעות האליליות ששלטו בשעתן. אלא שהוא. אריסטו. נזקק להן. השלים את צורתן ונתן להם דמות שיטה מדעית מבוססת. ביחוד נכרים בה רשומיו של האנסרופומורפיזם היוני. אותה השיטה המבססת לתת לאלקים תאר אדם וליחס לו תכונה אנושית. שלמות וחסרון. המכונה. בעקר. להסביע את רעיון ה"אדם" לא רק במציאות כי אם גם בטבע הראשונה של המציאות. – באלקים. יותר מדויק אם נאמר: היא מכונה להשריש ולתלות את מציאות האלקים במציאות האדם.

השקפה זו של אריסטו על "תכלית" המציאות. למרות שהיא רחוקה כיכ מהשקפת העולם שלנו. כאמור. אפשר בנקל ליהדד ולהכשירה. נחוץ רק להכניס בה איזה תקון ושנוי גוסס קטן. לצרף לה בסופה רק מלים אחדות: תכלית הנבראים בגלל האדם השלם – – – העובד את השם" וכבר נמצא. שרבים. גדולים וטובים סברו כן ולא עוד אלא שפשוטי הכתובים. פה ושם ומאמרי חו"ל שונים כאלו הם מורים על כך.

במסקנה הגיונית מתוך תפיסת עולם כזו נתגשם ונצטמצם גם רעיון הגאולה. פרש עליה האדם את סליתו וזכה בה לעצמו ורק לעצמו. עד שמכון הגאולה היה בעיניו לא הרבה יותר מטרק"ץ לין נהדר המוכן לצדיקים ולשלמים לעתיד לבא. כנגד דעה מסובנת זו מחויבים אנו להלחם בכל חקף ובלי הרף עד אשר כלה נגרשה מלבנו ומתוך מחננו. אלמלי רק חפסה איזו פנה צנועה בתוך עולם מחשבתנו גם אז הייתה הרעה רבה ומה גם שהשקפות ודעות יסודיות – להוי ידוע לנו – יש להן השפעה בלתי מוגבלת ומכרערת על סייב מעשינו ועל פיהן נקבעות דרכי עבודתנו.

הערצה אלילית. צלם האדם בהיכל המציאות והגאולה. שלמות האדם בתוך תכלית אחרונה של כל הנמצאים. אלהות אנושית – תוצאותיהן והשפעותיהן של השקפות אלו מי ישרונו רעיון השלמות וההשתלמות איננו אידאה מפשטת גרידא – יש לו גם משמעות ממשית ומה שחשוב ביותר גם מושג סוביקטיבי. מתחילים בכלל ומסיימים. כמעט תמיד. בפרט. פותחים ב"אנושיות" וחוחמים ב"אנוכיות" שאיפת ההשתלמות. זאת אומרת. שאיפת ההתפשטות. ההתרחבות לשם עליה. אולם בתוך הפרוצס הממושך של עבודה ההשתלמות יש שהתחומים מסווישים והדרכים מתעקמות ומבלי הרגיש עוב האדם את הספירה הסתורה של האידאה. עובר את גבולות מלכות הרוח וכבר נמצא ר"ה – גם כן מבלי שידע – בתוך עולם חשוך שכלו חמר גם ולא בנקל תבחין באפלותו זו בין שאיפה לתאוה. בין התפשטות של צליה לאכספנסבייות של שלטון וגדולה. בין

חשוב אבל לא התפקיד היחיד והאחרון. הפעולות והמעשים יש להם ערך חשוב בפני עצמם מפני שהם משרשים ברצונו יתעלה. העבודה — פשוטה ובטוחה אין מי שימחה בידו ויפריע אותו ממעשיו. בפניו ובלבבו לעשותה ואין לנו לבקש "תכלית" ותועלת למעשיו ולפעולותיו ולעבודתו מפני שגם הם "מכונים" ממנו יתעלה לפי רצונו — אנו עשיו את שלנו והוא יעשה את שלו. בכנה מדה זה אנו מתקרבים גם אל רעיון הגאולה. ודאי שהקצוץ שבשילנו במכון זה מקים חשוב, אבל כמו כן, לא המקום היחיד. הגאולה אינה תלויה רק במעשיו ומש"כ שלא נועדה רק בשבילנו. הגאולה — יצירה לעצמה. מציאות חדשה לעצמה ומכוונת לעצמה. תלויה היא ברצונו יתעלה. אשר בעבורו תתחדש כפי מה שהיא. כשם שהתחדשה היצירה הראשונה בלי עזר וסיוע מצד מי שהוא. אפשר לנו לקרבה. במקרה — ברצונו — ע"י עבודתנו. אבל היא תחכים גם בלעדנו.

אופיני: לדעתם של חז"ל גדולי התנאים "חמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים". אחד מחמשה ארבע מחמש חמישיות מתו בימי האפלה ולא זכו לגאולה. אסון נורא כזה. מאורע בלהות לא נמסר אלא ברמז קל ובהבלעה. כאלו אין לו חשיבות מיוחדת בעד הדורות. האם איננו רשאים לראות בזה כונה מסוימה להורות לנו שרעיון הגאולה אינו תלוי כלל באדם ולא רק בשבילנו נועדה ונפילו ארבעה מחמשה בישראל או ארבעים ותשעה מחמשים אינם יכלים כלל לפגם אותה או להשפיע על שלמותה ובתוך יצירת הגאולה המפסדת והנאצלת אין לאדם שום תפיסת מקום כשמשלל היה לו ביצירה הראשונה. היא מתחדשת ותתחדש אך ורק בעבור רצונו יתעלה.

בבסיחות. בתמימות ובצעדי און ילך ישראל את דרכו הנצחית. כל אחד ואחד מאתנו יעשה בתום לבב את אשר הוטל עליו ברצונו יתברך ופתאום יבצץ האדון אל ביתו ואל עמו. אל פחד ואל יאוש. בימי הגאולה והתקוה נפתח את לבנו בעד צילי הבשורה והיעור. נצפה לאורה ולישועה — גאולה — גאולה — גאולה.

טלו בחרש ניסן.

אופני העבודה על יסודות מסחריים-מעשיים ורציונליים סכני בהתאם לאותה הסימא הידועה: הכמות היותר גדולה של תועלת ע"י בזבוז הכמות היותר קטנה של מרץ ואנרגיה. — כך הוא דרכם וכך הוא גורלם של ההתחממות וסברא והקשים אנושיים. כנגד שיטת ה"תכלית" של אריסטו והדומה לה הקדיש הרמב"ם בספר הנורה שלו פרק שלם לסתר אותה ולהוכיח את טעותה. הוא מכאיר ומיטיב את הכתובים ומאמרי החז"ל. את הכונה היחסית שבהם וסונו דבריו: "ונשחרל להאמין שזו המציאות כלה מכונת ממנו יתעלה לפי רצונו ולא נבקש לה עלה ולא תכלית אחרת כלל". כמו שלא נבקש תכלית למציאותו ית' כן לא נבקש "תכלית" רצונו אשר בעבורו התחדש ויתחדש כפי מה שהוא. ושוב "הדעת האמתית אצלי לפי האמונות התוריות והנאות לדעות העיוניות הוא שלא נאמין בנמצאות כלם שהם מפני מציאות האדם. אבל יהיו גם כן שאר הנמצאות כגון מכוונות לעצמן לא מפני דבר אחר".

בקצור נמרץ מזה ובבהירות ודיקנות יותר גדולה. א"א היה לבטל שיטה פילוסופית עמוקה שהשקפת עולם שלמה נבנתה עליה. אמנם כן. מודים אנו ברעיון השלמות. אבל לא ב"תכלית" השלמות. אין אנו מבטלים את המציאות "המכוונה לעצמה" לזכותו של האדם השלם. אלא אדרבה. שלמות האדם אינה אלא אמצעי להתקרב אל האלקים בשביל לבטל בו יתעלה את מציאותנו וישותנו "אין עוד". כתיב: "ואפס זולחיו" לא מציאות ולא קיום. כל עצמנו איננו אלא גלוייו של רצונו המאציל. עבודת ההשתלמות היא עבודת העליה. עליה הדרגית ובטוחה מכוונת לצד השם המצוי הבלתי מושג כל שליבה ושליבה בסולם העליה מקרבת אותנו אליו כלומר. מוציאה אותנו ממציאותנו בתוך תהום עולמנו התחתון. הספל נשכיל להשריש אותנו בתוך מציאות עליונה. אחד מעקרי אמונתנו שהמושג העליון של האידאל הדתי שלנו "אין אמת מציאותנו מושגת וזולתו כלל" ובכה זה סלקנו סלוק גמור את המבס השואף מלהעפיל אליו. אין לנו אלא הדרכים הכנושים המובילים ומקריבים אותנו אליו. נתיב ישר. מזכר ומופע די צרכו. אין לנו אלא עבודה. פעולות ומעשים סבועים. ולא עליך המלאכה לגמור. ממלאים אנו. ברצונו יתעלה. תפקיד ידוע בבריאה: דומה. תפקיד

הרב י. י. וויינבערג.

בדליו.

מאוצרות רוח העם.

דומה היום לאותו של אתמול. ואותו של אתמול כמרכן אינו דומה לאותו של שלשום. נשתתק הרבי וישתקע במחשבותיו. אחר התחיל שוב לדבר את דבריו: "עד כמה אתה יכל לעמד על חליפות הזמן על פי מלבושיו של אדם. דברי ימי עולם יורר. בימי קדם נעל האדם סנדלים לרגליו. ובימות הגשמים בשעת קלקול הדרכים לא יצא מדלתי ביתו. לימים ובימים החליף את סנדליו אלה במגפים גבוהים. בהם עבר בימי רפס וטים רחובה של עיר. לבטח דרכו רגליו בכל בצה. והנה. בדרכו על מפתן אהלי. ראה כי הוא מכוסה ברפס וחשב מחשבות על דבר נקין וסוהרה... ובימינו אלה. נאנח הרבי בדבריו. עבר יעבר האדם בערדלים שלו דרך כל טים ובצה. אך בשובו לביתו ובהסירו את ערדליו על מפתן ביתו בל ידע לאיזה מקום הוליכוהו רגליו..."

ב.

שלשה דברים.

הרבי מקוצר זכרוננו לברכה שגור היה בסיו לאמר: אין אתה מוצא דבר יותר ישר מאשר סולם העומד באלכסון. ואין לך עקב מאשר בדותת-מישר (גלייך-האָרס בלע"ז) ונפש רצונה היא היא השלמה ביותר.

ציון קטן לנפש גדולה וטהרה
הרב רביא קפלן ז"ל. אחד הראשונים
ליצירת ספרות עברית תמימה ונאמנה.

בני החסידים.

א.

תחליפות הזמן.

משכיל אחד שאל את רבם של חסידים: מנין להם לחסידים. אשר יעמיקו לחקר את תכלית הרוח הנשגב והסוד הצפון בחיים ואת ההכרה הדתית הנובעת מקרב לב האדם פנימה יומיים ידרשו. — מנין להם. כי גם ישימו את לבם למלבושיהם החצונים ויתנו להם אף ערך מיוחד? "הלא הכגדים סוף סוף אינם — כה הם דברי המשכיל — אלא דבר שכתוצאות. אשר השפעתו על חיי הרוח רחוקה ממנו והלאה?" השיב לו הרבי: "אכן אלה הם דבריו: אין עומדים על הפנימיות אלא מתוך התצונות. דברי במלבושיו החצונים של אדם באה לירי גלוי מהותו הפנימית. הנסתר נגלה תמיד מתוך הנראה. ובתל-נסתר. את בגדיו לבשרו מחליף האדם. כאשר חליפות ותמורות חלות בנפשו. (את זה לעמת זה עשה האלקים) אין אדם

ג.

אדם ומלאך.

כך היה רבי ישראל סלנטר אומר: חובה על בן - אדם בהמצאו בין מלאכי מעלה להיות כאחד מהם. ואף מלאך שחקים בדרתו למטה אל בני האדם הוצרך להיות כבן - אדם גמור. ילמדנו את הראשונות משה רבנו. את האחרונות - מלאכי אברהם.

ג.

רב וקהל עדתו.

ואף הוא רבי ישראל היה אומר: רב שלא עמד עור אף פעם אחת להגדש מקהל עדתו אינו בחזקת רב. ואותו רב שהביא לידיו זה - אינו בכלל איש.

חמש שנים כבר עברו מן היום המר והנמר הזה ועדיין לא נשכח מלבנו עוד אנו רואים אותו בדמותו ובצלמו כמו שהתהלך בתוכנו. את פניו הצהלות. את בת - צחוקו המאירה ארץ זיו עיניו החכמיות. שומעים אנו את קולו הנעים. המנחם. המעורר והמשעשע. מקשיבים אנו את דבריו השנונים. היפים. החמים. כשהוא מדבר אנו נהנים לאור מחשבותיו הזכות והטהורות. דבקים בו ושמחים עמו. כשהוא שותק אנו עצבים וחושבים. מסתכלים בו ומחרוממים עמו... והכאב חודר וניצור ולבנו הולך וגמגם ולא נותרה בנו נשמה ורק התמרמרות מפעפעת בתוך כל עצמותינו למיתה חסיפה זו. אין אנו עושים לו נפש. כי הוא חי בלבנו. בתוך תוכה של נשמתנו.

קנין.

חסיד אחד התאונן באזני רבו לאמר: רבי ומורי. עניי אני. איך לי כל. איככה? שאלו הרבי. איני מצליח במעשי מזלי - מול רע. נחמו הרבי! בני הרי יש לך משהו.

בעלי-מוסר.

א.

רשות היחיד ורשות הרבים.

כה הורה רבי ישראל סלנטר לתלמידיו: כל תלמיד ותיק שבכם. אשר תלמודו בידו. יחפש בכל מקום ומקום את מוסר - ההשכל שבו. כך תעשו לא לגבי פרקי... מוסר בלבד. אלא גם לגבי סרקי - ההלכות. לימים בא אחד התלמידים ועמד לפני הסבא ז"ל מסלאבורקה ואותו תלמיד למד באותו זמן מסכת בבא קמא. ושאלו: יורנו וילמדנו. רבנו. את מוסר - ההשכל היוצא ממסכת זו. ענהו הסבא ז"ל: כתורת רשות היחיד ורשות הרבים יש רמו לתורה שבין אדם לחברו. פניו של אדם הרי הם רשות הרבים ולבו - רשות היחיד. אין אדם עושה ברשות הרבים מעשים. שיש בהם משום תקלה לחברו. ובכן יכבש כל אדם את יצרו הרע ויסביר לחברו פנים יפות. כנגד זה יש לו הרשות לעשות בלבו. רשות היחיד שלו. כאדם העושה בתוך שלו. כן בלבו. יחשוב גם את חשבון נפשו.

ד. ר. י. הולצברג.

קור אלקים ונפש האדם.

ומתהלך קול ד' כגן התבל. מדבר הוא עם בני אדם בשפה ברורה. המתבטאת בכל הופעות הטבע. ובשפה יותר נגלה. היוצאת מתוך ספר התורה. ומחפש קול אלקים אונים שתוכלנה לשמע אותו בתוך המית הקולות השונים של החיים. אבל אולי רוב בני דורנו נחרשו מהקולות האלה. ויש שלפעמים יאטם האדם את אוזניו ועל שאלת ד' - איככה? - הוא עונה בחוצפה ילדותית: "אינני!"

ב.

... ואותם המעשים. שדברי ד' הגיעו אליהם. מתעצבים אל לבם בראותם שקול ד' קורא במדבר נפש האדם ואינו מוצא לו שם חד. ואינו מוצא בה כל הבנה. ומעמקי העצב הזה בוקעת ועולה שאיפתם החזקה להיות המתוכים בין קול ד' ונפש האדם. למצא בקול ד' את הצלילים הקרובים לאותם הקולות. שלהם מסוגלת ביותר נפש בני דורם וזמנם. ולעורר באותה הנפש את הנימים הקרובות לנימה האלקית הנסתרת בה. או. במלים אחרות: להעתיק את דברי ד' לשפה המדוברת ולמושגים הרגילים של בני דורם ולהעלותם מהמושגים האלה להבנת דברי ד'.

ורבים הם הדרכים שבהם הלכו אותם "המעשים". הדרך הכי ישרה בלמוד שפת ד' היא. כמו בלמוד כל שפה. השיטה הטבעית. בשיטה זו למדו ולומדים את שפת ד' - בשיבות. שם קול ד' הנשגד מתוך תורתנו הקדושה. חודר אל נפש האדם בהכרתו הסהורה והטבעית. ועל האדם להסתגל שם לשפת ד'. ללמד את "סודותי" כללית ותכנה. אבל גם פה באפני הלמוד. באותם הדרכים שהתורה מדברת עם שכל האדם. אין ישיבה אחת שוה לחברתה. לכל אחת ישנה דרך מיוחדת. ולא הרי זו כהרי זו. כל אחת פונה

... וישמעו את קול ד' אלקים מתהלך בגן עדות היום ויחזקו האדם ואשתו מזני ר' אלקים בתוך עץ הגן. ויקרא ר' אלקים אל האדם ויאמר לו איכה?

בראשית ג.

א.

... ומני אז ועד עתה מתהלך עור קול אלקים בגן התבל. מאז ועד עתה מתחבא עור האדם מפני ד' וכמו אז כן גם עתה מחפש קול אלקים את האדם וקורא לו: "איכה?" אין אנחנו עם "מחפשי ד'". כי איה - נמצאו ואיה - לא נמצאו? כל יהודי מרגיש את מציאות ה' - בקיומו הוא ובקיום עם ישראל כולו. מרגיש - בכל חושיו. בכל רמ"ח אבריו. ומ' שאבד בהחלס את ההרגשה הזאת - אם ישנו כזה - אבד בזה גם את שיבתו הרוחנית לעם ישראל.

לא. אין אנחנו "מחפשי" את ד' - קול ד' מחפש אותנו. הוא מחפש בנפשנו את אותה הנימה הקדושה. המסוגלת ביותר לגנון באוניסון אחי. מפני שהיא גושאת את התחתם הרוחני של כלם אלקים. אבל הנימה הזאת מסתתרת מפני קול ד'. היא נאלמת דומי בתוך רעש שאר הנימים של נפש האדם והמונן - האם אין זו שתיקה של בוש בשל הרעש והשאון הזה? ... וכמו שאדם התחבא בתוך הגן. כדי להסתיר שם את בושותו על שקול רעש הנימים. שהחלו להודיע בנפשו עיי דברי הנחש ופחיתו האשה השתיק בו את קול הנימה האלקית. שצלצלה בנפשו לקול פקודת ה'; "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכלו" - כך מסתתרת הבושה הפנימית של האדם המודרני על ריקנותו - במסווה של אדישות לקול ד' - ואם היא רוצה להסתתר לגמרי היא עושה לבוש של חוצפה כלפי דברי ד'! בשכרון חוצפתו אין האדם מרגיש כלל את הבושה הפנימית. שהכריחה אותו להשתכר.

קשה הוא ל"גם" להלחם עם ה"רק" כי תכן ה"רק" הן נכנס אף ב"גם" וצער נשמתו במלחמה זו הרי הוא כיסורי אב בשעה שבו נלחם כנגדו. אבל בכל זה לא תמיד יסתפק ה"גם" במלחמת מן עם ה"רק" לפעמים יוצא הוא גם במלחמת תנופה ומכחיש את מציאות אף צליל אחד מקול ד' בתרגום החדש. די להזכיר את המלחמה כנגד הרב"ם. כנגד החסידות. כנגד תנועת המוסר. ואם אפילו נכיר. כי בזה נלחם ה"גם" בעד קיומו. בעד מהות האומה הישראלית בשלמותה - בכל זאת אי"א שלא לראות בזה צעד של סולמוס. של בטול היש.

אולם הרבה יותר נורא הוא. כאשר ה"רק" מנצח ומצמצם את קול ד' רק בפנה אחת של נפש האדם. ומפריע לשמע את קול ד' בשפתו הסבצית בתורה. וכורת את יתר השרשים של נשמת האדם. שיכולים לינק אף הם ממקור הנצח. ומבין הפחד. שה"גם" האלקי מרגיש מפני ה"רק" גם בשעה שכוננו לשמים. אם נחבונן לשמות שה"רק" עושה בנשמת האדם בשעה שאין כוננו לשמים. האם לא ה"רק" מסיל את ארסו בכל רציון טוב. בכל שאיפה טובה? האם לא ה"רק" יוצר את אותם האנשים. שניסו קוראם בשם "בעלי מוס הפוכים" - שאצלם צד אחד של נשמתם מסותח יותר מהמדה יותר חלקי נפשם קשנים ומצומצמים. אין מתאר גיטסה את בעלי המוסים האלה?

... "ראיתי בני אדם. שחסר להם הכל. חוץ מדבר אחד שיש להם יותר מהמדה - אנשים שהם רק עין גדולה. או און גדולה. או פה גדול. או כסן גדולה - בעלי מוס הפוכים קורא אני להם".

... "לא האמנתי למראה עיני. הבסתי. שוב הבסתי ואמרתי: ווהי און! און בגדל אדם! וכאשר התבוננתי יותר. וארא. והנה תחת האון מתנענע דבר מה. קטן ודל - והנה באמת. האון הגדולה הואת יושבת על קנה דק וקטן. והקנה הזה הוא אדם! דרך זכוית מגדלת אפשר גם לראות את נשמתו הקטנטנה!"

והאם אין אנו רואים עכשיו יהודים - הם קוראים את עצמם בשם "לאומיים" - שהם חפצים לצאת ידי חובתם הלאומית רק בשאיפה אחת של הנשמה העברית. שהם רואים את תכן הנשמה. העברית רק בשאיפה זו ושאת שאר חלקי הנשמה העברית אפשר לראות אצלם רק ע"י זכוית מגדלת? והאם לא ה"רק" - לא ג' ס' אלא ר' הקפולטרי הוא האדם - יוצר את אותו סם המות האדום. את אותה השיטה של שגאה לאנשים. שהחריבה את רוס! ושעוללה להחריב את כל העולם התרבותי? בעלי מוסים הפוכים כאלה ממלאים עכשיו את העולם בקולותיהם הרועשים. ודקות ההרגשה דרוסה לאדם כדי להבחין בתוך הרעש הזה את קול הדממה הדקה של אלקים. הקורא לכל נימי נפש האדם להשמיע את הצלילים הקדושים של ההרמוני האלקית.

גדולה היא הסכנה. הצפוי להרמוני. זו מכל "רק" ומעטים הם האנשים. המסחרים בנשמתם את ה"רקס" שבהם נמצא קול ד' ל"גמים". מעטים הם האנשים. שקול ד' בוקע ועולה מכל נימי נשמתם ואשר יש ביכלתם לעורר את קול ד' בכל נימי נפש שומעיהם! שליחי קול ד' אל נפש האדם - הם מכשירים אותה להשמיע את אותה ההרמוני האלקית. שעל קריאת קול ד': "איכנה" ותכל לענות: "הנני".

ד.

... ואחד מהמעטים האלה. אחד משליחי קול ד' אל נפש האדם הייתה גם אתה. ר' אברהם אליהו קפלן זכורנו לברכה הקול האדיר של ד' נשמע מנשמתך בשפתו הסבצית. בשפת התורה. קול ד' נשמע בבת שירתך. בכל נימי נפשך הפתורה והעדינה. בכל יצירתך חיה. בכל פעולותיו עשירות חיות הקשיות תלמידך וכל יורדך את צלילי קול ד'. קלטו לחיך נפשם את ההרמוני הצלקית שהייתה

לצד מיוחד של נפש האדם. כדי לקשר את דברי התורה. בעקרי עם הצד הזה.

אבל לא על השכל לבדו יח"י האדם. ויש שתוקפת את נפש היהודי ההרגשה. שהוא חלק של עולם נסתר. הנמצא מן הצד השני של עולמו הנגלה. הוא אינו יכל להסתפק באור הנגלה. סודיות נשמתו שואפת להשיקע - ולמצא - את עצמה בסודיות הבריאה. שממנה לוקחה. הוא רוצה להטביל את נפשו בים האור הגנוז והנסתר מעיני בשר. כדי לטהרה מן החלואה. המתדבבת בקליפותיה. בה על האדמה - הניצוץ האלקי. שיש בנפש האדם שואף ישר אל מקורו - ופה באה הקבלה ומלמדת אותו לחפש בקול ד' את צלילי סודות הבריאה ולהקשיב בצלילי סודות נשמתו את קול ד' הפועם בהם.

וכשנמלאת נפש היהודי מקרני האור של השכל האנושי. שבאו לערב מהפילוסופיא של יון העתיקה - ויופיע הרמב"ם ויורנו לשמוע בקול ד' את צלילי הפילוסופיא ובדברי הפילוסופיא - את קול ד'. וכשהתחברה בנפש האדם התשוקה לנסתר אל שמחת החיים המיוסדת על הבסחון בכח האדם להנצל מחבלי השוא של העולם הזה ע"י דבקות בה' ע"י התלהבות לדברי ד' ולדברי צדיקו - באה החסידות. שמצאה בקול ד' גם צליל זה וראה את קול ד' גם בצלילים האלה של נשמת האדם.

ויש שתתקף את נפש היהודי הרגשה של אחריותו הגדולה בעד עצמו. בעד נפשו שנתנה לו לפקדון ואשר עליו לשמרה מכל משמר. ואשר עליו לשמרה על כל צעד ושעל של חייו. כי הן זהו כל האדם - ובאה תנועת ה"מ ו ס ר" ומלמדת אותו לשמע את צלילי המוסר בקול ד' ולשמע בשאיפת האדם למוסר את קול ד' המדבר מתוך נפשו.

ויש שנפש היהודי שבו. בקולות התרבות הורה. שבה הוא חי. לשוא הוא עורג לקול ד' - אין מתוך בין נשמתו למקורה. נשמתו מסוגרת בתוך הלב. המלא קולות אחרים. קולות זרים. וקול ד' המחפש אותה איננו מוצאה. מחכה היא לגאולה. מחכה גם קול ד' לשליחו. שישמיענו לנפש ההיא.

ג.

רבים הם הדרכים שבהם הלכו אותם המעטים. כדי לתרגם את קול ד' ללשון בני אדם. כי רבות הן הנימים בנפש האדם. וכל אחת יכולה להשמיע את שירת ד'. ואת כל אחת אפשר להכשיר לתפקיד זה. טובים הם כל התרגומים האלה. כל אחד ואחד בעד אותן הנימים של נפש האדם. שבשבילן נועד. אבל הם כלם תרגומים. ותפקידם הוא. כתפקיד כל תרגום - להביא את האדם להשתמש בשפת ד' ממקורה הראשון. ללמד את אותה השפה מתוך התורה - התורה שכתב והתורה שבע"פ. טובים הם כל אותם התרגומים - אם הם מכיאים את היהודי ללמוד את התורה ממקורה. אבל המסתפק רק בתרגום זה או אחר - אינו יודע ואינו מכיר את שפת ד'.

ולכל "תרגום" ו"תרגום" ישנה הנטי להביא על עצמו כמו על הסירוש היחיד של קול ד'. רק אנכי ולא ג' ס' אנכי. ופה מתלקחת המלחמה בין ה"רק" וה"גם" - בין ה"רק" שיש בו רוב האותיות - והאותות של השקרי. ובין ה"גם" שיש בו הגרעין הפנימי של האמת.

והאמת נתנה להאמר: אצל מחוללי התרגומים החדשים. אצל מחוללי השיטות החדשות. הנטי ל"רק" איננה בולטת. הם היוצרים. מכינים ששיטתם היא "גם" - שלמוד התורה הוא העמוד היסודי של היהדות (והלמוד תורה כנגד כולם). אלא שהם חושבים. שעכשיו ומנו של אותו ה"גם" שיצרו. ואולי שנפש האדם מסוגלה ביותר ל"גם" הוה. אבל התלמידים על פי רוב מרחיקים ללכת מהרבי. זה "ביותר" נהפך אצלם ל"רק".

הי.

...ומתהלך קול ה' בגן התבלי. מחפש הוא את נפש האדם.
דופק על דלתי לבו וקורא אליו: "איכה?"
טלוי ניסן תרפ"ט.

נסוכה על רוחך - והכינו את נפשם לתשובה: "הנני" על קריאת
קול ה' "איכה?"

אבל שירת חייך נחקה באביב ימך. ונפשות תלמידך וכל
יודעך. העורגים לד' קוראות לך: "איכה?"

י. שמואלביץ

היצירה הישראלית.

דשואף לשלמות היצירה

א.

דרך זו היא דרך החיים ב מ ל ו א ה י ק ס ס.
החיים, אשר תועפות מחשבה להם ואשר סערת רגש להם. אשר
שיא רעיון ומעוף הדמיון להם. החיים אשר - כל יציר מעללי איש
ועלילות מצעדי גבר. כלם כאחד מתאחרים ומתחילים מסביב
לנקודה מרכזית. שממנה תוצאות חיים להם - ההכרה האלקית.
שהיא השופטת העליונה שבה ועל פיה חיי האדם.

ה ח י ב ה ס - ב ה ס נ א מ ר - ב כ ל מצוות
ה' ממצות "קדושים תהיו" ו"אהבת לרעך כמוך" עד "ששח
ימים תעבוד" ו"שמרתם לנפשותיכם" - רק בהם תחיי את חייך
חיי העלי והיצירה.

ואם פוגם הנך באחת מהנה. אם מבכר הנך האחת על השני.
אם מגביר אתה אחד מכוונותך על חברו - את היתר שבנשמך
אתה פוגם. את ההרמוניא שבחייך הפנימיים אתה משחית.
כי על כן כונה התורה אל כל כחות האדם וסגולותיו: את
כל ל ס שואפת היא לפתח להגביר ו על כל ל ס לתלות
את שמש הנצח. אור העולמים - המאור שבה.

יצירת שמים זו חסדה גנוזה זו שנתנה היוצר לבחיר
יצוריו לנטע בו חיי עולם - מקור הונה ופרנסה היא ל כל ל
כחות הנפש: כל אחד מהם מוצא בה את מונו הדרוש לו. כי כן
נתנה לאדם מכוונת כנגד רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו. כנגד כל ל
הנשמה - כל נשימה ונשימה שלה.

וחלקים חלקים נתנה תורה: חלק המצוה. חלק התולדה
וחלק השירה. אולם אין כאן תחומים וגבולים מסוימים. כי מיונה
נפלאה בהם והאחד יוגם מחברו. כי רק זו היצירה האלקית שהיא
בעצמה שלמה והרמונית יכולה להביא את השלמות את ההרמוניא
האלקית והאשר הנפשי בחיי האדם.

תורת ה' תמימה - על כן - משיבת נפש - - -
הנה כי כן רואים אנו. אם נתבונן קצת. כי כל אחד מחלקי
התורה מכוונים כלפי כל כחות האדם. אם גם כ"א מהם -
מגמה מיוחדת לו.

חלק המצוה. ההלכות שבתורה מכוון גם אל הרעיון. אל
הכח השופט שבאדם. וגם אל רגשותיו. הוא מיוסד על כל כחות
נפשו. לרנגמא:

אמרה תורה: "ואהבת לרעך כמוך" - כאן מוניה של
רגש ("ואהבת") עם הכרה ("כמוך") וסורנו הגדול הלל הורה
לגר ע"ם הכלל התנוכי הידוע: "מן הקל אל הכבד" ובאר לו מצוה
זו - יסוד כל התורה כלה - בדרך ההכרה ("כמוך") תחלה
ובאופן השלילי. מאי דסני על לך לחברך לא תעבד⁽¹⁾. כי
רק לאותם הרגשות הטובים בנפש יש ערך קים. ונצחי. אם דרך
ההכרה הסהורח הם עוברים ובאים.

מעין זה הוא גם: "ואהבתם את הגר. כי גרים הייתם בארץ
מצרים" - נמוק של הכרה ("כמוך") לרגש אהבת הגר.

- (1) בראשית רבה.
- (2) קדושים י"ט.
- (3) שבת לא.
- (4) דברים ר'

כחות הנפש - המחשבה והרגש. הדמיון והרצון - הם
המהרים את תכן חיי האדם. היוצרים את אישיותו. את עצמותו.
את מהותו הפנימית.

ריוצור טבע את הכחות האלה בנפש האדם. בכדי
שעל ידם יתפשט את עולמו וישיג את המכוון שלו. אך המטרה
העליונה הזאת תושג רק אז. באם כל אחד מהכחות האלה לא
יצרור את רעהו. לא יסיג את גבולו. כי אם. להפך. יעזרו ויסייעו
זה לזה. יסלימו איש את רעהו ויהיו את אחדות הנשמה. את
השלמות הפנימית שלה.

אבל כל כח מכחות הנפש שואף מסבעו לשלם בחיי האדם
ולהטביע את חותמו על כל מעלליו וצעדיו ולרגלי התנגשות
הכחות. בשאיפתם לשלטון בלתי מוגבל. מתוזה המלחמה הפנימית
בנפש. זו המלחמה אשר בתוצאותיה תלויים כל עתידו וחיו של
האדם.

ואלמלא מראה של מלכות ש"י באדם לא פסקה ההתנגשות
התמידית הזאת מלמרר את חיו ומלהפכם לגיהנום בעולם הזה.
רק מלכות ש"י - זו ההכרה האלקית. שנטפסה תורת ה'
בנשמת האדם. המקרבתה ליוצרה. לצור ממנה חוצבה. למקור ממנו
לוקחה ומגדלתה ומרוממתה על כל הכחות והמעשים - רק מלכות
זו היא השופטת העליונה בחיי האדם. היא המכריעה במלחמת
האיתנים בנפשו ומשעבדת את כל כחותיו למגמה העליונה. שנתן
היוצר לבריאה ולאדם - לרצון הגבוה מעל כל גבוהים - לרצון
ה'.

ועל ידי הכרעה זו. שעבוד זה של כל כחות האדם לרצון
ה'. באה הנשמה למדרגות חיי הנצח ועולה עליהן לפי מדת
ההתאמצות להתקרב ולהרבה בו. יתברך. הכל לפי מה שהוא אדם.
או מגיע האדם למצב המרומם של יתוד הלב. של גיל
הנפש ורגנת הנשמה - למצב של "מנוחה שלמה שאתה רוצה
בה" של פסחון - עו נצחי - "לכן שמח לבי ויגל כבודי. אף
בשרי ישכון לבטח ו" (תהלים ס"ז).

או שואבת הנשמה ממקור חיי הנצח וטובלת בפלגי מים
חיים. אשר אין להם סוף -

לו הקשבת למצותי - ויהי כנהר שלמן וצדקתך - כנלי
הים!

השטחה והגילה האלה אינן של שביעות רצון עצמית של
"שלי" עלי נפשי. של השלי. ובסחון המביאים בסלה ושעמום. -
כי אם שמחה של מלוא רצון ה'. שמחה של עלי.

השלום והמנוחה אינם מספנים כאן העדר - מריבה
ושביתה מעבודה. כ"א עבודת-יצירה הרמונית של כל
כחות הנפש. לפאר שם כבוד קוים.
ומכין שוכה אדם להגיע לסלם ומדרגות העלי והיצירה -
זכה להגיע לדרך החיים האמיתיים. אשר תורתנו הקדושה תקבנה -
דרך ה'.

אני ששונה היא שפה זו בבתי המדרש שביבנה ואושא מוז שכל סורא וסופבדיתא - וזו של האחרונות משל בתי המדרש בקורדובה ובטרויש - בה בשעה ששפת ההלכה כמעט אחת היא בכל התקופות ובתי מדרשיהן.

ובהתאם לכלל הזה כונו חכמינו ויוצרינו את עבודת היצירה שלהם והיו מסגלים להם את הדרכים המתאימות לכל תקופה ולכל מצב והיו יודעים לדבר אל ישראל עם קדושים בשפתו ובסגנונו, כדי שידע ישראל מה פעל קל ומה ה' דורש ממנו.

שני דמיונך במהלך הסטורי זה אנו רואים רק עם ראשית התקופה החדשה למני הריסת מרכזי החורב במערב אירופה והעברתם למזרח - לפולין וליטא. כאן מופיעים לנגד עינינו - ארזי הלבנון אדירי התורה בעלי תריסין במשנה וגמרא אשר כל מעינם שמו בחקר החלק המצוייני ההלכותי שבתורה אבל בבאור החלק התולדותי והשירי שבתורה שבכתב ובחלק האגדה והשירה שבמשנה ובתלמוד ובהתעסקות ביצירה האלקית במקצעות אלה עסקו "עמ"ד רק דרך-אגב - כעין מלואים ותוספות או שמסירות שונות לז-עסקו בזה כלל.

אמנם היו גם דרשנים גדולים שעסקו בבאור האגדה והמדרשים וחברו ספרים רבים וחשובים במקצת זה, אבל מפני שלא נשמר בזה הכלל הנזכר ולא הותאמה יצירת - רגש זו לדרכי התפיסה של בני הדור החדש לא פנו אל העם בשפתו ובסגנונו רק אמרו לחת את התנן הישן - נצחי דוקא בקנקן ישן שאין בידו למשך את לב הרואים - היו התוצאות מזה שחלק גדול מהעם ובתקופה המאוחרת - רבו - נשאר כמעט בלי מוון רוחני חי ורענן שיכול קרבו את סם החיים של תורתנו הקדושה את התמצית הנצחית שבה.

כי לא רבים מה האנשים החיים לפי הכלל - אל חסותכל בקנקן אלא במה שיש בו - והרבים וביניהם בני הדור הצעיר ביותר הסתכלו אל קנקן היהדות שבויה כפי שהתגלה מתוך הספרות הנאמנה של הדור - ותרחק נפשם ממנה וימשכו אחרי הספרות המוסיפה שנחנת להם בקנקן חדש ומבריק ביותר... או החלה הנסיגה הגדולה על פני כל חזירת היהדות הברית הגדולה ממערכות אלקים חיים. החולכת ונמשכת עד היום הזה. - - -

או החלה ההתקפה הגדולה של אויבי היהדות על שרידי המחנה - והללו התבצרו במבצרי התורה - ברי אמת של ההלכה של הישיבות ובתי המדרש. והתוטם בינם ובין חיי העם גדלה ועמקה יותר ויותר. וסכנה נשקפת, שלא תשתכח חיי תורה מישראל. -

* * *

אולם דרך תורתנו ותולדותנו תאלפנו לדעת כי אין מקום ליאוש. כי אכן יש מזור ותורפה למכתנו האנושה - ואותם יש למצא אך ורק במקור כל מקורות חיינו בפעין כל פעילות נשמתנו - בתורתנו הקדושה ודרכי - דרכי היצירה הנצחית הישראלית. בכל הדורות והזמנים עלינו למלא את אשר חסרנו ולהתחזק על דרכי היצירה האלקית השלמה הנובעת מכלל כוחות נפשנו מושרשת בכל חלקי תורתנו והיורטנו ומכוחות לפתח את כל כחות הנפש באומה - לטהרם לצרפם ולהעלותם מבור נשי למעלות נצחיים ואם שואפים אנו באמת ובתמים להפסקת הירידה הגדולה בחיינו ולהשיב בנים נדחים למחננו עלינו לנסע בקרבנו את ההכרה כי נוסף על עבודת המשך היצירה הישראלית המושרשת בחלק ההלכה שבתורתנו הקי שכתב ושבעיף. שלא פסקה אף רגע מקרבנו והולכת ונמשכת ב"ה גם כיום בכל מרכזי התורה בכל העולם - כי נוסף לעבודה

אם תכל תחבול שלמת רעך - עד בא השמש תשיבנו לו כי היא כסותו לבדה היא שמלתו לעורו - במה ישכב ז' (1) כאן דברה תורה כלפי רגש הרחמים שבאדם:

אתה תחבול שלמת רעך. שאל נא לעצמך - במה ישכב אחיך. אם לא תשיבנה לו לעת ערב?!

האם תנוה דעתך עליך בשכבך תחת המכסה החם בעור אחיך העני נקפא מקור?!

וגם חלקי התולדה והשירה שכתורה שהם מכונים בעיקר אל כח המדמה וכח ההרגשה שבאדם לצרפם לטהרם ולהעלותם למפורס העליון - גם להם זקת מחשבה אלקית כי רק בכח ההכרה יוכל האדם להבחין ולהבין את הסמן לבנים שבמעשי האבות ולתפס את השירה הנצחית על "רמו" וסודותיה.

ועתה כתבו לכם את השירה הזאת - למה נקראה תורה בשם שירה... (2) ללמדך ששכשם שהשירה האמתית היא הרכבה הרמונית של קולות כן התורה הוא ההרמוניא האלקית המאחדת ומיחדת את כל קולות ה' שבהם התגלה לאדם המכוונת לפתח בהם את כל כחות נפשו כדי שמהם ובהם ישמע הד קולות הנצח בהרי כלה.

הדא הוא דכתיב: "ו מ י ר ו ת ה י ו ל י ח ס י ק" זמר וחק. שירה וסקודה - היש לך לכאורא דברים יותר רחוקים זה מזה מאשר אלה בכל זאת - "ו מ י ר ו ת ה י ו ל י ח ק י ק" כי ההרמוניא האלקית שבתורה עושה את כל חקי ומשפטי לשירה נשגבה אחת נאדרת בקדש המרומת את האדם אל על ומקרבתו אל יוצר נשמתו ואדון חייו.

ב.

בדרך זו שהתוחה התורה שבכתב הלכה גם הקבלה התורה שבע"פ: ההלכה והאגדה שבשני התלמודים התוספתא הספרא הספרי ומכילתא כן לקו: המדרשים על התורה - כל אוצרות הקדש האלה היו מכונים אל כל צדדי חיי האדם וכחותיו הנפשיים - מחשבותיו רגשותיו שאיפותיו ודמיונותיו - דין הן שיצרו את היותו חסלם התמים אשר התורה היא צור לבבו ומעו חייו.

מעולם לא אמרה ההלכה שצר לה לדור בכפיסה אחת את האגדה וכן האגדה לא הצרה את רגלי ההלכה כי שרש אחד ומטרה אחת לשתייהן.

ואע"פ שהיו גם חכמים מיוחדים בזמן התלמוד שהקרישו את חייהם וכחותיהם בעיקר לאגדה ונקראו בשם "רבנן דאגדתא" - הנה ידוע הוא שכמעט כל גדולי התנאים והאמוראים היו גדולים בשני מקצעות התורה האלה כאחד. יחס אחד מדת-סרבה אחת לשתייהן. כאשר פרי החכמה האלקית הן.

חזיון הסטורי זה הולך ונשנה גם בתקופת ימי הביניים בספרדי צרפת ואשכנז: חכמי ישראל המאורות הגדולים בחקר ההלכה הם הם גם יוצרי החקירה והשירה האלקית, הפוסקים הגדולים ובעלי התוס' היו גם משוררים ופיטנים גדולים. אשר לא קמו עוד כמותם לפני גלות ישראל מפעל אדמתו עד היום הזה.

עוד קו אחד בולט בחזיון הזה בכל תקופות חיינו: הבדל חיצוני עקרי יש בין אופן הבעת ההלכה ובין זה של האגדה. בין שפת המחשבה ובין שפת הרגש. שפת ההלכה וסגנונה אחת היא לכל הדורות כי תכנה ומכונה הם המתנים והתורים את חשיבותה. לא כן האגדה והשירה - שפתן וסגנונן שונים הם בכל תקופה ובכל מצב. כי בדברי שירה ורגש גם הצורה גם הסגנון אל התנן הפנימי הם שיכים ומתיחסים על כן רואים

(1) שמת כ"ב.
(2) סנהדרין כ"א.

הכחות באומה גדולי ורבני חסדי וצדיקי כי יצירה זו המשך עבודתם של חכמי יבנה וסורא קורובה וסוריש היא וכן צריך להיות היחס אליה – או אז תצליח ותהי למקור ברכה למעין ישועה לעמנו הנדכא היא חשיב גדולים תרפא פצועים חבש אבירים ותביאם אל צור מולדתם ואל בית חייהם –

כי הנה הקול ממרומים קורא ומכריז:

השיב בן נפשו העם – סתחו מעינות ביצירה הישראלית

קדושה זו עלינו גם לחדש ולהמשיך את עבודת היצירה הישראלית המושרתת ביסודותיה ודרכיה ודרכיה האלקית שבתורתנו כדי שעל ידי כך תקבל היצירה הישראלית בתקופתנו שאנו חיים בה שהיריר וקוק לה את השלמות ההרמונית ותהא מכוונת אל נשמת האומה השלמה חרב בשפחה ובסגנונה וכן תקנה לבני דורנו את ערכי הנצח של תורתנו ותשליטם בחיינו שלטון בלי מצרים –

ביצירה הישראלית הזאת צריכים לספל מיסב היצירה הישראלית!

יצחק מאיר פצינר

הברון

האדם ועליותיו. ליהודי הגדול.

(מושכלות בית המדרש הסלובודקאי)

אולמות התפילה
עצמות האדם

לעולם התחתון. כדי להסתכל בדמות הדיוקן של מעלה בדיוקן של מטה. לבחון השווי ולהשיג הנבדל בצלם אלקים – (א) אות דהוא שאיקונין של חקוקה למעלה עולים למעלה ורואים איקונין שלו ויורדים למטה ומוציאים אותו ישן תמיהם ושואלים: אי שאיקונין שלו חקוקה למעלה ישן הוא? (ד) לפני דפיל ה' תדרמה על אדם. היה הדמיון והשווי באותה מדה. עד כי טעו בו ויחשבוהו לכורא. וקדוש בקשו לומר לפניו. לאחר הפלת ה' תדרמה עליו נטלה אמנם חסות יורדים כבר הכל. כי רק אדם הוא. ברם באה התמיהה והשאלה. האמנם אדם ולא אל. אבל אדם שאיקונין שלו חקוקה למעלה. שצלמו צלם אלקים בכסא טבועה. כלום לישן אפשר לו?!

תחלה בקשו להעריצו. לשבחו ולומר לפניו: כבוד כבוד ה'. דמו שהנהו הקב"ה בכבודו ועצמו טעו. גאלץ היה הקב"ה בעצמו להעמיד על סעודתם. אבל גם לאחר חזונו הנכונה. כבוד איקונין של הקב"ה נותנים לו לאדם. דהכרוזות כורון לפניו ומה הן אומרים: תנו מקום לאיקונין של הקב"ה (ה) ומלאך אחד מכריז לפניו ואומר: תנו כבוד לצלמו של הקב"ה (ו)

ג. הדימוי יסוד למשפטי התורה:

אותה דעה עליונה על האדם. שלפי שיא ערכה מקום חנותה בעמק האזנה הנשמה. אשר דרך השמים דרכה ובין הנסתרות והסודות גנוזה. יצא יצאה מאוצרות ההשגה הכמוסים. משנות המחשבה החבויות בקדש פנימה ונגלתה לעין כל. מצע היא ויסוד למשפטי התורה ומצוותיה הגלויים. פרטי חוקי תורה על פירד וחתימים.

גם לפי ההשקפה הראשונה מובן דהוא. כי השכל דעתה תוספת צורה היא לכללות התורה. כלליה ופרטיה. אבל אותו הגלוי שכל כך יסודית היא ורווחת. עד כי חפרש אותה דתורה לסעם ונמוק משפטיה – מלמדנו שהיא אחת ההשגות. אשר מבלעדיהן. ומבלי לדעתן – אי אפשר – על פיה יהיה האדם עלי חלד...

שופך דם האדם באדם דמו ישפך. כי בצלם אלקים עשה אדם האדם (ז) מאי טעמא. כי בצלם אלקים עשה אותו משפט הרוצח הוא על שפגע בדמות דיוקנו של הקב"ה בשפכו דם אדם ממעט הוא הדמות. לפי שהלה בדמות א' הוא. עד כדי כך היחס

בדרכי עיקר מסרת חיי האדם – דעת אלקים. ראשית צעדים היא – ידיעת הנבדל בצלם אלקים. כי אם לא לעמד על מהות ותעצומות דמיון דמות עליון. אין ידע להבין דמות עליון עצמה. ותמונת ה' איך יביט. אם רצפאת האדם ווהרו סמיר ונעלם הוא בעדו. כמה רחוק הוא מזהרי הור המופלא ומכוסה מעיני כל.

שחום עין כלפי מראות האלקים שבאדם. איך יחשף לפניו מה שלפנים מן הצנור. איך תפתחנה עיניו לראות מראות אלקים ומחנות שד' לחזות? ואוניו בלתי מלומדות הקשבה לקול ענות הרמות. התשמענה קול אלקים?!

בעלותו בהשיגו עמק ושיא הנבדל בצלם ודמות. עם השקיפו נר ה' הדולק על ראש האדם. – נפתחים לפניו פתחי ההיכלות לפניו. ולפני ולפנים. בידו או להשיג השגות בעליון על כל –

סלם ההשגות. אשר ראשו מגיע השמימה – ארצה הוא מוצב. במעלות התחתונות צועדים – עולים. מגיעים לעליונות. מעלה מעלה. עד הראשונה. שהיא בלי ראשית.

ההסתכלות במרומי האדם עד ראש פסגתם דרך כאן המסלה העולה בית א'...

ב. דמיון הדמות:

חביב אדם שנברא בצלם. חבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר: בצלם אלקים עשה את האדם (א) אדם – כישראל. באומות העולם. כאדם הראשון. כן האדם שבכל דור ודור – צלמו צלם אלקים הוא. ו ח ב י כ אותו אדם שנברא בצלם. ו ח ב ה י ת ד ה נודעת לו שנברא בצלם. גלמדהינא לדעת שיא העפלה של האדם בעליותיו עליו דרך דמיון הדמות. שלמות הבאה לו בעקבות ההתדמות לקונו.

חדין לפנינו מדרגתו של יעקב אבינו: דרי עליון. יושבי חוג שמים. רואים הדמות שבכסא. עיניהם ניוונות מזיו התפארת העליונה. אוניהם מקשיבות לקול משק כנפי חיות הקדש. מסתכלים הם בכסא ובדמות שעליו למעלה. המה. בחוותם דמות האדם העליון החקוקה בכסא הכבוד. יורדים להסתכל בדמות האדם התחתון. חנא. עולין ומסתכלין בדיוקנו של מעלה. יורדים להסתכל בדיוקנו של מטה. (ב) מהבי – פלא מחזה ה' שבאדם. חשוקתם הטהורה בעצם השמים לכהר בלי תרע מעצור. מדי דוחקים עצמם ויורדים

(א) מיר ס"ח.
(ד) ע"ס ב"ר ח'
(ה) מ"כ ראה
(ו) ע"ס תנחומא משפטים.
(ז) מ"ד לר.
(ח) ע"ס מ"ר ל"ד.

(א) אבות ס"ג.
(ב) חולין צ"א.

עליו להדמות לקונו, כמה גדול הוא אם נימוק וסעם המצוה משום שלפי מהותו הוא דמיון דמות...

אם לא יהלך בדרכי ה' סותר הוא את הדמיון. כי על כן ביקר מדותיו של האדם הנכבד בצלם ובדמות בא הדמיון לירי השלמה (סו) "אם לא יתדמה בפעולתיו הריהו מכובד הצורה וראוי שתדמה לקונו ואז יהי בסוד צורה עליונה צלם ודמות"

"קדושים תהיו כי קדוש אני ה'" גם על פנת יקרת כבוד ה' על קדושה נדרש הוא להדמות לקונו "והיהם לי קדושים" כי קדוש אני."

עד היכן פסגת מרומי התדמות האדם לקונו מגיעה? עד היכן...

ה' נתיב ההסתכלות:

אמרנו כי ראשית ההשגה העליונה היא השגת הדמות ומשתלשלת היא ועילה דרגא אחרי דרגא עד... מקום כבוד ה' אלא מכיון שהשלמה הדמות באה רק על ידי ההתדמות לקונו בהכרח כי הפגעה למעלות העליונות היא הנותנת אפשרות ההשלמה.

לפיכך הוי אומר כך:

תחלת היריעה היא לרעת את הנכבד בצלם ובדמות. לדעת לפי מהותו ונצורות גדולתו אשר חונן בה מיום ברא ה' אלקים אותו ומני כאן הדרך לדעת ולהכיר מי שאמר והיה העולם (מבשרי יאחזה) נוגה חזון הוא התדמות הדמות עצמה באה לכלל אמת ושלמות. נכנס האדם בסוד צורה עליונה אחרי הכירו דרכי הצורה והדמותו ללכת בדרכיו. מנוגה זיו כבוד ה' מואר התחתון יורד האדם ורואה למטה עולה ומסתכל למעלה ויורד לשפר ולהשלים למטה לתקן את האדם התחתון לפי מדת העליון אחרי שמתנשאת ועולה הדמות הדרך להכרת הבורא מתרחבת ומתבהרת משיגים מה שלא הושג עד הנה ולפי המדה גם הדמות מתנשאת כי כבר דמה האדם לבורא לפי השגות העליונות בו לפי הכנתו היותר עמוקה בדרכי ה' וחזון חלילה רצוא ושוב. שוב ורצוא.

(סו"ט) חזון דבורה פרק א'

שבין האדם לבוראו שבהעדר אדם כביכול כאלו נתעטרה הדמות.

ולאהבת אדם לחברו ג"כ משמש אותו טעם (ט) ואהבת לרעך כמון זה כלל גדול בתורה אם אי אתה עושה כן דע למי אתה מבזה בדמות אי עשה אותו דע נא ו...אהבת לרעך שביל הוא נתיב הוא לה ו...אהבת את ד' אלקיך.

האהבה את האדם עצמו בחינה ידועה היא כבר באהבה ה' כי בדמות האלקים הוא האדם והכנות אותו המעטרת כבוד ה' כביכול הוא כלל גדול בתורה ואהבת לרעך כמון: - הלא הכלל ומחיצה כינן לרעך אין. עליון לאהבו משום שהוא בדמות ה' ואתה מה? הרי גם אתה בדמות ה'.

"לא תלין נבלתו על העץ - כי קללת אלקים תלוי" (י) "תניא אמר רבי שארי: משלו משל למה הדבר דומה: לשני אחים תאומים בעיר אחת אחד מינוהו מלך ואחר יצא ללסטיות. צוה המלך ותלאוהו כל הרואה אותו אומר: המלך תלוי. צוה המלך והורידוהו" (יא) האדם הרי עשוי הוא בדיוקנו של מקום וכל הרואה יאמר: לשיכך: "לא תלין נבלתו" אדם שהי' בו חסא משפט מות והומתי ברם. צלמו צלם אלקים לא הועבר ממנו... כי זהו מהות כל אשר בשם אדם יכונה.

ושבו הנך חזר על הדברים: טעמי המשפטים והמצוות לא גלתה לנו תורה סודות התורה ומצפונייה כמוסים נתנו לנו וכאן פרשה וחזרה ופרשה... הלא דבר הוא והרבה בא ללמד.

ד' הוי דומה לו:

מה ה' אלקים דורש מן האדם? (יב) אחרי ה' אלקים תלכו - להלך אחרי מדותיו של הקב"ה (יג) ואנוהו - הוי דומה לו. וזהו תכלית דרישה ממנו.

דרך האדם בעלית מדותיו לפי דרכי ה' עליו להיות: הנה נותני-אור ודוגמא הן לאדם: והלכת בדרכיו. כי על כן בצלם אלקים נברא האדם. ולא ברא הקב"ה שנקרא צדיק וישר את האדם בצלמו אלא כדי להיות צדיק וישר כמוהו (יד) כמה גדול הוא האדם. אם זהו הפקידו. אם חיוב ומצודה

(ט) צ"ע ב"ר ב"ר (י) דברים כ"א י"א ומהר"ן ב"ר (יב) פסח י"א (יג) שבת קל"ג י"ד) תנועה בראשית מ"ג.

דב מעין:

חברון

בעקבות השיר.

לנעים שירת ישראל.

נסיגנו הכביר הזה של אברהם אבינו. אחד מפרקי עלילותיו בסבוב הנשנבות. תהלה יתרה מודעת לו. משום חשש קל של הסלח על עלי כל אותה עבודתו הנהדרה של אביר האיתנים עם קומו לקרא בגאון בשם ד' עזי חלד. ויתר אבא ומסר לאחר תועפות כבוד ועשר מלכות. מלך סודם עצמו אף לא מצא כל און בנפשו לדרש אף את הנפש רק בתור מחנה בקס: - תן לי הנמשך אבא כבר אז נשיא אלים וקצין על פני כל הארץ. (עמק המלך - מלמד שנקבצו כל העמים והושוו ביניהם והמליכוהו עליהם לנשיא אלים וקצין). ומוניסין לו בכל אפסי חלד. כל עשר תועות פות זה מלכות המלחמה הוא מידי ארבעת המלכים פרי נצחוננו הגדול עצמי אין עוד אתי. מבלעדי צור משגבו ממרומים. והלא גם כנבאי צדקה הגון יצא סבעו של אברהם אבינו בעולם. לכמה וכמה מעללי טובה וחסד הדורים ודאי ה' משמש הכסף הלזה ומה גם. אם אף על הנפש יפרש ממשלתו ויד של מלכות לו וסם. ועכשו עזיו להחזיר הכל לידי איש תנן ומרע. ראשט של אנשים. רעים וחסאים לה' מאד. וכן פני הדור כפני פרנטי כמה מרובים

(2) מדרש.

נשנבים הדברים לבאי סודם. רוי עולם לחשים המית האר חות של נצח עולמו של האדם יפלטו נתיבם למעלה למעלה. בן החיים שבו הוא היוצרה בן התמותה שבו ללא יתנונו הקשיבה. אשרי נבון הלחש!

וואת דתורה: רוח אנוש. עת תמריא עלות. עת תעולל עלילות הטוב מתוך תלבשת וך. - נאה תגאה שירה בחלל עולמו של הקב"ה. ציללי קסם ממנה יתמלטו לאפסים. למרומי עד... ולא עוד אלא ששירה זו תכלית מנגינת ההוד היא סלה. פרק שירה של ישראל הוא פרק שיר השירים הלזה.

¹ ארבנן אמרין: אברהם עשה ידיו שירה כתיב הכא. הרימותי וכתוב התם. וארוסמנהו.

רבי ברכי ורבי חלבו בשם רבי אלעזר אמרו: אמר משה: בו בלשון שאמר אבא שירה בו בלשון אמר גם אני שירה. שנאמר. אלתי אבי וארוממנהו.

(1) מדרש רבה.

את ה' ומתוך העבודה מוסיפים טהרה סלה: חוקים קורבני זו לתוך היותו כלה של האדם לסם יצירת שירת הפעשים המזוכה: זאת היא שפת המנגינות. בה נבא משה על בני ישראל בים סוף: אלה הם נשגבות הצלילים. צלילי כלילי התפארת שמע נש- מעו בשמי שחקים. רחשו בשפירי קדוש עליון וחתרו חתירה במחצבת כסא הכבוד... הסה הקביה כביכול. אוננו... כאפרכסת עשו גם מלאכי השרת אוננו... אכן... מודעים הצלילים קרובה מודעת המנעימה... נעימת הנעימות: כבר בקעה פעם עליות רקיע. הרהיבה שחקים ותנעם לפניו וישתבח בה חי העולמים... - אכן בני נאמנים הם לבחירי רצתה נפשי הקדמון בחבל ארץ קניתי בו קוי שמים וארץ נסיתי... הם הנותנים כבוד לשמי בפעשי אחוזי וקולו מתוך גרונותיהם הם הוא המנעים נעימות ברמה... כה יאמר קדוש עליון וערבה לפניו המנוחה ובחבה יתרה ובאהבת עולמים יקבל הצלילים הוכים הנשגבים וישורם לאחת וענדם עטרה לראשו ירבוך...

ועת יחשף ה' זרוע עזו ויגאל שֶׁב את עמו הנדח ונגלה עליהם עוד כבוד ה' ופצחו הבנים הנאולים גאולה עולמית בשירה באותה שירה עצמה (1) - אז שר לא נאמר. כי אם או יסיר מכאן לחיות המתים מן התורה. שירת הים. שירת העתיד לבא היא ושוב בהדר לשונו של אבא. אותה מנעימה נשגבה והיא אלי תכלית שירה זו שמים וארץ בהבאם כוננו וחזון אחרית הימים לקול נעימות צלילי חן אלה יגאה הדר כבוד תפארתו. שירת הוץ.

ועת יגלו פעמי המבשר. עת יתקע אליהו הנביא בשופר להשיב לב אבות על בנים יבוא להכין רוחות ולטהר לבות ללמדם שוב פרק שירתם בוא יבוא... בנים לאבות ישוב. בנים אבודים רחוקים לחיק אבות הדורים. אהובים מקדם... ללמד לבני ישראל שירה הלא היא כתובה על ספר הישר... מתכנת תיו שמים וארץ. מעללי אבא. שירת הים. הליכות המבשר. שירת העתיד לבוא... ובינתים... בינתים (2) - חייב אדם לומר בכל יום: מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב... חייב אדם לומר לעצמו בכל יום: לבוא חשבון הנפש: מתי כבר יפצחו גם מעשי אני שיר כלי- לת תפארה? מתי אחי גם אני משורר בחסד עליון נעים ומירות לחי עולמים!...

ושוף זהרי אורים יפעמונו נשגבות תורת החיים האלה... שירתו של אברהם. היא היא תורת השיר של אליהו. היא שירת ישראל לעד ולעולמי עולמים! - - -

(3) מדרש.
(4) סנהדרין, חלק
(5) חנא דבי אליא

הפנים בהלכה לצדו הוא... אכן. נורא חלול השם ואף אמנם חששה קלה צל כל שהוא. ברם פתחון מה לרשעים ינתן... לובש גבורות הענק. גבורת הדעת ממצה הוא עומקה של ההלכה בכל העצמות הטהרה. נרתע ומותר על הכל. וכדי לקבץ מסמרות בפסק דינו זה - עד כדי כך מגיעה יראת החטא והזהירות כלפי עצמו. שמא יועם ויו טהרתו ויתחרס - הרים ידו כלפי מעלה ונשבע על זה... וזאת התורה: "אברהם עשה ידיו שירה". דרמת יד זו שירה נשגבה היתה. אביר האיתנים עמד בעזו קרב גסיון. גבר חילים של הודכות לבש טהרת דעת ויכון הנהגתו לאמתה של תורה. אטונה היו ידיו על זה - והנה פצחו הידים שירה. נגן ינגנו הידים שירת תפארת לקונה הכל... ועד היכן שיא ערכה עד היכן אדר מנעימתה... עד... עד ששירת הים. שירת הגאולה והחרות מחשך לאור. שירת ה-ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי במראה כת-קולה של זו באה. ממנה לה שאת. מפנה לו עזו. אותה נעימות המעשרה של עלי. שירת ההודכות המתלבשת במפעלים. בה פתח אבא. היא המשמשת לר-

ב. ומשה רבנו בקש לו לשון לשירתו. ללשון שתבא מאלו לא רצה. לא יכל הו להודק. כי על כן בכל גבורת הדעת של האדם העליון צריכה שתשלים. וגם אותה שעה נשגבה אשר בה. לכאורה כל מה שהאדם מרבה לנפץ רחוקיו משתלם ויפה לו. כל מה שהוא אובד מכוחות קשריו את המציאות הסובבתו בעולם הזה. מוטב לו עת תעלה נפשו בשירת ההתדבקות אל על. אף כי עם קרבת על. עם גלוי שכינה נהדר זה שלם-הסוף... - גם אז יותר נכון. דוקא אז גבורת הדעת של האדם העליון העובד את ד' כל רגעי ימי חייו לכלל מרומי פסגת עלייתה מתנשאת ומגיעה. גיונו טובע בגהרי נחלי העדן עד כדי השתכרות בגוהות. ואינו מסית דעתו מתכלית חובת. תכלית אשר ימי חייו... אין השירה בוקעת מאלו... תר הוא אחרי לשון. אחרי מסגרת הבטוי הכי נעלה... ספיגת זך קרבת אלדים נפלאה זו לתוך מערכת נפשו וחרץ אברים לשב התלבשות אחרי כן בשירת המעשים של העלי. מחפש הוא ללשון שירת הים ו... משה חפש חפש ומצא: לשון שירתו של אבא: "וארומטנו" שירת ההתרוממות עב המעשה הרב. עם הנגברת הדעת וזוקקי נפש מתוך מאפצי עלי... סימן לבנים מעשה הצבות סימן מובהק עד עולם...

עם צאתו לחפש התחלטו. איפוא צלילי לשון זו מפיו. בחרו לקראת האור פצחה זו מתוך גרוננו. כי זאת תורת שיר השירים של ישראל גוי קדוש. עובד עבודת הקדש בעולם: אף עם הכרת אלדים בחוש ובעליל. עם השטף אורות ממרומים תוך כדי הצצה לגנוי שפירי כבוד נורא תהלות. עת מלאה הנפש עדן וזיו ונגי- נות נעימות קסמי נצח מתרועעות. בוקעות ועולות מקרב הלב... או או... או יגדל נא כה עכורת האלדים: בנצחי הוד עובדים

יחזקאל וטנר.

מעין רשימה

עיין פרקי שירה. והרואה יס מה הוא מברך - עיין פרק הרואה- אלא שהם עומדים ומברכים עומדים ומשבחים. ואתה מ ח ו י ב לכרך. כי מה שהוא אצלם שירת-הטבע והמציאות. צריכה להספך בפין לשירת ההכרה. כי על כן בוחר הנך ומכיר הנך. ומכאן ששירתך אתה כסולה היא ומכופלת. כי הלא אתה בעצמך חלק מחלקי היקום הנך. ובפרק שירה גם מקומך לא נפקד וגם הויתך אחי יש לה שירת טבעה ומציאותה משלה. אלא שגעלה מזה הוא תפקידך: ללמד הקשב לצליליה. פתח לבבך לאמריה. עליך להכירה. מ ח ו י ב הנך לברך - וככה מברך הנך מצד אחי

גמירי: אסור לו לאדם ליהנות בלי ברכה. כל היקום ואומר שירה. היותו של כל נמצא וכל יש היא שירה אדירה. שירת התמיד המרגנת בלי הפגות מעולם ועד עולם וקוסרת כחרים למרא דעלמא -אש וברדי שלג וקיסורי רוח סערה עושה דבריו שירת הדומם. למעלה מכאן שירת הצומח -עץ פרי וכל ארזים... ובמערכת החי: רמש וזחל בנזיק סלע. וצפור כנף חוצה שחקים. כלם יחד יהללו. כי הוא צוה ונבראו. ובשעה שאתה בן-אדם! בא במגע עם חלק-היקום ועיר. קום ושא עליו את שירת-המדבר שלך. כל הנשמה על כל נשימה ונשימה. מכאן שמברכין על הריח. יס מה הוא אומר

תכונות הפורצת ממעמקי הנשמה תעמיד ידיעותינו ממהות היהדות על הגובה הדרוש ותשליטה שלטון בלתי מוגבל בהלך רוחנו. התגלות הכרה פנימית זו תבא לידי בטוי רק ע"י חנוך עצמי והסתכלות פנימית. ואנו מן הצד אין לנו אלא להכין את התנאים ולסדר את ההופעות אל עבר התפתחות הפשרונות ואפני המחשבה והעיון הנאותים ע"י יצירה ופעולות חיוביות. ובסחה גמורה הנהו חנוך עצמי מפותח ושטחי. שיכנר בנוצר הסתכלות עולם ישראלית מקורית שתוליכו ישר בארח תכלית השלמות.

ואם באנו לתת הגדרה מושגית לתפקידו של החנוך העצמי במקצוע רציפיס יד מלאה בידעת מהות דתיות. נאמר: שהנהו גורם וסיבאיכותה של ההכרה הלוו באותה שעה. שהחנוך תלמודי והחצוני הוא. במקרה הכי טוב - גרם כמותי ומשום זה חוויוני כי בנכחותם של כשרונות הסתכלות וחנוך עצמי זוכינו לתוצאות מזהירות בשטח הכרת שכל הנהג של רעיון הנצח. אף כי כמות הידיעות שנרכשו ע"י תלמוד לא תגדל. כמוכן. שאין אנו מוללים בתנאי האחרון אלא באנו להסעים שלראשון משפט הבכורה ועלינו להפנות אליו תשומת לבנו.

חורינו עוד פעם. מפני שעלולים הנוגו לשכות. ואומרינו תפקידנו אנו הוא לערך את התנאים וההופעות באופן כזה שיתקנו את הפגמים הנפשיים שחלו בנו ויביאו לידי בטוי את הכשרונות הנרדפים לטוב ולהשתלמות האצורים בנו. מתן יוצרנו. שיוכלונו אלי יעודנו. הגדרה זו מתוה את הקיים הכלליים והמקיפים בשטח ממוש שאפתנו לעליה וההשתלמות.

תחום יותר מוגבל ומצמצם של תפקידנו בהוה המתאים והמכין לנדרוננו מתבטא: פתוח כשרונות העיון וההסתכלות ונסיה מכוונת לחנוך עצמי. אצל הנוער באמצעות יצירות תרבותיות מקוריות שילבנו. יבררו ויבארו בצורה מסוימה ובחירה את מהותה ותפקידה של היהדות וערכיה כמלוא היקפה. במצב כזה תעצר אצל הנוער ההודמנות. הבלתי מאוחדת. לעמוד לפני משבר רוחני עגום הבא מפאת אפסות ידיעותיו הישראליות ביחס נטל תחושו בשאר מקצועות החיים.

המסקנא: פתוח הנטיה לחנוך עצמי של האישיות הישראלית ע"י סדור התנאים הנאותים הנהו האמצעי המיוחד לספוח דור בנים אמון בס.

הנפש העדינה והנעלה של ר' א. א. קפלן ז"ל היתה מן הראשונות שחשה נחיצות לתת היכלת והרגילות לזר הצעיר לחנוך עצמי ורכישת דיעות עמוקות במקצוע היהדות. ביצירותיו הנאצלות הובלטה בד בכר עם השאיפה ועריגת הקדש לחיים ישראליים של שלמות ושל הרמוניא - המגמה המוכרת לפתח בנוער את התכונה להקשיב לצלילי השירה הנצחית - היהדות.

אותות הערצתנו ורגשותינו הנלכבות אלי אישיותו הנאצלה של המנחם נוכל לבטא ולהביע רק בזה שנשאף ל"מלא ולשודר כחיים גענועי. נמשו - השאיפה ליצירה והעלאה. שכותרתן - עליה."

משבר רוחני זה. האפשרות נתונה מאת ההשגחה. או בדיוק. מיר עדת ומוזמנת אלא שנחוץ כדי להגשימה - הרצון הכביר. ושוא לכם גביאי השקר התועים ומתעים לחשוף שניכם כמעשה צחוק השעי. רים בשמחתכם לאיד האמונה כי בא קצה - לשוא! ... מוטב לכם לנבא קץ המציאות או לכתש בה !

מהי היכולת שבידינו להשתמש בה מען צאת בעתיד ממצולה זו של התנכרות למסורת אבית? כשאנו יודעים כבר טיב המחלה וגורמיה. נדע גם טיב אמצעי הרפואה ואופניה. ובעקב הנחתנו למעלה. שאי הכרת מהות היהדות גרמה להזנחתה מצד בני דורנו ומעשי בעיטה בקדשינו. נדע להפנות תשומת לבנו מען עצור בעד הופעה עלובה וגרכישם הידיעות המקיפות הראויות. שיש בכחן להבטיח התפתחותם הישראלית המקורית.

אולם פה אנו נתקלים בשאלה די רצינית הדורשת פתרון בר אחריות ודעת מיושבת. באיוה אופן נבצע מחשבתנו זו מוכתרת תוצאות מוצלחות?

יודעני מראש. יבואו ויאמרו: חנוך משוכלל ומתאים. יסוד בתי חנוך ומוסדות תרבות שונים שבהם יספלו בטפוחו של הנוער ברוח ישראל. וגם צדקו במקצת. מפעל חנוך מתאים כשהוא לעצמו הוא טוב ומועיל. הוא מרכיש לנוער את הידיעה בגרמי היהדות במדה פחות או יותר מספיקה. ברם. אין עוד זה פתרונה המלא והמקיף על שאלה זו. מפעל החנוך הוא די מוגבל ואין לאל ידו לתת בטחה מוחלטת על התגברות ההכרה המלאה כמהות הקנינים הרוחניים שלנו בקרב הדור הצעיר בהתאם למסכת תחושות תודעתנו - קנינו.

ראשית מצמצם החנוך שלנו בחוג גוי. וכלי. מוסדות החנוך באופן. שבצאת הנוער מרשות המחקר לרשות עצמו. איננו נמצא כבר תחת השפעתו הישרה של החנוך המתאים ועלול ומוזמן הנה. לשניים וקלקלות.

ושנית. וזה עיקר. אין בידי החנוך בכלל לברר בהחלט הסתכלות עולם ישראלית. ובמקרה הכי טוב הנהו עוזר ומכשיר תנאים אחרים למפעל זה. החנוך במהותו הנהו אופן הפעלה והשפעה הבאה מבחוץ ובאונס. ולא חוון בלתי נפרץ הוא שאינו נאחו בקרקע בו יסעל. את מושג היהדות הנהו מכנים אל תודעתו של הנוער באמצעות למוד או בצורת הפעלה חצונית אחרת הדומה לו משום זה הנן ידיעותיו ממנה יכשות ומכווצות באין לחלוותיות וחוג השפעתן מוגבל בלתי מתרשם כהגון וחסר פרי. ויש שירכשו ידיעות בצורה תלמודית בכמות גדולה למכביר ואעפ"כ יכול שתשארנה מעל ולא תחוללנה שום התרשמות יסודית ונפרת. ואפילו אם נסכים שהידיעות. באות חוץ. הלו מדיות. כפי שמכניגוס. הנם גרעיני וזיעה די אסר שיכלו וירקבו יכמשו כמו קרקע נורעו עת יחסרו לו התכונות הדרושות והתנאים הנאותים - שיפרום טוף טוף הידיעות הלמודיות הן רק אתחלתיות בשטח התהוות הסתכלות החיים.

הגורם היחיד והמוחלט בנידון רכישת מושג רעיון הנצח בצורה מתקמת הנהו איפוא אופן הפעלה הפכה במחשבה והסתכלות עצמית. אופן פעולה המפכה במפנים. רק ההכרה העצמית בת הש

רתמכו בקרן העתונות והספרות החרדית!

ה'שירה.

שום מעצור לרוחה. ופרץ של התרגשות נפש מפכה וזורמת בכח איתנים פורץ ממנה אשר ברטט שפתן האלמית של תנועות הנגינה מקבלת תקונה וברמיו בטויים אנושיים מובעה.

זו היא שירת היקום. ויש שירת החיים. חיי אנוש עלי אדמות. מרגישה הנפש הפיוטית את היופי שבחיים. על מטרותיו ועל מעלותיו ומשוררת על המתק שבו ועל מרותו. משוררת היא על חדות משושו ועל מרי עצבוננו. על זיו תענוגיו ועל אנקת מכאוביו. על חמד אהבתו ועל מרורות פתני שנאתו ורואה בכל התגלות החכמה האלקית עלילות מצעדי נבר מה כוננו. ובשטח בין שפך גלי החיים בשאון והמיון. כשספה בין קצף משבריו בסער וזעפו מוצאה את תמציתו. את ההוד שבו. שותתו לרויה ומוצצת לשדו ושיר רנה מתפרץ מתוך גרונו. שירת שכוון החיים. שירת הדר כבוד גבורות האלקים ועזו נוראותיו. שירת הללויה שלה.

עד כאן שירת הלב. גם שירה זו קדש היא. ברם יש קדושה עילאה. קדש קדשים והיא שירת הנשמה. שירת עצם התשוקה ועז הכסופים. שירת הנפש אשר לא תמלא. שירת הצמאון לקל חי. וצורפין יש לה לשירה זו עם החכמה. עם מושגי חן התם וצבי הסהר. כל מה שמושגי התם והשלמות ישגבו. כל מה שכןפי דמיונות הן ומסתר יגדלו. המרחק בין הנפש והדמיון יתרחב. התהום בנימיו ירבה העמק והבלי תשוקת הנפש יעלו ויגברו. חיכה תצמא. בשרה תכמור וחשוקים עוים ומכאיבים יתקפוה וילפתוה וכלד תערג ותתגעגע בכל חם עזה להתנער מכל סיג וכתם. להתלץ מכל כעור ופגם לסבל במגדלי בבל. לצלול במעינות זכים וצלולים. סללי אורה לשקוע לתהומות צחים ובהירים ולעלות שקופה וברה. תמה ונקיה. להתדבק במקור הסהרה. מקור הנצח. ולא יפסקו כסופי נפש זו ולא יחולון עדי תחלה חמרה. חמדת דוד אשר חבו ממתיקים וכלו מחמדים. ותתרסק עלי יצוע עונג ועדון עידונים של השתוקקות. ה' על יצועי צהלה ומשוש של התגעגוע קה. ורשפי אש שלהבת קדש של תאות נפש לשמו ולוכרו יתלקחו ויתהלכו בה ובתפלה חרישית תשתפך עליה. תפלה של התרבות. חפלה של כלור הנפש. אשר זו היא שיר השירים.

נפש פיוטית ממדור מיוחד שבנגזי הנשמות תוצבה ובאופי ובצורה מיוחדת חוננה. צורתה זו בתוך כל חושיה חדורה וכלי מושגיה אחרים המה. שונה היא מכל הנפשות לא רק בלבה הער והרגש. אלא בכל כלי קליטתה. שפופרת מבטה אחרת. מחזות הסבע באספקלריא מאירה מוצגים לפניו ומראה כל היקום בצורה טמירה מופיע. חודרת נפש זו ומסתכלת בנשמת הבריאה. בתוך מחשופי מערומיה. ברזי דריון שלה. ההוד שבבריאה מתגלה לפניו. ההוד שבתפארת שלל צבעי אורות נגהותיה מרובי שפע הגונים עולים ומתמרים לפניו בתמרות חן והדר. ברק יפעת והרה. רבת הקסמים. מנצנץ אליה מבין חרכי תעלומיה מתמונות כרהיבות עין משקפות. מציצות מתוכה ומרמוות לה סודות כמוסים. סודות חביון עווה ורהב פלאיה. סודות מעשה בראשית. מעשה מרכבת אלקים המופיע בהדר גאון עווה על כל אשר ידיו כוננו. שחקי תכלת משובצים רשת פניו כוכבים בהירים ומבהיקים קורצים אליה עינים. עיני ספיר. ומחיים שירת כבוד קל עליון ומרומם גלגלי חמה ולבנדר. המפיקים זיו וגנה ושולחים קוי זהרוריהם על פני תבל—יום ליום יביעו אמרות זמרה לפניו כאשר במאמרו ברא שחקים וברות פיו כל צבאם והכל בעיניה אומר צהלה ורנה לשמו ולכבודו.

ואף כלי האזנה אחרים לה. ערים הם לכל הגה ורחש פקוחים לכל ניד וזיע. מקשיבים בתדרה לקול ה' המתהלך בעולם. לקול שית האילנות. המתלחשים איש עם רעהו ושיר תהלה לאלו. הפלאות ירוננו למלמול הדשאים והעשבים. לפספוס כל היצורים. אשר שבה והודי ליוצרם יפללו. מאוינים הם בהדרת קדש לקול שקשוק פלגים ונחלים. אשר ברעש והמולה לרבונם ישורו. וצלילי המנגינה הנהדרה הממלאים את כל חלל הבריאה ומתמוגים עם ההוריד כלה בהרמוני. נפלאה מספרים באזניה לחשי דורות קדומים. רוי חזיונות ימים יבואו והכל שוטף תרועות גיל החיים. חיים סודיים. חיים סמירים. חיי עד.

והלב חי ופעיל. טובל בזיו אותם החזיונות. צולל כפאר אותן ההופעות. קולס המון אותם הקולות. סופג פלאי אותם הרשמים. חושו נעורים. מבועי הרגשותיו מתפקחים ושפע התלהבות ממלאהו—ממלאהו על כל גדותיו—עד אין אפשרות הבגל סערתה

ש. י. שר.

סדו

ה'נשגב שבשירה.

לשיא עווה של חכמת ה' בוקעת ועולה מנשמתו שירה חרישית לה: מאד עמקו מחשבותיו.

ושירה זו שירת האדם בעליותו על הסולם המוצב ארצח וראשו מגיע השמימה. היא העליונה שבשירה. המבחר שבזמרת קה. שירה. שכולה אומרת קדש. זוהי השירה. שמלאכי השרת משתמשים בה. השירה הנוכעת מאוצרו של הקב"ה כביכול. בעצמו. כשמשתכלים בו ורואים את הדר זיוו של יוצר הכל ואומרים שירה. זוהי השירה. שאמרו ישראל על הים: זה אל ואנוהו. כשראו את הקב"ה והראו עליו באצבע: זה קליו. ומה סראתה שפחה על הים לא ראה יחזקאל בן בוזי.

ואם הסתכל הקב"ה בתורה וברא את עולמו. הרי התבל עם המון יצוריה היא העתקה מתורת ה'. צלם דמות תבניתה. רק צלילים דקים של התורה ישמעו בה. בשעה שהתורה עצמה היא המנגינה השלמה. זמרת קל שיי. משורר גדול ונעלה כזה. שהתורה עצמה — בת שירתה—הוא משתיק בשירתו את השמים והארץ. את כרובי מעלה ומטה.

הלך מה' ימ אצל משה ואמר לו: הקב"ה שלחני אצלך. שאתה מסתלק ביום הזה. אמר משה: מי מקלס להקב"ה אמר לו: משה. מה אתה מתגאה — יש מי שיקלס להקב"ה. שנאמר: השמים מספרים כי קלי. אמר לו משה: אני משתיק אותם. שנאמר: האוינו השמים ואדברה.

(מדרש רבה ברכה יא.)

מתהלך לו האדם בתוך עולמו של הקב"ה. מסתכל אל הדר הבריאה ויצוריו. שומע את לחש סוד שיח קל המהלך בגן העולם לרוח היום. מקשיב את קול הנימים הדקים. שומע הוא את המית הגנה המפכה. את רעש היער. לחש הדשאים. ומתוך עומק נפשו. מתבין נשמתו בוקעים שיר ושבת למקור פאר העולם וקריאה מתפרצת מלבו: ימה רבו מעשיך ה'.

ומתהלך לו האדם בתוך ד' אמותיו. לן בעמקה של הלכה. מסתכל בתורה ה' מוסר את נפשו עליה. נפשו מעלה בעומק שכלו את סוגי טמוני חכמת ה'. מגלה את הזהר שבתורה ובעת עליתו

גלגל החמה. הדר הבריאה היא הקריאה התמידית לאל. המנסרת בחלל העולם. אבל לא כל הנכנס לפרדס זה יוצא בשלום. כי קולות בקולות מתערכים. קול המונה של רומי משתיק לפעמים את קול גלגל החמה. קול המית תענוגי החיים וחמדוניהם ישתקו לפעמים את קול השירה האלקית - וכלום אין אנו רואים הרבה. שנכנסו לפרדס השירה לשמה. לשם תגברת הרוח ועלות הנפש ותשוקת החיים - קול - רומה שבקרבם ומחוצה להם - התעה אותם מדרכי נצחים ותובילים לבאר שחת.

ויחידים הם במיגם אלה הווכים לשירה זכה וטהורה. שירה מחדרי חורים. מעמקים. שירת התורה המסורית.

אחר המעטים האלה היה הרהג ר' א. קפלן ו"ל איש שכולו אומר שירה. ושירתו התפרצה מעמקים הרקיע שחקים.

עמידים הנביאים כולם לאמר שירה בקול אחר שנאמר: קול צופר נשאו קול יחדיו ירגנו. (סנהדרין צ"א). מצפים אנו לתקון השירה ועליה. לשירת הנבואה. להמנגינה האלקית לשירה טהורה וזכה - בלי תערובת של קולות זרים. ליום המיוער. ימי המשיח. שצין בעין נראה את מקור השירה בעצמו ואו - יעמדו אלו היהידים העליונים שבשירה. שחיהם היא השירה האמיתית. וכלם כאחד ישמיעו קול השירה ברן יחד כוכבי בקר הגאולה.

וגם אדון הנביאים. איש האלי לפני מותו השתיק את השמים ואת הארץ ואמר שירה בשעה שמה"מ אמר לו: יש מי שיקלם. העדרך בעולם לא יקטין שבחו של הכביה הלא השמים מספיקים כבוד קל.

כי כלום יש שירה יותר רוממה משירתו של האיש. שהוריד את התורה מגבהי מרומים. זכה לראות את יוצר הבריאה בהדר כבודו ולדבר אתו פנים בפנים. איש. שכל חייו הם שירה אלקית רוממה וקדושה - כלום יכול מי מכל יצורי מעלה ומטה לאמר שירה. להתחרות אתו בשירה. שצלילי מנגינתה הנצחית הוואת משתפכים בחלל הבריאה כולה -

- השתיק את העליונים והחתוננים ואמר שירה.

זכה וטהורה היא שירה זו. שאדם אומרה מתוך נשמת עצמו. שירה מתוך נענועים וצמאון הנפש לקל חי. עולה היא אף על השירה הקדושה הבאה מתוך העלם ומלואו - הללויה במינים ועובי. הללויה בתקע שופר. וכו' אולם אחרון חביב: כל הנשמה תהלל קהו. כל השירים נובעים מחורי הנשמה החיצוניים אולם השירה השלמה היא הנובעת מחדרי הפנימיים. מעמקים.

רק אלה. ששירת התורה השלמה על שפתם בטוחים בנצחונם הרוחני.

אלמלי קול המונה של רומי נשמע קול גלגל חמה. קול

הרב א. י. ניימרק

לפנים רב בשן.

נפשות לצדיקים.

בס' -סטה מקובצת* (הוצאת מוסד הרב קוק) שהיא רב העתקת קטעים מספרי הראשונים והקריים לא יתאחו. מלבד מה שלא זכינו לאורו רק על איזה מסכתות. וכמה ראשונים ב"ה נתגלו מאו. ומי יביא במספר את האכנים הטובות הפוזרות בספריהם של גדולי האחרונים נוחי נפשי. וכמה אורות נגזרים בס' דקדוקי סופרים. שגלה לפנינו ד' כתבי יד של התלמוד. שהנם מחפים למלחים ותובלים בים התלמוד להוציא מהם המרגליות טובות האצורות בהם.

כמובן איש אחד לא יוכל לעשות זה. ואם על פירוש התוספות. מספרת האגדה. שחלקו את עבודתו לששים גבורים במלחמתה של תורה. לפירוש כולל ומקיף כנ"ל. עאכ"כ בזמננו צריך לזה כנוס של ת"ח רבים ולחלוק את הש"ס למסכתות. אך בע"ה לא אלמן ישראל מגדולי תורה ומבני מדע. שמסוגלים לעבודה זו. אם כי לא נעלם ממנו שצריך לזה בעלי כשרון מיוחדים מביני מדע ומעמקים חקרי. שגם יכולים לכבוש את מעינם שלא לנסות ממסלת הפירוש. כדי לפלפל ולחדש. אבל כל זה בעו"ה אפשר למצוא. צריך רק מרכז רוחני. שינהל ויפקח על הדבר הזה. ולמי אם לא לארצנו ארץ ליסא. שהיא ב"ה גם עתה המרכז היותר גדול לתורה. נאה להיות המרכז וכן המניע להוצאת דבר כזה.

ואם רק ימצאו האנשים בעלי מרץ. חדורי אמונה באפשרות הדבר נחיצותו ותועלתו. או ימצאו בעו"ה בנקל גם את האמצעים הדרושים לזה. כי ב"ה לא אלמן ישראל מאהבי תורה הנכונים להקריב קרבנותיה ולזרוק דמים על מזבח אהבתה.

גם בין אחינו ההרדים שבאשכנז. הרונגלים בדגל קרן התורה ששם המנוח זצ"ל חרות על לחו לבם לאהבה וכבוד. ימצא הענין הזה הר קול בלבם.

בקצרה - אם רק ימצאו אנשים נלכבים מסורים לענין ימצאו בעו"ה גם האמצעים להוצאת הדבר לאורה.

כולנו אשר ראינו אותו. בהלקחו מאתנו. נהי" פי שנים ברוחני. להושיף עוז ועצמה להגדיל תורה ולהאדירה. ולזכר עולם יהי צדיק.

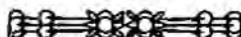
תלמידי. ע"ת א"ר הר"ש.

בעין בתקול העירה את לב טובי צעירנו. להעלות זכרון אחר המיוחד בבנים הבונים. השורק הנחמד שנקסף באזני מכם בתי-ישראל. בעוד אשר זה רק התחיל לשמח אלקים ואנשים ביינו הסוב.

והנה אין עושין נפשות לצדיקים כי דבריהם הם זכרונם. לדעתי מצבת זכרון היותר קדוש ונשגב אשר נוכל להציב לשמו ולזכרו. הוא לטפח ולשגשג את הרעיון הגדול. אשר הרה והנה באחרית ימי. ואשר נשא אתו אלי קבר. זו המחשבה הגדול לפרש ולבאר באור בחיר וחדש את התלמוד.

והנה את דחתכנית ואת הצורה מסדר ועד הטפחות לכל קייה לכל עומסה ורחבה כפי אשר הקיפה במבטו הרחב והבהיר. השאיר לנו למליטה לסובה במאמריו האחרונים "בישורין" תרפ"ד. נחיצות ותועלת של פירוש מקיף וכולל כזה בימינו אין לשער וחסרונו מורגש לכל דורשי תורה ושוחריה כי מי שחננו ה' לב מבין וחפץ להעמיק חקר דעת תבונות. ממעיני הראשונים וטובי האחרונים. אשר כולם אהובים. כולם ברורים למצאי דעת. לא יספיקו לו לזה עידן ועידנים לדעת מסכת אחת על בוריה בעוד אשר איש אחד חכם ומבין. כשיקדיש את עצמו איזה שנים למסכת אחת. יעלה בידו להניק עסיס צוף אמרי גועס של הראשונים וטובי האחרונים. בלשון קצרה ופשוטה נוחה לקבל בזמן קצרי. ויהי ביד כל אדם מבין עם תלמיד לדעת חקר תבונת הראשונים. אשר אינם נמצאים ביד כל אדם - כי ב"ה הופיע ויופיעו אורות עליונים וחורשי הראשונים חדשים לבקרים -

מובן. שאין בזה ח"ו משום חתימת התלמוד כי אין זה חוסם את הדרך מלמוד וללמד את תורת הראשונים ממקורם ובלשונם הברורה. ובאמת. בדרך זו היו כל חבורי הראשונים. וביחוד הצטין בזה לתפארת ס' המאירי. שמלבד סגנונו הסדרני - שהוא דרך הספריים - הוא מאסף לכל המהנות מהגאונים והראשונים. שקדמוהו עד שיבאר כל חמירתא להלכה ברורה. וכל זה בחשיבה אחת. מעור אחר. כאלו אב אחד כללם יחד. ומכובן חפרון ס' כזה מאחר חתימת ספרן של ראשונים לא יוכל להמנות

מ א ר

„עד עריכת פרוש לתלמוד בבלי, צרכו ודרכו“.

מ א ת

הרב רבי אברהם אליהו קפקן זצ״ל

הוספה מיוחדת ל„הנאמן“ גליון ט״ז-י״ז

אייר-סיון תרפ״ט.

ט ז .

ה א ר ה

בצרפנו בזה לחוברת-הזכרון את יצירתו האחרונה של הרב רבי אברהם אליהו קפלן ז"ל - שהיא גם מצד שיא שאיפתה יצירת היצירות שלו - ידענו מראש כי נתנו בזה שקול מיוחד ורב ערך לחוברת עצמה. אמנם לא להאיר עיני המעיין על טיבו הסגולי של המאמר באנו. כי אם להאיר וללבן תכן כווננו בהדפסתו.

ידענו כי בלבבות רבים וכן גדולים העיר והקים המאמר הזה תשוקה רוחנית חודרת לראות בהתנשמות הענין המדובר בפרקי המאמר הללו. ישנם גם כביריירות ועשירייתקה ההוגים ברצינות ומחורים במחשבתם על הוצאת החיון הגדול הזה לאור עולם.

כמובן שאנו בהדפסתנו לא באנו כלל בכאן בתורת הצעה או נסיון למעשה. כי אם ערכו של המאמר לכשהוא לעצמו. היה לנו לעינים, שאעפ"י שאינו אלא פרק אחד ממסכת הגיונות נפלאה שהרה והנה בה מחברה ז"ל - ברם יש בו משום יצירה שלמה וגמורה שנחתמה במטבע של מלכות תורה ויראה. המאמר הזה נדפס כבר בישרון (תרפ"ו) שרק יחידים נוקטים לו. וכאן אין אנו משנים כלום מצורתו.

פרק זה שוכה להתפרסם בחייו ז"ל. דן על הצרכים המרובים של הפרוש בעוד שההוראות על הדרכים לספוקם נגזרו מאתנו - באמצע עבודת סלילתו קורא השמימה למרומי נצחים ופה אתנו השאיר לשם כך אך קטע-מחשבה ורמזי-הגיון. ואף כי גם בהם אצורים כבר כמה ברקידעת ויסודות-חכמה בדרך למוד התורה לא אבינו בכל זאת להסיר תעלומתם. הואיל ומחמת קצורם ורמיוותם אין היקף משפטם עדיין ברור וחרוף.

אם יהא מאמר זה - כשלו - מבוי למעינים להכנס על ידו בהכנה כוללת ומקפת יותר בהיכל הקדש של התלמוד - והיתה זו זכותו הגדולה והטהורה של הרב הגדול. זכרו לחיי העולם הבא.

וה' זה גם שכתבנו.

המערכת

עד עריכת פרוש לתלמוד בבלי צרכו ודרכו.

(מ ב ו י)

פרק ראשון.

בראשית נדבר על הצרך. אחר-עשר צרכי פרוש יש לנו בתלמוד ואלו הן:

א. דברים שלא נתפרשו.

התלמוד מתבאר לנו בעקרו וברבו מתוך פרושו של רש"י ז"ל והוספות תלמידיו ותלמידיו תלמידיו רבותינו בעלי התוספות ז"ל. מסיף עליהם פרושי הגאונים ותלמידיהם שקדמו לרש"י רבותינו - הראשונים מדורו ואילך אשר לא מבצעי התוספות דהם. למן רמב"ן ועד רא"ש. וכן גם פרושי גדולי "האחרונים" מאז ועד מפרשי השלחן-ערוך - ז"ל.

כשלוש מאות חבורים שבאו בדפוס נשארו לנו מימים ראשונים לבאורו של התלמוד ויותר ממאתים חבורים - גנוזים עדיין כתבי-יד. במקומות שונים (כ) יותר מהמה מועילים לעריכת פרוש דברי חז"ל עצמם השולחים אור ואמת ממקום אחד לחברו. הן "כך דרכם של דברי תורה שהם צריכים זה לזה. מה שזה נועל זה מוחל" (ג). אך לא במהרה ולא בלי עמל ימצא המפתח. "היה רבי יהושע אומר: השונה ואינו עמל כאיש שזורע ואינו קוצר" (ד). לא יראה ברכה לא יביא תועלת.

גדולי דורות רבים עסקו בחקירת תורתנו הקדושה. על כל הלכה ועל כל דיוק בה דנו ודרשו גאוני עולם. יש לך לומר כי אין מקום בתלמוד שלא הגו בו רבבות לבנות. שלא עמלו בו אלפי מוחות - ועדיין אין מלאכתו גמורה. הרבה מקומותיו עוד הונחו לנו להתישב בהם. כי הרבה מדבריו לא נתפרשו עדיין כלומר: לא התומים הם. לא נסתרים - כשתעיין בס היטב. חבדוק מוצאם ותחפש מקורם. מצא תמצא פתרונם - אבל באור מן-המכון אין לנו בהם ולו אנו צריכים.

והו צרך ראשון והלכה ראשונה מהלכות התלמוד תראה לנו דוגמתו.

ברכות ב' א' שנינו: מאימתי טורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורת הראשונה. דברי רבי אליעזר. ותכמים אומרים: עד חצות. רבן גמליאל אומר: עד שיעלה עמוד השחר.

מהו "עמוד השחר"?

ברש"י ותוס' לא נתפרש. רבים בין הלומדים שנעשה להם כהיתר לעבור על מקום כזה בלי דרישת פרוש כלל. יודעים הם באותו "עמוד" כי של אור הוא ומשמש תחום בין לילה ויום - ודים בכך. על "דינות" זו יצא פרושנו למלחמה כי היא שעמדה לפרושי-שבוס רבים ובצרה להם סקום בדעת הצבור. עד שהתחילו מדור לדור במשך מאות בשנים. ומחאות המומחים שמו בהם לא הועילו כלום. מפני שלא הוכנסו מחאות אלו לתוך פרוש נצב על הדף כדמות רש"י ותוס'. ומקומנו יעיד.

(ב) ע' קונטרס המקרש השלם לר"א פריימאן בס' לרוד צבי. ודבר גדול עשרה הרב בעיריכת קונטרס זה. כאשר כתב בהקדמתו: "ומעתה יבאו אדירי התורה ההוגים בדברי רבותינו בעלי התלמוד ויהנו לאור הפרושים הנזכרים בקונטרס זה". אל"ל שאורם אור גנוז הוא וקשה ליהנות מהם עד שיקומו להם גואלים להוציאם למרחב הדפוס.

(ג) במדבר רבה פ' י"ט.

(ד) תוספתא פרה. פרק ד' ד'.

הספר הגדול והקדוש. בית חייו של עם עולם. ספר תלמוד תורה (א) שנכתב ונחתם בידי אמוראי בכל לפני אלף וארבע מאות שנה על יסוד ספר המשנה של רבנו הקדוש אסף התורה שבעל פה - כרבות חוקריו כן מעטו מפרשיו. מימי רש"י ז"ל ואילך לא קם בישראל עוד פרוש לו. רבותינו הצרפתים בעלי התוספות. הספרדים בעלי החדושים. ובעלי הדיוק והעיון שבאו אחריהם באשכנז פולין וליטא. וזכר צדיקים לברכה - חקרו בו. העמיקו לבנו. אבל לא פתחו. בחקירה מפורש. שחקירה אין נזקקים לה. אלא מומחים בלשון פרוש - הכל נזקקים לו. הכל ממשימים בו. ואם הוא עשוי היטב הכל מוצאים בו גם טעם. בין גדול ובין קטן. נראה כאלו הספיק להם לבני הדורות הראשונים פרוש רש"י לבדו ואם הוצרכו לפרקים להוסיף עליו או לגרוע הימנו עשו כן גדולי כל דור ודור בספרי חקירתם.

מה שאין כן בדורות שלאחריהם. לפני שלש מאות שנה (ה' שפ"ד) עומד הגאון רבי אברהם חיים שור - ר"מ ואב"ד דק"ס בעלזא יצ"ו ומדפיס את ספרו הנפלא תורת חיים. חדושים לשש מסכתות. והרי הוא כותב בהקדמתו: "יש שטות וסגויות בתלמוד - ראיתי רבים סבורים שהגיעו בעיונם עד תכלית הסוגיא והמה לא ראו אפס קצהו". קל-יחומר בימינו. איך לך עכשו גם למדן מובהק (שאינו מאותן "רבים" הרגילים להתאנות "וסבורים שהגיעו עד תכלית") שלא ידע ויודה. כי בלי עמל גדול במשך שעה גדולה וכלי בריקה גמורה בכמה וכמה ספרים-עוזרים. חוץ מפרש"י ותוספות. אי אפשר לו לעמוד על ברורה של סוגיא שאינה מן הפשוטות ביותר.

מובן. כי רק פרוש מחודש (דוק: מחודש. ולא חדש) ערוך בטוב טעם, מלוטש ומלובן מתוך דברי רבותינו ז"ל ראשונים ואחרונים. מוכן ומסודר בשטה מסוימה מדויקת ומנופה דרך כל הגרסאות השונות בתלמוד. ומפרשיו שידנו מגיעתן. כתוב בלשון זכה וקצרה וזקוף על בסיסי הידיעות הנחוצות לכל מקצוע - יוכל לספק כאן צרכנו. למעט עמל ולהוסיף דעת.

על פרטי הצרך לפרוש כזה ועל הדרך שהוא זקוק לאחוז בו כדי להרבות תועלתו - עלי לרבר במאמר זה המשמש כעין מבוא אל - פרוש לתלמוד בבלי שאני עוסק בו בע"ה.

ידעתי מעוט צרכי לגבי ענין נשגב זה. אבל גם ידעתי כי אסור לו לאדם שיכבוש תבואת רוחו וישיבנה אחור כמקום שיש בה צרך. הא אין לו אלא לעשות מישרים כפי ראות עיניו וכפי זהירותו בחשבון מעשיו ולהראות פעלו לפני רבותיו. ואם שרש אמת נמצא בו מן השמים יסיעוהו.

אף ידעתי כי עבודת-פרוש שכוון לו לאחד היא ולא לשנים אלא לחבורה שלמה. אולם הצרך דוחק וחבורה לא במהרה תתחבר. על כן אמרתי: אנסה נא להקים בראשונה את אלה אשר יתן ה' בידי בכדי שתשמש התחלה זו שהתחלה בקטן אבן-פנה לכניגים של גדולים. בעלי תלמוד והוראה. עובדי ה' ומבקשי יודעי דבר ומביני מדע. מומחים ובקאים בלשון וסגנון. איש איש במקצועו. שניאותי ומחסורי ומקומות שלא אוכל להם יבואו לכלל תקון מתוך שאלות שאשאל קודם עריכת דברים שילמדוני אחר-כך. עד יקום ויהיה לרבר המתקבל בע"ה.

(א) כך היא תחלתו של שם זה אלא שנחקצר למלדו אחת -תלמוד (בבלי או ירושלמי). משום שסתם למוד בישראל למוד-תורה הוא ולא היה צריך לפרש.

חכמים לקרא את אור הבקר המושט על פני המורה בשם עמוד וגם לשמש בו לי עליה מצאנו מלת "עמוד" בלשון חכמים על סו רחב (ח) ודאי שהיה שם זה עולה יפה לקוי האור הראשונים כשהם עולים ומתרחבים בריקע לפנות בקר אבל לא להאריך המורה.

ואמנם ראיתי לרש"י ז"ל שהיה הדבר ששם לו שעמוד השחר והארת המורה בזה אחר זה הם באים שלא כדעת הגר"א ז"ל.

ע' סוכה כט א: חנו רבנן היה ישן חתה הסוכה וירדו גשמים וירד אין מסריחין אותו לעלות עד שיאור אבעא לה: עד שיעור או עד שיאור? תא שמע: עד שיאור ויעלה עמוד השחר תרתי? וכו'.

פרש"י: "תרתי בתמיה" שני דברים אלו הן סותרים זה את זה "שיאור" משמע שהאיר לו המורה ו"עלה עמוד השחר" משמע קודם לכן (ט).

וע' עוד במנחות סח א: רב ושמואל דאמרי תריהו בזמן שבית המקדש קיים עומד מתיר בזמן שאין בית המקדש קיים האיר מורה מתיר מאי טעמא תרי קראי כתיבי כתיב עד הביאכם וכתיב עד עצם היום הזה הא כיצד? כאן בזמן שביה"מ קיים כאן בזמן שאין ביה"מ קיים.

פרש"י: "האיר המורה - הנץ החמה של ס"ו אבל לילו אסור עד עצם היום עד מראה היום וקסבר עד ולא עד בכלל" ושמ"ה ב' הוסיף לפרש: האיר מורה דס"ו בניסן מתיר חדש דכתיב עד עצם ומתרגמין עד בכרן היינו מראית היום וכו'.

אפשר שרש"י מפרש בין יובל ומראית יום (עצמיותם) ש-מראית יום היא הארת המורה שהוא הנץ החמה "יום" הוא עמוד השחר כמו שכתב במגלה כ' א' (בדיה וכולן ששעו): דמעלות השחר ימא הוא אבל לפי שאין הכל בקיאות בו צריכין להמתין עד הנץ החמה אבל מסתבר יותר שגם גבי אסור אכילת חדש מעיקר הדין עמוד השחר מתיר שאף הוא נקרא מראית (עצם) היום לעומת הלילה שגם הוא מן היום אלא שאין לו מראית ולא הוצרך להמתין עד הארת המורה אלא משום שאין הכל בקיאות לעמוד כחוגן על עליית השחר.

וע' יומא כח א: אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה אם הגיע הרואה אומר: בראי' מתיא בן שמואל אומר: האיר פני כל המורה עד שבחברון והוא אומר: הן ולמה הוצרכו לכך? שמעם אחת עלה מאור הלכנה ודימו שהאיר המורה וכו'.

פרש"י: זמן השחיטה שחיטת התמיד כלומר אם האיר המורה שהשחיטה פסולה בלילה כדכתיב: ביום ובחכמ'.

גם כאן הענין מתפרש כך: מעיקר הדין שחיטה כשרה בעלות השחר גם לפני הארת המורה שהרי כך שמה: תמיד של שחר (י) אלא שלא היו עושין כן מפני חשש טעות והמתינו לדעת תנא קמא עד הארת המורה ולדעת מתיא בן שמואל עד הארת כל המורה עד שבחברון (יא).

(ח) גבי קו מים ברכות כה א' וכן קו יין ע"ז עג א'.

(ט) ע' חדושי רשב"א שם שפי' בענין אחר קצת ולפיו אין הוכחה אבל נאמן עלינו פרש"י המתאים יותר למשמעות הלשון כפשוטה ועיי' גרסת הגאונים.

(י) עדות פ"ו מ"א ולענין עצם היום ע' ספרי שליו ורמב"ן ויקרא כג כה' וישוב הסתירות בת' חתם סופר חלק ששי בחי' לפ' לולב דגזול מא' ב'.

(יא) פ"ה הרב המאירי ז"ל שיהא הצופה רואה בכח אותה אורה עד חכרון.

רבי יום טוב ליפמאן העליר ז"ל בעל הס' תוספות יום טוב האוהב להתחקות על שרש כל דבר ולירד לסוף משמעותו כתב בפרושו למשנה זו: "עמוד השחר יש רגילין לפותרו כוכב השחר וראיתי לרד"ק במזמור אילת השחר (תהלים כ"ב) שיש מפרשים אילת שם לכוכב השחר ע"כ אך בכאן אין נכון לפרש שעמוד יהיה שם לכוכב ההוא".

לא היה דרכם של רבותנו האחרונים ז"ל לעיין הרבה בתלמוד ירושלמי ובמדרשים ועל כן לא העיר הר"ס העליר ז"ל כי פרוש משובש זה שהיו רגילין בו בימיו טעות נושנת היא ובאה בירושה לדורותינו מימי האמוראים ז"ל ואולי גם מקדם לכן וכבר מחה וגער בה ר' יוסי בי ר' בון בשעתו הלא היא כתובה ביר' ברכות פ"א ה"א ויומא פ"ג ה"א ובי"ר פ' נ': "אילת השחר זו כל האומר שהיא כוכב טועה [נ"א: שקרן הוא] פעמים שהוא (הכוכב) מקדים ופעמים שהוא מאחר; ומה היא (אילת השחר) כמין שני קרני אור שעולין מן המורה ומהירין (ה) ואמנם מפורש כן גם בתלמוד בבלי יומא כח-כט שקרני אור הללו הנקראים בלשון הכתוב "אילת השחר" מתמור של חמה הם המפציע לכאן ולכאן ולא מאור כוכב.

שמענו אילת השחר אבל מהו עמוד השחר?

הר"ס העליר ז"ל נראה כסובר שהיא הוא אלא שאילת בלשון המקרא ועמוד בלשון המשנה (ו) יש לסייע להשערה זו מדברי המדרש (ב"ר פ' נ'): "אמר רבי חנינא משיעלה עמוד השחר עד שיאיר המורה אדם מהלך ארבעה מילין וכו'" מאמר זה עצמו הובא גם ביר' (ברכות פ"א ה"א ויומא פ"ג ה"א) בגרסא זו: אמר רבי חנינא מאילת השחר עד שיאור המורה אדם מהלך ארבעה מילין משיאור המורה עד שתנץ החמה ארבעה מילין אם נפסך לומר שאין הגרסאות חלוקות על כרחך שאילת השחר ועמוד השחר אחת היא (ז).

אבל לפי זה יהא מעמוד השחר עד הנץ החמה מהלך שמונה מילין וזה נגד דעת הבבלי פסחים צג - צד שאין שם ארבע ארבעה (או חמשה) ולא יותר.

אולם בפרושו רבנו חננאל ז"ל פסחים שם מצאתי גרסא שלישית לדברי ר' חנינא והיא: מאלת השחר עד שיעלה עמוד השחר ארבעה מילין מוכח שאילה זו ועמוד זה שני דברים נפרדים הם ויהא לפי זה עמוד השחר שבגרסת ר"ח מתאים להארת המורה שבגרסת ירי ומדרש.

כך הבין גם הגר"א ז"ל שכן כתוב בפרושו לברכות פ"א מ"א: "עמוד השחר הוא האיר פני המורה ולא אילת השחר ואמרו בירושלמי מן אילת השחר עד האיר המורה הוא ד' מילין צריך להודות שלפי מסקנא זו הלשון קשה קצת: מה ראו

(ה) ביר' אמר ר' יוסי בי ר' בון דא איילתא דשחרא מאן דאמר כוכבתא היא סעיא זימנין דהיא מקמא וזימנין דהיא מאחרת מאי כרון כמין תרין דוקרנין דנהורא סלקין ממדינחא ומנהרין ובב"ר: אמר ר' יוסי בר אבין אם יאמר לך אדם דא כוכבתא דצפרא איילתא דשחרא שקרן הוא פעמים סוחתת ופעמים שהיא מוספת אלא כמין תרתי קרני דנהורא סלקין ממדינחא ומנהרין לעלמא.

(ו) בהגהות ר' נתן אדלר ז"ל שהדפוס ובאר וברר הרצ"ב אויערפך ז"ל בס' משנת ר' נתן (פסד"מ תרכ"ב) השיג כבר על ח"ס מתוך דברי הירוש' שלהלן וכן רש"ש ז"ל.

(ז) וכן משמע לכאורה בפס"מ לרמב"ם תמיד פ"ג מ"ב שעמוד השחר שהוא תחלת היום נקודת האור הראשונה היא אולם ע' להלן הערה ס"ז שאין זה אלא לדעת ר"ש וק"ל כר"ע בהגהות רש"י יומא כ"ט א' וכתב ג"כ דמתני' אתיא כר"ש.

וכן מסורש בפסוקי רמב"ם ז"ל. שכתב בהל' תמידין ומוספין (פ"א ה"ב): (תמיד) של בקר שחטין אותו קדם שתעלה החמשה משיאור פני כל [ה] מורה (יב). ולא כתב כאן אלא הרין הנהוג: אולם בה' עבודת יוה"כ (פ"א ה"ח) הוסיף בבאורו: "ומתעסקין עמו (עם כהן גדול) עד שמיניע זמן שחיטה. ולא היו שחטין (התמיד) עד שמכירין שעולה עמוד השחר בודאי שם ישחטו בלילה. הרי שמעיקר הדין בעמוד השחר הוא תלוי. נמצינו למדים מכל המקומות הללו ש"הארת המורה" לאחר "עמוד השחר" היא אלא שלדעת רש"י היא עצמה "הנץ החמה" ורמב"ם נראה כחלוק עליו בזה. שהרי כתב: "קודם שת על ה ח מ ה משיאור פני כל המורה. ואם נפשו לומר שהם שוים — רש"י ורמב"ם — תבאר "שתעלה החמה" על עלייתה כולה. אבל "הארת המורה" אינה אלא "הנץ החמה" (יג) כדבר רש"י. והארת כל המורה" (של מתיא בן שמואל) בינתים היא באה. ההנצה לפני הועליה מאחריה.

ועוד זמן אחד יש בין הארת כל המורה לעלית החמה. שהוא אותו השעור האמור במס' ברכות. ט ב. שיראה את חברו הרגיל עמו קצת ברחוק ד' אמות ויכירנו. שהנהנים בבית המקדש קראו את שפע לפני זמן זה ולפיכך לא אמרו ברכת יוצר אורי. כמבואר שם י"ב א"י. אבל הוסיקין קראו ארת שמע בסוף הנצח החמה במסמך לעלייתה כשהיו נצוצות נתזין מאותה נכרשת של זהב התלויה שם כמו שפרש"י ביומא. לו ב (בד"ה שהגיעו וכו') וכן פר"ח ומאירי שם. ולא כתוספות בד"ה אמר וכו'. ולפיכך אמרו גם יוצר אורי. וכן מסורש במלחמות הרמב"ן פ"א דברכות (בד"ה תניא וכו').

הרי שנסתמנו כאן ששה זמני בקר בזה אחר זה: א) אילת השחר. ב) עמוד השחר. ג) הארת המורה שהיא הנץ החמה. ד) הארת כל המורה. ה) הכרת חברו ברחוק ד' אמות. ו) ועלית החמה.

כן הוא לפרש"י שאלו לפרוש הגר"א הארת המורה היא עמוד השחר. והיה נראה לו ז"ל לפרש כן משום שסמך על גרסת הירי שלפניו בדברי רבי חנינא. ואח פרוש רבנו חננאל למס' ספחים. שבו מצאתי הגרסא הנכונה בירי המתאימה לסוגיות הבבלי שלעיל עם פרש"י. הן לא ראה עדיין.

כדעת הגר"א ז"ל נראה שהיתה גם דעת רא"ש ז"ל שכתב בפסקיו. ברכות ראש פ"ד (כו א): "(תפלת השחר) עד חצות. ותחלת זמנה נ"ל משעלה ברק השחר והאיר פני המורה. מירי דהיה אחמיר דבקר. אף על גב דעיקר מצותה עם הנץ החמה כדכתיב ויראוך עם שמש. מ"מ אם התפלל בזה השעה יצא".

ולמדנו מפרושו ז"ל ש-הארת פני המורה אינו "הנץ החמה" כפרש"י. אלא שהיא בסמוך לעלות השחר. שמתחלה הברק עולה ואח"כ הוא מאיר פני המורה וזהו עמוד השחר.

וכן מסוק בש"ע או"ח (פ"י פ"ס ס"א): "ומן תפלת השחר מצותה שיתחיל עם הנץ החמה כדכתיב ויראוך עם שמש ואם התפלל משעלה עמוד השחר והאיר פני המורה יצא".

אך כתוב ע"ז במגן אברהם (סי' ב): "והאיר פני המורה יצא—כן כתב רבנו ירוחם. אבל שאר הפוסקים כתבו סתם אם התפלל משעלה עמוד השחר יצא (כלומר: ואפילו לא האיר המורה)".

(יב) בפסרינו גרסי' "מורה" אלא שמצאתי בתשובות ספרדיות דגרסי' "המורה" והוא הנכון.

(יג) וכן נתבאר בכס"ם פ"א מה ק"ש ובדרכי משה טו"ח נ"ה ב' בשם מהר"י אבוהב בלשון רמב"ם במק"א על "עלית החמה" שהיא אחר "הנץ החמה". ואם תאמר שרמב"ם חלוק על רש"י הרי דעתו כדעת מג"א ומבוא השמש שלהלן. ע' הערה טו.

וכן נ"ל. דהא מדין בעלות עמוד השחר כשר להקרבת תמיד אלא דחיישינן דלמא אתי למטעי. לכן בעינן האיר פני המורה. כונת מג"א להשיג על רבינו ירוחם ששינה לשון רבו רא"ש. שרא"ש כתב: "משעלה ברק השחר והאיר פני המורה" ורבנו ירוחם העתיק: "משעלה עמוד השחר והאיר פני המורה" כי לדעתו מה שכתב רא"ש כהארץ פני המורה על ידי הברק העולה הוא עמוד השחר ואין אחריו כלום לענין תפלה בדעבד. ולפיכך החליט שדעת רבנו ירוחם יחידה היא בין הפוסקים ואין לה סמכין.

הוכחת מג"א משאר הפוסקים שאין דעתם מסכמת לרבנו ירוחם משום שכתבו סתם "משעלה עמוד השחר" ולא הוסיפו "והאיר פני המורה"—אינה מכרעת לדעת הגר"א. שהרי עלות השחר ד"א עצמה הארת המורה. וכן יש להבין בדברי רבנו ירוחם (יד). אלא שבמג"א הבין בדבריו שהארת המורה לאחר עלות השחר היא ולפני הנץ החמה היא — שלא כרש"י. שהארת המורה והנץ החמה אחד הם ושלא כגר"א. שהארת המורה ועלות השחר אחת הן — ולפיכך השיג עליו שאין זמן תפלה תלוי במארת-מורה זו שלאחר עמוד השחר.

נמצא שלדעת מג"א שבעה זמנים יש: א) אילת השחר (שהיא ברק השחר בל' רא"ש) ב) עמוד השחר (שהיא הארת המורה בל' רא"ש והגר"א) ג) הארת המורה (ומן שחיטת התמיד) ד) הארת כל המורה ה) הכרת חברו ו) הנץ החמה (שהיא הארת המורה לפרש"י) ז) ועלית החמה.

ואעפ"י שיש לתמוה על מרן במג"א שכתב לו ששה חרשה זו שהיא נגד גרסת ירי' שלפניו. והן ראה את דברי ב"ח שהביא גרסתנו בירושלמי. מ"מ עכשיו כשמצאנו גרסת ר"ח שטתו של מג"א מחודת ביותר. כי כשם שקשה לפרש כהגר"א שהארת המורה הוא עמוד השחר. כמש"ב לעיל. כך קשה באמת גם פרוש רש"י שהארת המורה היא הנץ החמה. מפני שמשמעות הלשון "האיר המורה" מתאימה יותר לאותה אדמיות בשפולי רקיע עד שלא נראית חמה.

וכבר הלך בשטה זו של מג"א אחר מגדולי הספרדים שקדם לו. ד' אברהם הכהן סימניטיל ז"ל שכתב: "תמיד של שחר שמצותו ביום היו שחטין אותו לכתחלה אחר שעלה עמוד השחר בהאיר פני המורה וכו'. ומפני ששעו פעם אחרת באור הלבנה הצריכו להמתין מעט בשחיטת התמיד אחר עלות עמוד השחר עד שיאיר פני כל המורה ומ"מ היה זה זמן הרבה קודם הנץ החמה" (טו).

ומצאתי להם רב בין הראשונים ז"ל שכן כתב רמב"ן במלחמותיו (פ"א דברכות בד"ה תניא) "משעלה עמוד השחר יום הוא לכל דינין שבתורה ומפני שאין זמנו ידוע לכל. אמרו דבצי ביום הנץ החמה דבר שהוא ברור לכל. שאם הקדים לא מסל' והמתאחר אינו מססיד כלום שאין הקדמתן מצוה וזמנן כל היום ולענין תמיד במקדש דכתיב בקר קבעו האיר המורה שהקדמתו מצוה".

(יד) דברים הבאים זה אחר זה. ומה שכתב "עמוד השחר והאיר המורה" דבר אחד הוא בתוספת באור. ולא שני. וכן הבין בב"י טו"ח ס' פ"ט בד"ה ורבנו ירוחם כתב וכו'. עיי"ש היטב בסוף דבריו. ותימה למג"א שלא הביא כלל דעת ב"י. ומה שחדש בב"י שם לדעת רבנו ירוחם שהכרת חברו ועמוד השחר חד שיעורא הו"א לענין איני רואה לו הכרת בדברי רבנו ירוחם. ומסורש נגד זה בדברי רמב"ן במלחמותיו. וצ"ע להבין ד"ק.

פרש"י: (רבי עקיבא אומר) יעלה ברקאי - האיר יותר מברק. משמע שלדעת רבי ישמעאל די בברק לבדו אעפ"י שלא האיר כלום. ומיר היו שוחטין את התמיד. ולשטתו יש לפרש היטב אותה ששינו שניש משמר מקרימין בקריאת שמע לפני זמנה. שהוא עד שלא עלה עמוד השחר. אלא כשברק ברקאור הראשון בהנץ החמה ולפיכך המתינו עוד יותר לדעתם בשחיטת התמיד. שהוא אילת השחר ולדעת שלשת התנאים האחרונים היום מתחיל כאחור. זמן ואולי אותה ששינו בכל מקום במשנתנו שהיום מתחיל משעלה השחר. עמודו («עמוד השחר») ולא בברק ראשון. גם לא בהנץ החמה הרי זה כרבי עקיבא שהלכה כמותו. שהשתמש גם הוא בלשון עליה (יח).

וכן מה ששינו שם שהקריבו את התמיד בהארת המזרח («רימו שהאיר המזרח») גם זה הוא בשטת רבי עקיבא שהתחלת היום בעלות עמוד השחר הוא והיו ממתינים עד שיאור המזרח שהוא הנץ החמה לרש"י. ולפי זה היו קורין ק"ש בזמנה. וכבר הביא הרמב"ן במלחמותיו שגם בירי יש מי שאמר שאין ברייתא זו מוסכמת לדברי הכל ור' שמעון בן יוחאי בשם רבי עקיבא חולק עליה.

אך הן לא באחי כאן לברר דבר הלכה. אלא להראות דוגמא של מוכה רבה במושג מפורסם שכזה - «עמוד השחר» - שהכל משתמשין בו כדבר שגור ואין יודע מה סיבו. מ פ נ י ש ל א נ ת פ ר ש (יס).

מובן הדבר. כי בפרושנו לא יהיה מקום לאריכות דברים שכוז כדי לפרוס ולברר כל אותן דעות למן הראשונים ועד האחרונים בראיות ופרכות דיוקים ודקדוקים כדרך שנעשה כאן. אלא צריך שיבא שם פרוש קצר ומלווה מעין זה:

רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר. קוי אור הראשונים. וזוהי המורה בסוף הלילה ונקראים אילת השחר (א) הליכת השחר. לאחר שעה עד שנראים כעמודי אור שקורין לו עמוד השחר (ב). והוא כשעור שעה לפני הנץ החמה (ג). ויא עמוד זה נקרא בלשון חכמים הארת פני המזרח (ד) ויא שהנץ החמה נקרא כן (ה) ויא שהארת פני המזרח בין שניהם היא. עמוד השחר קודם לה והנץ החמה מאוחר הימנה (ו).

(א) ירי ברכות פ"א ה"א ויומא פ"ג ה"א וכו"ר פ"ג בשם ר' יוסי בר' בון (ב) «מאילת השחר עד עמוד השחר אדם מהלך ד' מילין. פ"ח בשם ירי פסחים צ"ד ח' ג) שהוא שעור ד' או ה' מילין. פסחים צ"ג-צ"ד. וע' מעייט. ד) הנ"ל בשנ"א ברכות פ"א מ"א וכן משמעות דר"א רפ"ד (ה) רש"י מנחות פ"א א' ב"ד"ה דאיר המזרח וסוכה כ"ט א' ב"ד"ה תרתי (ו) רמב"ן פ"א דברכות. מלחמות ב"ד"ה תניא וכו'. ומג"א א"ח פ"ט ס"ק ב' ור"א הכהן פימנטיל בס' מכוה השמש פ"ב.

הלום ראינו מלה אחת שלא נחפרשה כל צרכה. אבל יש בחלמוד גם מאמרים שלמים שאין פרושם מובן לנו. ולא משום

(יח) ובתנאים הרש"י. יומא כ"ט א' כ' דמתני' אמר רבי (וכבר כתבנו לעיל בהערה ו') שגם משמעות הרמב"ם כן אבל הוכחנו אינה מכרעת להעניין בפרוש חסד"י שם. וע' הנהגות למגלה כ' א' שהנ"ל שטת רש"י ו"ל בצ"ע.

(יט) בשנת תרע"ג נחנך חכם תלמודי מבהק להוציא לאור תלמוד בבלי במהדורה חדשה בצורף. באור מספיק הנלקט ממקורות ישנים וגם חדשים אבל היותר נאמנים ומפוזרים לעומק פשוט של הפנים והמתאמים עם הלשון לדעת אומרים. ערוך ומסודר בעזרת חכמים מומחים ע"י שלום אלבעק. הוצאת חברת יסודי תורה. ורשה. ולא נדפס רק דף אחד במס' ברכות בתורת מודעה. בפרוש זה כתוב על עמוד השחר שהוא הארת המזרח. וזה כדעת הרמב"ם ו"ל. אף כי רבו החולקים.

הנה דעת רמב"ן לא כרש"י ולא כר"א (והגר"א) אלא כדעת מג"א ור"א הכהן שהארת המזרח חלה בינתיים. עמוד השחר לפני הנץ החמה לאחריה. אבל לא כגרסת ירי שלפנינו שמעמוד השחר עד הארת המזרח ד' מילין ומתארת המזרח עד הנץ החמה שוב ד' מילין. שזה אי אפשר כמו שנתברר לעיל. אלא כגרסת ר"ח שמאילת השחר עד עמוד השחר ד' מילין ומעמוד השחר עד הנץ החמה שוב ד' מילין ובאמצע שעור ד' מילין הללו האחרונים חלה הארת המזרח. ויש להביא ראיה גדולה לשטה זו של ר' אברהם הכהן ור' אברהם גומפין ו"ל החולקים על פרש"י והולכים בשיטת הרמב"ן ו"ל מכלי להוכיח את שניהם.

ע' יומא. ל"ו ב': (תניא) הקורא את שמע שחרית עם אנשי משמר ואנשי מעמד לא יצא מפני שאנשי משמר משכימין ואנשי מעמד מאחרין.

פרש"י: «אנשי משמר, שהכנהים שהעבודה מוטלת עליהם מקרימין לקריתיה קדם היום (טז) שמה תמשך עליהם העבודה וימנעו לקרות».

והרי מבואר ביומא (כח) שהתמיד נשחט בהארת המזרח. וכמו שהובא לעיל. ואם תאמר כפרש"י שהארת המזרח היא הנץ החמה. אין אנשי משמר מקרימין כלל בקריאת שמע קודם היום. שהרי לאחר שחיטת התמיד והקריבתו היו קוראין. כמבואר במס' חמיר. לב ב' ברכות. יא ב' ורש"י שם ד"ה ברכו וכו'.

ונראה: שהיתה דעת רש"י ו"ל שיש מחלוקת בין התנאים מאימתי מתחיל היום. אם מעלות השחר או מהארת המזרח שהיא לדעתו ו"ל הנץ החמה. שכן כתב במס' ברכות. ט ב'. על מה ששינונו שם בזמן קריאת שמע. ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לחמה ונמצא מתפלל ביום. ופרש"י: «מתפלל ביום. דהנץ החמה לדברי הכל יום הוא. משמע שלפני הנץ החמה יש מחלוקת בדבר».

ומקום המחלוקת נראה שהוא במס' יומא כח ב': תניא רבי ישמעאל אומר (הצופה אומר) ברק ברקאי. רבי עקיבא אומר עלה ברקאי. נחומא בן אפקסיון אומר אף ברקאי בחברון. מתא בן שמואל הממונה על הפיסות אומר האיר פני כל המזרח עד שבחברון רבי יהודה בן בתירה אומר האיר פני כל המזרח עד בחברון ויצא כל העם איש איש למלאכתו (לשכור פועלים) (יז).

(טז) «קודם היום» בל' רש"י היינו קודם הנץ החמה. שהרי השחר עלה כבר עד שלא נשחט התמיד. וע' ברכות ל' א'. תריה אבוא וכו' בשם רש"י. אולם בפרש"י שלפנינו גרס' «קודם היום» ולק"מ. ע' פני יהושע. אבל בתוספות הרא"ש גרס בפרש"י «קודם היום» ואעפ"כ הבין בו שכונתו קודם עמוד השחר ותמה עליו תמיהת התוספות. ולפי דברי רש"י כאן לק"מ. וע' מכלתא. שמות יב'.

(יז) לכאורה תמוה שריש ור"ע ששנו משנתם אחר חורבן הבית יחלקו על ערותו של מתא בן שמואל הממונה על הפיסות שראה בעיניו ובאוזניו שמע. ונראה שתנא קמא דמתא בן שמואל במשנתנו (רפ"ג דיומא ותמיד) הם חכמים שנחלקו עליו בזמנו ואמרו שהירות בלבד היא זו מה שנוהגין בבית המקדש להמתין עד שיראה הצופה את חברון אבל מעיקר הדין יש לשחוט גזר התמיד קודם. כשאמר ברקאי. ובאו ריש ור"ע לפרש דעת חכמים הללו אימתי זמן שחיטה לשטתם. ריש אמר בהראות נקודת האור הראשונה כשהיא מבריקה (ולפיו פ"ר רמב"ם בפתי' ע' לעיל הערה ז'). ור"ע אמר שיש להמתין עד שעלה הברק והאיר המזרח. כל' רש"י שם ורא"ש רפ"ד דברכות. והלכה כחכמים לגבי מתא בן שמואל (וכן לגבי נחומא בן אפקסיון ור' יהודה בן בתירה שבזמן הפית היו וגם הם נחלקו בקצת על מתא. אבל בכלל שטתם אחת (היא) מפני שבארום ריש ור"ע. ש"ם דהכי סבירא להו. והלכה כר"ע לגבי ריש. בכלל מקום. ואעפ"י שפסק רמב"ם ו"ל בפתי' כמתא בן שמואל. משמע שבחברון חור בו שהרי לא הביא דברי מתא כלל. וכבר העיר ע"ז מהר"ם קורדוארו ו"ל בספרו עבודת ישראל דף כ"ד.

כאן מה לגלותו היה הפרוש פשוט בעיניו כדבר שאין צריך לאמרו: מנא הני מילי שצריך אדם למקור את ביתו בדברי וייתן ואזהרה שיעשו מה שעליהם בשעה הראויה לכך? אמר ריב"ל אמר קרא וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא. מכאן שיפקוד דרכי בני ביתו תמיד וביחוד ע"ש עם חשכה. שעת חמון. וכך מטין דברי רמב"ם ז"ל בסוף הל' סוטה: "כל מי שאינו מקפיד על אשתו ובניו ובני ביתו ומוהירין ופוקד דרכיהן תמיד עד שידע שהן שלמים מכל חטא ועון הרי זה חוטא שנאמר וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא (כג)."

ב. פרושים שנשתבשו.

אחרי עבודת הפרוש בדברים שלא נתפרשו באה עבודת החסון בדברים שיש להם פרוש. והוא גם נצב על הדף ברש"י או בתוס' אלא שנשתבשה הלשון בו בשגגת מעתיקים ולפיכך אינו מובן. דבר זה צריך להעשות בהירות מרובה מתוך בדיקת גרסאות בהוצאות הש"ס של דפוסים קדמונים.

הוגי התלמוד שבארצות המערב מרבים להשתמש בסוד התקון מתוך מציאת גרסאות. מדה זו הנוהגת בכל המדעיות שיש להן יד בלשון וספר. נתחבבה עליהם גם בלמוד ההלכה. יש מהם שלא זזו מלחבבה עד שבאו להעמיד את כל דרישתנו בתלמוד עליה בלבד. הם התחילו להאמין. כי רק ממנה תצא תורה. וכל שאר דרכי למוד. בין בחריפות ובין בבקיאות. שתלמיד חכם בארצות המזרח רואים בהם ברכה - אינם אלא של ברכה לבסלה. אמנם הגדולים שבהם (כד) אין דעתם כן. הם ידעו והורו שברור הגרסאות אינו הגון לשמש אלא קידום לטושה ביד למדן חריף ובקי. לחפור בה בהלכות ואגדות לחפש בעקבותיה אחרי מקורן ומוצאן. בלי אותה חריפות של אמת וראיה פנים בעזרת הבקיאות אין כוון גרסאות בלבד יכול להועיל תועלת צדק בחקר התלמוד ומפרשיו.

יש גם בין חריפי המורה ובקיאיו שסרו כאן קצת מן הדרך הנאות לצד שני שבדברי. הם הוניהו יותר מדאי את ענין הגרסאות. כשאדם בא לפנייהם והגהת גרסא בידו אין להם עליו אלא לעג וקלס. מיד הוא נדמה להם כ"מערבי" חקך בלשון. מיד הוא מוחזק כספרן ב"לומדות" של מורה. והרי הם מבטלים אותו בלבם ודי. לא כך היה דרך הקדש של רבותינו הראשונים ז"ל. הם הכניסו לתוך עסקי עיונם בגוסי ההלכות גם את היוק הגרסאי בלשון ההלכות. והרצוה בפרוש של אמת וצדק צריך לצאת בדרך זו (כה).

(ג) ס"ד ה"ט. וכן הוא גדרש ביבמות. סב ב' ת"ר וכו'.

(ד) ע' דברי עזו נגד מתנגדי הפלפול מאת גדול הדור שכן חכמי התלמוד ודורשי מדעו בארצות המערב רבי דוד צבי האפמאן ז"ל בהקדמה לספר תשובותיו שעתיד בקרוב לצאת לאור. וע' באור נכון לעיקר הפלפול וה"חלוקים" בהקדמה לת' חתם סופר ח"ד מאת הר"ש סופר ז"ל (פתוחי חותם. ב"ה ופה מצאתי).

(ה) ראה לדוגמא דברי רש"י ז"ל שכתב נה ב ב"ה והא כתיב: קשה בעיני שם החכם וכו' ולא גרסינן לה וכו'. וערובין ב ב' בסריה משפתו ביצה. לה א' יש ספרים שהיא כתובה בהם בשבש וכו'. יומא. ד ב ב"ה בששה וכו'. שבועות. ג ב ב"ה קשיא וכו'. ותלמיד טועה שהוקשה לו כתב בגליון ספרו קשיא לי הך דהלוקין וכתובה סופרים בגמרא והתלמיד טעה שאינה קשיא וכו'. ובחסין. ק א ב"ה והעור. וכו'. גרסא דתלמיד דתריבציא היא וטעו וכו'. כריתות. ג א' ע' שטה מקובצת שם. אות ה' וע' תשובות הרמב"ם ס"ט. אין צורך לומר שאנו בני דור אחרון לא

קושי לשון או ערבוב גרסא. אלא להפך. מפני שנראו בעיני המפרשים כדברים פשוטים ביותר ולפיכך לא נזקקו להם. אולם בשבוא אנחנו לעיין לא נצא ידי חובת הבנה אלא אם כן גרבה בדיקה בנוגע למקומות כאלה לא נטעה אם נאמר. שכל הפשוט מחברו צריך פרוש גדול וימנו. תוספות באור שונות שחו עליו סביב ועיקר הפרוש לפי השטט בטל ברובן. מתחילה היה שם עיקר הפרוש דבר שאין צריך לאמרו. אבל עכשו לאחר דורות. כשרבו עליו תוספות באור ובטלוהו. הוא נעשה לדבר שצריך לגלותו. דוגמא קטנה של מקום פשוט ביותר תעמידנו על המכוון. שבת. לד א. מתני': שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר. ובגמ': מנא הני מילי. אמר רבי יהושע בן לוי אמר קרא וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא.

בפרש"י ותוס' לא נתפרש כאן כלום. לא שאלת "מנא הני מילי" ולא תשובת רבי יהושע בן לוי כיצד מצא הני מילי בכתוב זה.

רב אחאי גאון ז"ל (כ) באר כונת הענין על רישא דקרא. דנתיב וידעת כי שלום אהלך ואי לא מערבי כיון דלא שרי לסל' טולי מאני ליכא שלמא בביתא ואי לא מדליק שרגא ולא מעשרי ליכא שלמא בבירא. ולפי זה לא הובא סיפא דקרא אלא כדי להשלימו. בדרך הגמ' ולא לדרשא.

ר"ן ורא"ש ז"ל דרשו את הכתוב כלי. וחלקו רמזיו לשלשה חלקים: וידעת כי שלום אהלך - זו הדלקת נר. שלום ביתו ופקדת נוך - זה ערובי חצרות. חקון הנוהג ולא תחטא - זה חקון המעשרות. שלא יחסר המזון (ולא תחטא ל' חסרון כמו צני ושלמה בני חטאים) (כא).

כל אלה תוספת באור הן נוהגות ומתקבלות ודרך דרך רמז של השערה בכונת ריב"ל. אולם עיקר הפרוש עדיין לא נאמר! הן שאלנו: מנא הני מילי כל? מנין שצריך אדם לומר ג' דברים דהללו בתוך ביתו - ומה סמך מצא ריב"ל בדברי כרוב זה? שצריך אדם לומר?

מקפוק זה הוקיע. כנראה את רבנו הנגאל ז"ל לפרש סוגיא זו בדרך אחר. לדעתו ז"ל אין שאלת "מנא הני מילי" על דין משנתנו אלא על מצות הדלקת נר בכלל.

שכן כתב בפרושו: "מנא לן דצריך הדלקת נר בשבת שנאמר וידעת כי שלום אהלך וכו' ואין שלום אלא באור שנאמר וירא א' את האור כי טוב. ולא הוכיר שום דמו לערוב ולעשור. כדרך שאר מפרשים. כי לדעתו ז"ל אין ריב"ל מדבר אלא בהדלקת נר בלבד. לבאר. שטעמה ומצותה משום שלום אהל (בית) הוא."

אולם הרבה יש לנו ללמוד כאן מפרש"י ששתיקו גדולה בדבורו. אלו סירש גם הוא ז"ל כפר"ח לא היה נמנע מלגלות שהרי דבר חדש הוא. אינו מצוי בתלמוד. שתהא שאלת "מנא הני מילי" לא על אותה משנה שסוגיא זו עוסקת בה אלא על עיקרו של ענין שכל הפרק מדבר בו (כב). ומתוך שלא גלה משמע שאין

(ג) בשאלתו ס"ט סג וס"י קכב. והובא בהגהות ר"י ברלין ז"ל שעל הדף.

(כא) ל' רא"ש ז"ל עם באור ק"ג. ובדומה לו כ' ר"ן ז"ל.

(כב) קצין זה בספ' תמיד. כו א: מנא הני מילי אמר אביי אמר קרא וההוניה וכו' אבל שם תמהו ע"ז בגמ': אמרי אין שמור בעלמא אשכחן וכו' עיין בס' המפרש שם ב"ה אמרי וכו' פשיטא דשמור בעינן דכתיב קרא מיהו אנן בעינן מנא הני מילי אהא דסתני במתני וכו' - ואילו כאן לא הקשו כן בגמ'. ולדעת ר"ח ז"ל יש לומר שבאמת לא שמענו עד משנה זו שהדלקת נר בשבת חובה לבעל הבית ולפיכך קבעו כאן שאלת מה"מ. וע' בתוס' כה ב ב"ה הדלקת. שהוכיחו ממשנה הקודמת לזו שהדלקת נר חובה אבל משם אין ראיה אלא לאשה וכמ"ש רש"י ז"ל. לב א ב"ה הריני וכו' ומכאן שמענו שגם האיש חייב להזהר בזה וע"ז אמר ריב"ל שזוא מתוך חובתו להשתדל בשלום ביתו וכמ"ש במדרכי בשם ר"ם שלא יכשלו בלילה בעץ או כעבך.

בלי התוס' ורא"ש ופרושי הרי"ף וכו' שכלם משמשים יסוד לברור הגמ' ועליהם הלכה עומדת. מעמים שאות אחת מהן מכריעה את הכף. מעמים שציקר הפסם של הלכה התומה וסתומה באות אחת תמצא. ובסוגיא זו עצמה יש לנו דוגמא לכך.

נחזור נא על דבריהם של רב ושמואל ור' יוחנן בצרוף פרש"י ז"ל: רב אמר אין מבוי נתר בלחי וקורה עד שיהיו בתים וחצרות פתוחין לתוכו. שתי בתים לכל חצר ושתי חצרות למבוי. ושמואל אמר אפילו בית אחד וחצר אחת. בית בלא חצר וחצר שכית אחר פתוח לה (כט). ורבי יוחנן אומר אפילו חורבה (ל) מכאן וחצר מכאן (לא) דאין חצר בלא בית. עכ"ל רש"י.

אות ד שנפלה למלת אין בפרושו לר' יוחנן (דאין חצר בלא בית). אינה מובנת. הן ד כוז שחולין בראש מלה לנתינת טעם באה-ומה טעם יש לדברי ר' יוחנן שאמר אפילו חורבה משום דאין בית בלא חצר. מה ענין חצר אצל חורבה ואפילו לדברי שמואל שאמר אפילו חצר אין בכך טעם. כללי שהרי אין מדברין

(כט) בהוצאות כל הדפוסים הקדומים עד אלה שבדורותינו גרשו: ישיבת אחרת פתוחה לה. וכן הוא במהרש"א ובשיירי קרבן לירוש' ערובין פ"א ה"א ואולי צ"ל ישיבת אחרת פתוח לה" פ"י בית של חצר אחרת פתוח לחצר זו (בדפוס ויניציאה ראשון גרס פתוח). ואפשר שהקו שלמעלה בטעות גרסם. וצ"ל: פתוח. שהרי אין צורך שיהא בית בחצר זו לשמואל כמו שהוכיח בשיירי קרבן מן הירוש' ומ"מ כ' רש"י שיהא בית של חצר אחרת פתוח לכאן שאל"כ אין זו חצר אלא מוקצה ואינו ענין להיתר מבוי. ומש"כ בקרבן העדה שם שבלי בית כלל שסיר דמי. תמוה מאד. שאם אין שם דירת אדם אין נתר מבוי על ידו. וע' ערובין פה א תד"ה שני בתים וכו' וברא"ש שם שפרשו כן סוגיא דידן גבי חורבה דר' יוחנן וה"ה חצר דשמואל. וצ"ע. ובס' דקדוקי סופרים לא העיר על כך.

(ל) ובגמ': א"ל אביי לרב יוסף אמר ר' יוחנן אפי' בשביל של כרמים [פתוח למבוי מכאן וחצר מכאן. רש"י] א"ל לא אמר ר' יוחנן אלא בחורבה דחוי לדירה אבל שביל של כרמים דלא חוי לדירה לא. וע' לעיל. כד ב' רש"י ד"ה שביל של כרמים יש בו דיורם עכ"ל פ' דהולכים ושבים אבל אינו ראוי לדירה והפוכו בחורבה שראוי לדירה אבל אין לה הולכים ושבים. ובכך יש לחבין ספקו של אביי אולי בחד מתרי סגי. ורב יוסף השיב שאינו כן. דחורבה בית עדיף דחוי לדירה וחוי שילכו לה דירים ואפ"י שעכשו אי' גם הולכים מ"מ מקרי האי מבוי מוכן לכך משא"כ שביל של כרמים שאינו ראוי להליכת דיירים אלא להליכת בעלים ולוקחי סרות ואין בהליכתם משום ענין דירה הנצרך להתר מבוי. וע' בתוס' דסליגי על רש"י ולפמש"כ א"ש.

(לא) כלשון רש"י ז"ל ש' מכאן ומכאן מפורש בירוש' כאן ובפ"א ה"א: רב אחא בר חנינא וכו' אפי' חצר מכאן. ופרושו ג"ל: חצר מצד אחד של מבוי בימינו ובית מצד שני בשמאלו או להפך. משא"כ אם היו שניהם מצד אחד שאין זו צורת מבוי אלא חצר בעלת בית שחצר אחרת בעלת בית אחר פתוחה לו (אבל בפני משה פ' בענין אחר שלענייני אינו מחזור). ולא הוצרך מכאן ומכאן" אלא בשטת המתירין בחצר אחת עם תוספת בית או חורבה. אבל לרב שהצריך שתי חצרות לא נאמר כך בירוש' ובפרש"י משום שאפי' הן פתוחות מצד אחד צורת מבוי יש לו מאחר שדיירי שתי חצרות עוברין דרך בו לרה"ר. וע' לעיל. ה' א' דפתח לה בדופן אמצעי וכו'. ומכאן טעם נאה לרב שהלכה כמותו שהצריך שתי חצרות. מפני שאם אין שם אלא אחת בתוספת בית או חורבה עדיין חצר היא ולא מבוי, ולית לן הא סברא דעמידתן משני צדדים תעשה למבוי.

רבים מקומות בפרש"י ותוס' סגדולי האחרונים נחקשו בהבנתם והוכרחו להמציא באורי דוחק. בעוד שאין דבר צריך אלא עיון וחיר בהוצאת דפוס קדמון כדי לראות שם בעליל שכל עיקר אותו קושי בא מתוך טעות הדפוס שזרקה בהוצאות המאוחרות. ולדוגמא - ערובין. עד א': אמר רב אין מבוי נתר בלחי וקורה עד שיהיו בתים וחצרות פתוחין לתוכו. ושמואל אמר אפילו בית אחד וחצר אחת. ורבי יוחנן אמר אפילו חורבה. ובתוס' שם: ושמואל אמר אפילו בית וחצר. פ' בקונטרס בית בלא חצר ובית וחצר. ולמעלה פ' באופן אחר בס"ק (לעיל דף יב:).

המציין שם. בדף יב. לא ימצא שום פרוש באופן אחר. לא ברש"י ולא בתוס'. והיה הדבר קשה עד שבאו מגיהים והגיהו: -ולמעלה פ' שאין לפרש באופן אחר. מהרש"א ויל בחדושי אינו מקבל הגהה זו ומשתדל למצא מתוך דיוק-אותיות אותו אופן אחר (כו).

אטנם ראיתי במס' ערובין שנדפסה בשנת רפ"ב בדפוס בוסבירגי ראשון אשר בויניציאה. כי שתי המלים התמזוהו -באופן אחר - אינן (כו). ולא היתה אפוא כונת התוס' אלא להודיענו כדרך בכל מקום. שכבר פרשו דבר זה לעיל בפרק ראשון. שתיים מלים הללו הוספה שבועית הן בדפוסים מאוחרים - ותו לא מיד. שבשם זה אין אחריותו חמורה כל-כך. שהרי אין הלכה כשמואל בדבר זה (כה). אבל יש הרבה בדומה לו גם במקומות שהלכה כמותם ולא עוד אלא שבכל מקום שהוא עלינו לעיין ולברר היטב. כי תורה היא וללמוד אנו צריכים.

הרבה והירות צריך אדם בשעת עבודתו לברור גרסאות. בימי הדור שלפנינו עבר בכך עבודת אמן גדולה רבי רפאל נתן רבינוביץ ז"ל בס' דקדוקי סופרים. הוא ברר ולבן עד מקום שידו יד גדול. מנצח בענין חלופי גרסאות של ל' התלמוד בכמה מסכתות. ולי' פרש"י בפסכתות אחדות. אבל לא נגע. חוץ ממקומות מועטים.

נעיו. להרמות לרש"י ולעסוק בדברי הגהה מתוך סברה והשערה. אלא מתוך השוואת דפוסים קדמונים או לכתבי יד. כדרך שמצאו לרמב"ם ז"ל פסיו מהל' מלוה ולוה ה"ב: יש גרסאות מן הגמרא וכו' וכבר חקרתי על הנוסחאות הישנות ומצאתי בהן וכו' והגיע לידי במצרים מקצת גמרא ישנה כתוב על הגוילים כמו שהיו כותבין קודם לזמן הזה בקרוב חמש מאות שנה וכו' ומפני טעות זו שארעה לקצת ספרים הורו מקצת גאונים וכו' וטעות ספרים (סופרים) הוא ומצאתי בגוילים כתוב וכו'. אולם גם באופן זה אין למחוק או להוסיף בספרים אלא להוכיח התקון בפרושים. כמו שהעיד רבנו חם ז"ל בספר הישר על זקנו רש"י ז"ל שעשה כן. כי מי יודע איוו גרסא תכשר לפי האמת. אולי זו שלפנינו. אלא שיד בינתנו קצרה מלהשיגה. וע' לדוגמא מרדכי למס' מ"ק סי' תתע"ה: כתב רש"י לא ידעא מהו וכו' ולא גרסין לה. ונמחק בדפוסים. אעפ"י שיש לזה פרוש נכון וברור עיי"ש. וכן הוא ברא"ש.

(כו) כדרך שפ' מהרש"א ז"ל באותו אופן אחר כ' ר' יהונתן ז"ל בפרושו לאלפס. אבל בכונת התוס' קשה לפרש כן שהרי הביאו אותו אופן אחר בשם הקונטרס ב' הדר ולפנינו בפרש"י אינו. אם לא שנאמר שהיה קונטרס אחר לפנינו וגם נצטרך לומר שהיו לפנינו בו שתי גרסאות והביאו האחת כאן והשנית בפרק קמא מבלי להוכיח כלל שכפלת גרסאות היא.

(כז) ולא העיר על כך בס' דקדוקי סופרים. (כח) כן מס' ר"ף ז"ל ואחריו שאכ פוסקים. מיהו רבנו חננאל ז"ל בפרושו פס' כ"י יוחנן וק"ו שהלכה כשמואל ולפ"י נפקא מנה לדינא.

ספר הנאמן תרפ"ט הודפס מתוך אוצרות התורה, עמוד 51

רש"י ז"ל: "אין חצר בלא בית". שאילו לא היה שם בית ובבית דירים לא חצר שמו אלא מוקצה או רחבה שמו (לס).

אולם אם לא היתה כונת רש"י ז"ל בארבע מלים הללו אלא לבאר מהו חצר—מה ראה שאחר בבאורו זה עד אחר פרושו לר' יוחנן שלא הזכיר כלל חצר בדבריו ולא הביאו אצל שמואל המכרי על החצר?

בכך התכוונן מהרש"ל ז"ל והוא שהוקיקו להגיה ולרפי הגהתו ארבע מלים הללו מחבורות אל הקודמות להן והן משמשות מתן טעם לשטח ר' יוחנן ולפיכך היה צריך להטיל ד בתחלתו.

כדי להבין זה נפלל (בכפשה לזכור פרוש מלה זו: נחור) ברעת ר' יוחנן: מודה ר' יוחנן לשמואל שאין מבוי נתר בלחי וקורה עד שיהא מוכן לשני אוכלסין עובדים בו לרשות הרבים. ברם דיו שיהא מוכן לכך ואינו מוקיק שיהא שני אוכלסין אלו עובדים בו ממש בשבת זו. אם יש כאן חורבה (הוא בית שחרב מאין יושב) הרי המבוי נדון כמוכן לאותו אוכלס של דירים הראויים לדור בו. דהא חורבה חזי לדירה.

ואם תאמר: מאחר שכן הוא יהא מותר לטלטל לר' יוחנן ע"י לחי וקורה גם במקום שאין שם דירים כלל, כגון מבוי שיש בו רק חורבות הראויות לדירה ואין לו חצר ובית, וזו ודאי לא שמענו.

אמר לך ר' יוחנן: לא התירו חכמים בלחי וקורה מקום הפרוץ כמלואו באין שם דירת בית. היינו דירת בני אדם בשבת זו שלפנינו הצריכים לאותו היתר. שלא בא ר' יוחנן לחלוק על שמואל אלא במה שהצריך שתהא גם הדירה השנית (שהדין דורש) דירת דירים ממש. ולדעתו יש להקל בה ולומר שראויה לדירה כדירה היא. אבל בדירה ראשונה לא נחלק. שאם אין שם דירה כלל אין ענין להיתר מבוי. והוא שמחבאר בסרש"י ע"י גרסת מהרש"ל: ר' יוחנן אמר אפילו חורבה מכאן וחצר מכאן. דאין חצר בלא בית שבני אדם יושבים בו. ולהם הם שתקנו חכמים היתר מבוי בלחי וקורה. משאכ"א לא היה שם אדם כלל, בעוד שדין הדירה השנית מתקיים שפיר ע"י החורבה דחזי לדירה. למראית עין מביטה מרחיק דומה ענין-באור כזה לפיל פלפולי שהוכנס תוך קופו של מחס. לתלי תלים של הלכת התלוים בקצה של ד"י דברים שלא כון להם לא רש"י ולא מהרש"ל אלא מפולפל זה הכא להתהדר במעשי להט.

אולם גם לפי משפטו של טוב"עין היודע פרק בעולם העיון של רבותינו בעלי ההלכה ז"ל והמכיר ביושר-הבאור — בדין הוא שיכנס ענין שכזה לכלל מה שנאמר עליו: "אלו דיקינן כולי האי לא תנינן". דוגמא זו הובאה אפוא לכאן לא בכדי ללמוד הימנה שצריך להאריך בדרוש על כל תג וקוף. להגדיל דקדקנות ולהאזיר — אלא להפך: לדעת כמה צריך להזהר בלשונו. כמה צריך להבחין כל שנוי שבה. אות באות ותג בתג (מ). מהיכן הוא באולאן הוא מוליך. כדי לעמוד מתוך זה על ברורו של ענין. גלוי עצמותו ועיקר פרושו. ולהזהר מן הסכנה החדודית שמגרה את יצר הלמדן להוסיף לשוא חדושים והמצאות (מא).

אמנם כן. אלו דיקינן כולי האי לא תנינן. אבל צריך לדעת גם הנכו של מסב: אלו לא תנינן כולי האי לא דיקינן. רק מי

(ס) כל חצרות ששנו חכמים לפני הבתים הם ורב תשמי' שן בחצר. פרש"י בכא בתרא ב א. בד"ה השותפין. וכן כתב בכס' ערובין. ה ח. בד"ה בתים: וכל חצר האמור בש"ס ובמשנה ג' אינו אלא לפני הבית אבל שאחורי הבית מוקצה או רחבה קרי לה.

(מ) דוגמא לדיוק כחג ע' לעיל הערה כט.

(מא) הא אם אינם לשוא אלא לצורך האמת מדה טובה היא דחתיא בפ"ו דאבות: שומע ומוסיף.

מהם הכיר מקומו. ראשון בחור שורר ושני בתור נתין. ראשון בחור עיקר ושני בנותן-טעם — יולד הפלפל התלמודי בצורתו הנכונה. ורק אותו עלינו לשבח בכל מקום ובכל זמן. בואת יבחו הלמדן הגמור. כזה שבא בדורנו מבית מדרשו של רבי חיים הלוי ז"ל מבריסק או מבית מדרשו של תלמידיו או משפעתיו. העומדים בראש ישיבות ליטא וקצת פולין. שיהא מפלפל (חודר) יותר ממ' פולפל (מתובל בפלפולין). דורש אל המהות יותר מאל הדמות. עד כי אמתו תמשול בכשרונו ולא הוא ימשול בה.

עתה נתנה לב ונשובה לענינינו. נפלפל בהלכה: (לו).

מתחלה ברעת שמואל: החצר הוא המקום שלפני הבתים והמבוי הוא המקום שלפני החצר. לא היתה פתוחה לו למקום ודאי אלא חצר אחת בלבד — אינו מבוי לענין היתר לחי וקורה. שלא הקלו חכמים בהיתר זה אלא למבוי המשמש מקום-הליכה לשני אוכלסי דירים. אוכלס אוכלס בתצרו. והם נכנסים בו ויוצאים ממנו לרשות הרבים הסמוכה (לח). אם אין שם אלא חצר אחת הלא אין לו אלא אוכלס אחד. ולפיכך לאו מבוי הוא. משום כך הצריך שמואל "חצר אחת ובית אחד" כדי שיהיו שם שני אוכלסין. אחד של בית ואחד של חצר. אם תאמר: מנין דירים לחצרו עליך כתב

(לו) כך היא לי גמ' שברר ל"א א: אמר רבא בשערה שמכניסין אדם לדין אומרים לו וכו'. פלפלת בחכמה הכנת דבר מתוך דבר כלי. פלפלת ופשפשת בתוך החכמה (ההלכה או האגדה) ולפיכך הוא משמש באות ב'. ואין לפרש: פלפלת באופן מחוכם. שהרי חברו מעיד עליו בבא מציעא פה ב: לא פלפלתי בתורה כמותי. יצתה בת קול ואמרה בתורה כמותו פלפלת תורה כמותו לא רבצת. כך היא הגרסה העקרית בכתבי יד וברפוסים קדמונים. ונשמטה אות ב' ממלת בתורה שתי פעמים ברפוסים המאוחרים. ואין פלפול אלא פשפוש בתוך תוכו של דבר. ע' לעיל הערה לג' ולה' ולפיכך גם שם: לפלפל בעפר. ומכאן מוכח ש. הפלפול בחכמה אין זה מדת. הגנת דבר מתוך דבר. אלא דבר הקודם לה כדי להגיע בו אליה שהרי נמנו כשני דברים בזה אחר זה. שלא כד' המפרש בנדרים לח א: "פלפולא בעלמא להבין דבר מתוך דבר". ומלבד זה קשה לפרש כן. שהרי הכנת דבר מתוך דבר מעיקרי התושבע"פ הוא ואין יאמר ע"ז ריוב"ח שם שלא נתנה מדה זו אלא למשה וזרעו והוא נהג בה טובת עין ונתנה לישראל. אלא ודאי שהדבר אמור שם רק על חלק החריפות שבפלפול. שאינו עקרי (וכן משמע מל' הגמ' פלפולא בעלמא). שבסבלתו יש להבין דבר מתוך דבר ב"ג מדות שהתורה נדרשת בהן כשהולכין בדרך פלפול ופשפוש הסברות באופן פשוט. וכן פ' הרא"ש ז"ל שם: פלפולא בעלמא חריפות והבנה (פי' חריפות המביאה לידי הבנה יתרה). וכן בתוס' שם. אמנם ודאי שכל המוסיף חרוד אעפ"י שהוא מסכן בעצמו מפני הפסד של שכושים. דלפוס חורפא שבשבתא. מ"מ אם שחקה לו דעתו בס"ד להצילו מסכנה זו הרי הוא "מרויח יום יום תדיר בפלפולו טעמים הרבה" [לשון רשב"ם ז"ל. כבא בתרא קמח ב]. וע' על הגדרת הפלפול בס' אור ישראל מאת רבי ישראל מסאלאנס ז"ל (דף מ'): "רחקה גפשי להאמין. אם לא ליחיד סגולה. כי יתיצב האדם בסהרת השכל לבל ישהו (דמיונו) אל הרצון לאמר כי זהו שכל מווקק. בלתי אם יצא חפשי להניד פלפולים כרצונו באין מפריע" וכמובן על מנת שיגידם כמו שנכתבאר שם לעיל. "באופן שילך על הדרך הגאה והיפה. מאירת עינים".

(לח) אבל מקום שאינו סמוך לרה"ר. אע"פ שאין בו תנאים הללו הרי הוא נתר בלחי וקורה. שלא החמירו בו חכמים כל כך. תוס' עירובין יב ב. בד"ה ובתים וכו'.

משמע שסבר לומר כי לי סורסי (של סוריא) נתערב בלי עברי. משום קרבת המקום לאיי שדברו בה עברית. אבל דבר זה יכול להתאמת רק לימי קדם. כגון גבי יעקב ולבן. ואפשר שלכך נתכן ז"ל: מה שאין כן בימי התלמוד. כי או היתה לשון ארמי שבבבל קרוב ללי עברי הרבה יותר מלי סורסי שבארץ ישראל, שזה נשתבש שם מתערובת לי יוני שנגע בו. יצא לי פרטי השולט בבבל שלא היתה השפעתו תקיפה כל כך על לי ארמי מפני טעמים שונים (מג). בין כך ובין כך מתאימה מסקנתו המסתברת של רבנו תם לדברי זקנו רש"י. כי לי ארמי הוא עיקר הלשון. הנה. ולי סורסי שבתלמוד ירושלמי אינו אלא קרוב לו ולא הוא עצמו. מפני שהושפע משפה אחרת. אם מעברית בימי קדם או סיונית בימי התלמוד.

הערה בדרך אגב: נלמד נא מכאן אל דרך רבותינו הראשונים ז"ל שהלכו בעקבות חז"ל לדיק. בכל דבר שהוא. שלא להוניה שום שאלה. בין גדולה ובין קטנה. למגופי הלכות חמורות שיראת ה' ודעת קדושים. שריות בהן ועד דקדוקי לשון. שהכל נהיה בדברם לשם שמים. הכל היה תורה — וללמדה היו צריכים. וכל הבו לקלות הלל. בפגעו בס בדרך למודו. דבר ה' בזה. אף נדון בכלל האומרים שמועה זו נאה וזו אינה נאה.

ודוגמא ב' בדבר הלכה. לטובת הקצור נעתיק כאן עיקר דברי התלמוד עם פרוש רש"י ז"ל וקצת תוספת לו יחדיו.

בבא מציעא. פה א': אמר ר' ינאי אין הטבל מחייב במעשר. אפילו מרחו בכרי בשדה. עד שיראה פני הבית. ור' יוחנן אמר אפילו חצר טובעת.

מתיב רב חנינא חוואה: כי תכא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך. כנפשך (כאלו היית אתה עצמך בעל הכרם) כך נפשו של פועל (העובד בכרם חברו. שבו כתוב מדבר) מה נמשך אוכל ופסור מן המעשר. שהרי לא נגמרה מלאכתו למעשר דתנן יין משירד לבור. אף פועל אוכל ופסור. ואין אומרים הואיל ובשכרו הוא אוכל. על כרחו של בעל-הבית. הרי הוא לו כמקח. ומקח קובע למעשר אף דבר שלא נגמרה מלאכתו. שכיון שמכרו החשיבו (מד). הא לוקח — חייב. שמקח מחשיבו כגמר מלאכה. מאי לאו בשדה ומקח לא עדיף מגמר מלאכה וא"כ אפילו בעל-הבית והא חייב בגמר מלאכה בשדה. וקשה לר' ינאי ור' יוחנן שלדעתם אין גמר מלאכה (כגון מרוח כר' וכו') בשדה קובע למעשר עד ראית פנים.

אמר רב פפא: הכא בתאנה העומדת בגינה וגופה נוטה לחצר עסקינן ומשתולשה רואה פני חצר ולמאן דאמר לבית לבית.

ופריך בגמ': אי הכי בעל הבית נמי לחייב שתלישה היא גמר מלאכתה והרי רואה פני בית או חצר.

ומשני: בעל הבית עיניו בתאנתו (בעץ התאנה). אין הנוף חשוב בעיניו. הכל הולך אחר העיקר. ועיקרה בחוץ. הלכך עד שיגמר כל לקיטתו ויכניס לבית או לחצר לאו גמר מלאכה הוא. אבל לוקח עיניו במקחו. הן פרות התלושין. ומשנתלשו באו לבית או לחצר.

(מג) ע"י קדמוניות. שם. והערה א'.

(מד) גפרסיי כתוב ארמית: "כיון דוכניה אחשביה" ויש טועין להבין: "כיון שקנאו החשיבתי". ואינו כן. שהמסור הוא המחשיב גבי קביעות מקח למעשר שכיון שגמר בדעתו למכור הרי לגבי לוקח גמר מלאכה הוא ולפיכך הוא נקבע לפני המכירה כמ"ש רש"י במס' ירמ' לה א'. בדיה ואחד מקח וכו'. ובתוספות חדשים בשם הר"ז בפ"ג דמעשרות מ"א לחי"ס ד"ה הרי אלו וכו'. וכן רש"י בהגהותיו לבי"מ. פה א' בדיה אמר רב פפא וכו' — לא הבינו כן. ולפיכך המהו מד' הירושלמי. עיי"ש. וע' מ"א דמעשרות מ"ה במוליך לשוק כ"ו ב'.

ששונה משנתו במהרה שבפלפול. בעפל שבעיניו. יוכל להרגיש נכונות בעוצם דיוקה של כל אות ולעמוד על דעת כותבה. מחזקה או מוסיפה. רק מי שדעתו גובבת לחוכו של ענין ילבב בהסתכלותו (בדיוקו) לעמוד על אמתתו (מב).

אין צריך לומר שעיון ארוך כזה אינו עשוי לשמש אצלנו רק הכנה לפרוש. בעוד שהפרוש עצמו אין בו אלא קצורו.

ג. פרוש ממקום למקום.

רחבה משתים הראשונות. מפני שתכופה מהן. עבודת-הפרוש השלישית. הרבה מקומות בתלמוד שפרושי רש"י ותוס' ושאר הראשונים ז"ל שם צריכים תקון והשלמה מחוץ דברי עצמם או זולתם במקום אחר. ובמקומות כאלה עשויה הטעות להכלע מאליה בדעתו של לומד ולא נודע כי באה אל קרבה. הכל נראה ברור וסדור. אין פרץ ואין קושי. ושבוש ההבנה בעקרו של ענין שקצוד הפרוש גרמתי. נעשה להוק שאינו נפר. אף מובהקי עיון. הרגילים תמיד לדייק במשנתם ולתפוס טעמה בלבם. לא ינצלו במאורע כזה אם אינם בקיאים באותם מקומות שמקום עיונם תלוי בהם. כי לא ידעו במה יכשלו.

צריך פרושנו במסומות הללו לשמש שליח-להולכה. מביא פרושים ממקום למקום. נביא נא שתי דוגמאות לדברי האהת בבאור מלה זהשנית בבאור הלכה.

מסומים. סא א': רבי אומר לשון סורסי. הוא כאדם שאומר לחברו כוס לי טלה זה. פרש"י: "סורסי. ארמי. חכמי האומות קורין לו לינגא שורייא (לשון סוריא)".

הרואה יאמר כי דעת רש"י ז"ל שארמית וסורסית אחת היא. שאין ביניהן ולא כלום. ואמנם כך היא מסקנתם של חוקרים אחרונים (מא⁰). הם סוברים. כי בימי התלמוד דברו בלשון זו עצמה גם בסוריא ולפיכך זכתה לשתי שמות — ארמית וסורסית — על שום שתי המדינות ששלטה בהן.

לא כן היתה השערת רש"י ורבנו תם ז"ל. מה שכתב רש"י כאן כי סורסי זה ארמי אינו בבאור שלם לפי דעתו. אלא קצור מבאורו למס' סוטה. מס ב': "לשון סורסי קרוב הוא ללשון ארמי. ואומר אני שזה לשון גמרת ירושלמי. ואומות העולם קורין אותו לינגא שורייא". (מב⁰)

ובתוס' לבבא קמא. פה א' בדיה לשון וכו': "והא דנקט הכא בארץ ישראל לשון סורסי ובבבל נקט לשון ארמי אומר רבנו תם לפי שמעט משנתה. כעין לשון לעז (בומננו) שמדברים אותו לשון צח במדינה אחת יותר מאחרת. כגון אונקלוס הנר תרגם עד הגל הזה סהיד דגורא הדין ולכן קרא לו יגר שהדווא. ונראה לו (לר"ת). לשון שדבר לכן הוא לשון סורסי ועל שם סוריא נקרא סורסי. דסוריא היא ארס נהרים וארס צובא שכבש דוד. ועל שם שקרובה לארץ ישראל אין לשון ארמי שלה צח כל כך".

(מב) איוב יא יב: ואיש גבוב ילבב. תרגומו: ובר נש מפלפל ידיק. תרגם בדרך מדרש גבוב כאלו גאמר גובב (וכן הרבה בלי עברית המאוחרת כגון רכוב במ' רוכב. מסור במ' מוסר). פי' חודר ובוקע לחללו של ענין. מפלפל ומפשפש בו. אדם כזה ילבב. יהיה לבעל לב שיש בו הסתכלות לתוך כל פרט קטן. כי דיוק לי (הסתכלות) הוא (וישפך מתרגמינן ואודיק) וז"ל שוהי "שכלות (הסתכלות) הלב" דחניא בפ"ו דאבות. גבי מ"ח דברים שהתורה נקנית בהן. ואינו ענין לבית הלב שהיא הבנת דבר. מחוץ דבר. ועיי"ש בפרוש המיוחס לרש"י ז"ל בדיה בבית הלב וכו'. והגר"א ז"ל בהגהותיו מחק "בשכלות הלב". וצ"ע במנין מ"ח.

(מא⁰) דלמן בספרו Gr. der jüdisch-pal. Aramäisch S. 2.

(מב⁰) דלמן שם. הערה ב'. והביא פרש"י להשיגו. וקדמוניות התלמוד לדרך קרוש עמוד ד'.

הפזורים בכמה מקומות והיו אז לאחדים בידנו. כדי להבין גם דעתו ז"ל שהיתה פשוטה לו וברורה עד שלא הוצרך לכארה כפרושי אלא שנרמזה מאלה מתוך מפלתידי מדי ודעו גרעיני אותיותיו. לטובת הקצור נדבר בזה בלשון הראשונים ז"ל עצמם עם תוספת באור הצריך לכך כפעם בפעם והראית המקורות תהא בהערות בשולי הדף.

אין הפרי נקבע למעשר. שלא לאכלו אף אכילת עראי לפני עשורו. עד שיבא לכלל גרן (מז). איתו גרנו—משחגמר מלאכתו (מח). ואיתו גמר מלאכתו—כניסתו לבית או לחצר (מס). עשו חכמים סג לתורה והוסיפו לומר שאף הקונה שני מרות בכתאחת צורפו וזה ע"י מקח. נדון לו כגרן (ג) וקובעו למעשר. הא אם קנה אחד אין לו גרן עד כניסה.

בריתא זו שהביא רב חנינא באה לחלק בין פועל ללוקח. מה שקובע ליטני אין קובע לראשון. לא נמצא מקום להעמידה בתלישת שני מרות ומשום צרוף. שכן פועל האוכל מדין תורה אין לו צרוף עולמית. שאין מקחו מחיל עד שאוכל (נא) ואותה שעה אין בה צרוף. ובאין צרוף גם לוקח אין מקחו קובע (נב). הא אין להעמיד אלא כשהוא מוכנס בחצר או בבית. שכניסתו גרנו ולפיכך אמר רב פסא (ג) הכא בחאנה העומדת בגינה ונופה גר. סה לחצר עסקין ולמ"ד לבית לבית ונחלש ממנה פרי אחד (נד) —ללוקח הרי זה קובע. שעיניו במקחו והוא מוכנס. ולפועל אינו

(מז) מקשרות פ"א מ"ה גרן מלה מושאלת. שיהא הפרות כמו התבואה כשהיא בגרן. כי קודם גרנן אעפ"י שהגיעו לעונת המעשרות מותר לאכול עראי (רמב"ם).

(מח) רש"י ב"מ פח ב. בד"ה גרנו וכו'.

(מס) רש"י שם בד"ה לא הכנסתו וכו'. ושם ע"א בד"ה עיניו וכו'.

(נ) רש"י שם פ"ד ב"ד"ה שמים שמים וכו'.

(נא) תוס' שם פ"ה בד"ה תבואה וכו'. ואין זה אלא כשיבלענו. שאף אם יוצא מפיו והוא עדיין ראוי לאכילה למי שלא ראהו. כראיתא בחולין ע"א א. אינו שלו לקחתו אתו שנא' ואל בליך לא תתן. ואין לו אלא מה שבוטל ממנו. ובשעת בליעה וראי אין צרוף שנית נחשב למאומה. שהרי בולע קמעה קמעה.

(נב) מעשרות פ"ב מ"ה וכו' יהודה.

(נג) ובאור ס"ד דר' חנינא אולי כך הוא: סבר להוכיח מברייא תא זו נגר ר' ינאי ור' יוחנן ולומר שראית פנים אינה פלוס. ופרות נקבעין למעשר בגמר מלאכתו בשדה או גם שם ע"י מקח (משום "דלדידיה גמר מלאכה הוא"). ואפ"ל אינו קונה אלא אחת. ומדי ששנינו במעשרות פ"ב מ"ה וכו' ב. בחוספתא כל דיני צרוף אינם אלא כשבא לקנות יותר ולא נסל לפי שעה אלא אחת. או לגל שלם רק כשביל אחת כראי בירו' שם. ואין כאן אלא תחלת מקח שאינה קובעת לר' יהודה. אבל במקח גמור אין הפרש בין אחד לשנים. וזה פרוש חדש שלא מצאתיו. ולשון המשנה מדויק על פיו. מיהו אין זה אלא לס"ד דרב חנינא. ולא קי"ל הכי. ולפיכך לא פרוש בו הראשונים ז"ל דבר. ועל כרחך סבר רב חנינא כן. שאל"כ איך פירש אורוה ברייתא שרהביא. שאם הי' סבור שיש חלוק בין פועל ללוקח גבי צרוף שנים לא הי' מקשה כלום לר' ינאי ור' יוחנן וגם לא היה נוקט לתרצו של רב פסא. א"ו פ"י הכרייתא בתלישת אחת ואעפ"כ לדעתו מקח קובע גם בשדה. כמו שאמר מאי לאו בשדה.

(נד) ראב"ד ז"ל בשטה מקובצת.

עד כאן סוגית השמועה. הרואה יאמר שלש פירש"י למדנו מכאן שני כללים: (א) המקח קובע למעשר גם לפני גמר מלאכה (ב) ואינו קובע בלי ראית פנים. מדי בית לר' ינאי או פני אביר לר' יוחנן.

אולם אם ישמיר אדם שני כללים הללו בלבד ולא ידע להוסיף עליהם כלום ממקום אחר יהא טעמה תחתיה וקר סוף. כאן צריך להביא דבר במס' יומטוב. לח א וב.

שם אמר ר' יוחנן עצמו שולכה כרבי יהודה שאין המקח קובע לפני גמר מלאכה. ושם פרש רש"י עצמו שלאחר גמר מלאכה הוא קובע גם עד שלא לאה פני בית. גם בשדה דברים המכחישים לכאורה הכחשה גמורה את דברי שני הכללים יוצאי סוגית בבא מציעא.

רבותינו בעלי התוס' ז"ל ראו זאת ולפיכך דחי פירש"י בב"מ דחיה גמירה שאין אחריה כלום והוליוכו כונת רב חנינא ורב פסא בדרך אחרת שגם רמב"ן ז"ל הלך בה וסדקה נרובה. אעפ"י בדרך רש"י הלך גם ראב"ד ז"ל. אלא שכלי עבודת העין בהבאת פרוש ממקום למקום אין דברי שניהם ז"ל באפיקים להורידנו לסוף דעתם (מה).

הבה נסלפל. שנינו במס' מעשרות פ"ב מ"ח והובאה משנה זו במס' יומטוב ושם פרשה רש"י ז"ל כך:

המחליף פרות עם חברו המחליף ויינו מקח. זה לאכול וזה לאכול זה לקצות לקצות (ליבשן לקציעות). לקצות היינו לא נגמר חייב (לעשר) שמקח קובע אפילו בשלא נגמר. רבי יהודה אומר (והלכה כמותו) לאכול חייב. זה שדעתו לאכול חייב ולדיריה גמר מלאכה הוא לקצות פטור.

לפי זה יהא נסוחו של כלל א' כך: המקח קובע למעשר גם לפני גמר מלאכה. במה דברים אמורים בליקה פרות לאכיל מהן. "דלדידיה גמר מלאכה הוא". אבל בליקחן להניחן עד שתגמר מלאכתן אין המקח קובע.

הסתירה הראשונה בשטת רש"י עברה ובטלה. ב"ב מדובר על הלוקח לאכול. בדומה לפועל האוכל בשעת מלאכה. ולפיכך פרש"י שכתב כזה קובע בענבים גם עד שלא נגמרה מלאכתם להיות ליון ולירד לבור. כי לגבי לוקח תרוצה לאכול ענבים מקחו בירו הוא גמר מלאכתו. אבל במס' יומטוב מדבר ר' יוחנן בלוקח תאנים לקצות. פי' להניחן עד שייבשו לקציעות. והכך אין מקח קובע (מו).

בוא וראה. שאלו לא קצו רש"י ז"ל את דבריו במס' ב"מ (פז ב דה"א פועל וכו') והיה מוסיף ארבע מלים אלו. "דלדידיה גמר מלאכה הוא". לא היה נתן מקום להתמיהות הרב"ם על פרושו והענין היה מובן כל צרכו. אלא שהיה זה כענינו ז"ל דבר פשוט ביותר שאין הוכרתו מעכבת.

עתה הנענו להבנת כלל ב'. כאן צריך שגלקוט רסיס פרש"י

(מה) השנות התיס' על פירש"י בד"ה מאי לאו וכו' ובד"ה בעל הבית וכו'. וחלקו עליו גם ב"ד פס ב בד"ה שמים וכו' ודוק. דברי ראב"ד ורמב"ן הובאו בשטה מקובצת שם. מלבד דחקי הלשון לשטח תוס' ורמב"ן קשה מאד מה שלדעתם ז"ל נצטרך לומר שרב חנינא חוואה ורב פסא לא ידעו כלל דלוקח פטור ממעשר מדאורייתא. וזו תימה רבה.

(מו) רע"ב ז"ל פי' לקצות אכול אתה בתאנים שלי השטוחות ליבש עכ"ל ובמלאכת שלמה כ' ע"ז בשם רב יהוסף ז"ל דבר זה מנומנם כי לקצות אינו משמע לאכול בקציעות ע"כ נ"ל דה"פ שרוצה להניחן לעשות מהן קציעות עכ"ל. וכן נראה מפרש"י ז"ל. אבל לא הוכיר שפי' רע"ב לקוח מש"י רמב"ם ז"ל. ובתו"ח לפ"ב ס"ח לחי"ט ד"ה ר' יהודה וכו'. השיג בחנם על תי"ט שכתב דבריו אליבא דרע"ב ורמב"ם ולפיכך הוכרח לפרש כן. ע"ש ודוק. ורמב"ם בחבורו חזר בו. עיי"ש בתו"ח.

זה הכלל! ואם נלמד עכשו בחוץ כדי דבורי של כלל זה
אח דברי הפרט האמורים להלן ברהוק הימנו לא יהא שום מקום
להתקשות.

לב: א: אמר ריש לקיש שתי פרות ברה"ר אחת רבוצה
ואחת מהלכת בעטה מהלכת ברביצה פטורה רבוצה במהלכת
חייבת. הא נתקלה מהלכת ברבוצה ונפלה ונוקה – פטורה, במה
דברים אמורים: ברבוצה בצד אהרן שזו שנתקלה היה לה לילך
בצד שני אבל רבצה בכל רוחב הדרך – חייבת (נח). מה טעם?
כדין בור. ואעפ"י שהאדם עצמו לא הרבין פרתו זו ברה"ר מ"מ
הרי זה דומה לאיזה כלל שלמדנו לעיל גבי אבנו בראש גנו.
גם שם לא הניחה ברה"ר אלא שהיה לו להעלות על דעתו
שתפול ברוח מצויה כן הגג ולטעם אף כאן היה לו להעלות על
דעתו שתפול ברוח מצויה ותהא לתקלה ואעפ"י שיש לו רשות להוציא בהמתו
לרה"ר אינו נפטר בכך מלשלט למי שהזקק ברביצה (נט).

ואינו דומה למה שאמרנו במקום אחר שאם עשתה בהמה
תקלה אין בעליה חייבים על תקלה זו מדין בור – שנאמר כי
יכרה איש בור ולא שור בור (ב) – שאין זה אלא בדבר שלא
היה לו להעלות על דעתו שבהמתו תעשה כן. מה שאין כן באבן
על ראש הגג שרווחות מצויות לה להפילה או בהמה מהלכת
שרביצה מצויה לה כדי שתפול (סא).

אולם מתוך שחסרה במקום זה הטעמה קטנה זו של החזרת
הפרט אל הכלל נתקשו בו רבים וכמה דברי דוחק עשויים להאמר
בו (סב). רב כיצא בזה בכל אפסי התלמוד.

ויש מקומות שצריך הטעמה כדי להסיר לכאוריות תמוהות.
משום שנבנה היכל ההלכה עם עליות האגדה שעליה על יסודי
מדע מיוחד בפרקי נצב על אדמת קדשו איתן ועתיק יומין – על
כן הליכוד הבינוני זה שבעת ימיו אינו חש באותו מרחק החוצץ
בין טעמו למעמדן של חז"ל. פעמים שנראה זר בעיניו הרבה ממה
שהוא לומד אם לא שהובא לו הטעמה כוקדמת להניח את דעתו.
מקומות כאלה רבים הם ולא בכלם יקל למצא לבני דור אחרון
באור מורדך ומכפיק אף הנה גא דוגמא אחת:

צ"ח לדעת ולהטעים סדרך חז"ל להורג מאד בטבלת

ראיות והוכחות. וכל עוד שאפשר לערער עליהן ואפילו בדוחס.
אין הם זיל גומי להסכים להן (סכ"ו). מתוך והירות זו בא אותו
נאמר מפורסם: "בבבקה לקרע דאיהו דווקא ומקי אנפשיה" כלומר:

(נה) ל' הגמי ופרשי: הא הווקא ממילא |מהלכת ברבוצה
פטורה| כגון דרבצה בזה גיסא אבעיא לה לסגוי באידך גיסא
|הלך טעמא דבעטה אבל ממילא פטור|.

(נו) כדנציא ל' א: שזוקין וכו' אעפ"י שברשות חייבים
מדין בור. וגם ר' יהודה מידה כאן. שאין לה רשות אלא לילך
כריה אבל לא לרביץ כמיש רשיי כד ב' בד"ה בעטה וכו' וכ"ש
לרב אשי אליבא דר' יהודה ל' ב' ורשיי ד"ה תבנו וכו'.

(ס) יט ב' בעל תונגיל וכו' פח א: אמר רבא הכניס שורו
וכו' אמר רב פפא וכו' ומשני דאפי' לא היה שם המכניס בשעה
שהרבין גללים משום שדרכו בכך ויש לו להעלות על דעתו. וכן
אם היום בו משא"כ הסירה סיחין ומערות שאפילו היה שם וראה
פטור שהואיל ואין דרכו בכך ומשונה הוא אין לחיבו על ההכנסה
ועל עצם ההפירה פטור משום דאיש בור ולא שור בור עיי"ש.

(סא) טו א: ולא לרביץ. אבר ר' אלעזר לא שנו וכו' אורחיה
הוא. וכ"ש כשאין שם פכים כלל.

(סב) ז' בהגהות חשק שלמה (ד' ראם. וילנא) בשם רבו.
ביק לב א:

(סכ"ו) כדברי רי"ה הפהן במחברתו: "אסמכתא פרק ממוכא
מדרש ההלכה" (הרפ"ד). עמוד ט. אף הדוגמא שלהלן לקוחה משם.

קובע. שנאמר בו כנפשי. דינו כדין בעל-הפיה. שהולך אחר העיקר
העומד מבחוץ (נה).

לפי זה יהא נסוחו של כלל ב' כך: אין המקח קובע כלי
ראית פנים. במה דברים אמורים בלוקה פרי אהרן אבל אם צדק
שנים קובע אף בשדה.

גם הסתירה השנית בשטח רש"י הנה עברה ובטלה. בב"ב
מדובר על מקחו של פרי אחד אחר. ולפיכך פרש"י שאין מקח
קובע בענין זה אלא עם ראית פנים. אבל בטס' יו"ט מדבר ר'
יוחנן בלוקה פרות הרבה כדרך הלוקחים. ולפיכך פרש"י שנקח
קובע מדין צדק גם כלי ראית פנים.

ד. הטעמה.

ויש לך דבר מפורש כל צרכו אלא שהטעמה אהת הסרה לו
בצדו – והטעמה באה על פי רוב יארע כך בפרט הצריך לכלל.
הראשונים ז"ל בפרושיהם לא התירו כל דברי הפרטות ממקומות
פוריות הרבים לשרש כללם שהצמיחם מפני שהיה זה פשוט להם
ולא רצו להרבות דברים רמב"ם ז"ל. כשפרש את הכשנה. הדין
חושש לכך. ומתוך שלא רצה לחזור ולהטעים בכל פרט ובפרט
אותו כלל ראשון אבי אבותיהם היה דרכו ליעץ ולהזהיר את הלר-
מד בשעה שדן על הכלל שיגנונו בזכרוננו "ולא ישאל ממנו לשלוח"
בכל מקום שיצטרך (נו). אבל רש"י ז"ל מדה אהרת היתה לו ובה
יש לנו להשתמש רק לעתים רחוקות ביותר הוא מופיע אצלנו
במלא קומתו עד שיהו עינינו רואות את מורנו. אינו מיעץ. אינו
מוזהר. אינו מתראה לפני לומדיו כמנהל הולך בראש להורות דרך
ולהסיר מכשול. פורשו צמיד פתיל לדברי התלמוד עצמו. מחובר
לו כמחבר. מחוסב חטיבה אחת. הוא רואה ואינו נראה הכל נעשה
אצלו כמאלו. והלומד חושב שלא צורונו כלל להגיע למה שהגיע.
מעצמו הבין בדרך זו עלינו ללכת בענין הטעמה. כלומר: לא
נטעים מראש בהצבת כלל על כל מה שעתיד לבוא. אלא נשוב
מן המאוחר אל המוקדם. נטעים בכל פרט שנעמד בו הטעמה
קצרה ובהירה אותו כלל שממנו יצא אותו עיקר שאחריו הוא
הולך.

רק דוגמא אחת ממקום אחד שהסרנו הטעמה הטעה בו:
בבא קמא ו א: אמר אביי אבנו סכינו ומשאו שהניחו
בראש גנו ונפלו ברוח מצויה והזיקו בתר דניחו (לאחר שהונחו
ברשות הרבים. כגון שנתקל בהן שור ונפל ונוק) – הייב מדין
בור. מה בור מחלת עשיתו לנוק כך כאן מחלת הנהגתן בראש
הגג לנוק שהיה לו להעלות על דעתו שסופן ליצול ברוח מצויה
ולחיות מונחים בתקלות ברה"ר (נו).

(נה) סאלו עמד גם העיקר נכפנים דין אחר לוי ששנינו
במעשרות פ"ג מ"ח תאנה העומדת בחצר אוכל אחת אחת ואם
צדק שתיים חייב. מפני שאין בתלישת האחת משום כניסה לחצר
שהרי אף בשעת חבורה לאילן היחה שם מיהו או ודאי לא נקבע.
שארין קבע למחברי וכו' ש"ה ר"ס כפ"ה שם מ"א. וכן בתוס' כאן
ולפיכך אינו מתחייב במעשר עד שיצטרפו שנים. ואין שם חלוק
בין בעל"ב ללוקח. משא"כ בננו. שבשעת חבורו בטל הפרי לגבי
העיקר שמבחוץ וכשהוא מולשו בשביל הלוקח שענינו במקחו
התלישה היא הכניסה. ומסולקת בכך תמיהת תוס' ארש"י בד"ה
בעל"ב וכו'. וכל מה שכל כאן מרומנו בר"ש פ"ג שם מ"א בד"ה
יש להן וכו'. וע' תי"ט שם.

(נו) דמאי פ"ה מ"א: "ושמור אלו העיקרים וזה הענין בואה
המסכת ואל תשאל ממני לשנותם" ובמקומות אחרים.

(נז) כדברי רש"י ז"ל בד"ה היינו בור וכו' ובגמ' שם
מבואר דאע"ג דלא דמו לגמרי לבור אתו כמה הצד.

שהתחלתי להדפיס אשר קצתם כבר באו במקומם הראוי וכדי לזכות את הרבים אשימם דוברות במקום זה למופת ולאות והיו למאורות מפנינים הם יפרוץ. ונאמר שם: «כתב רבנו בפי' התלמוד משם ר' יהוסף הלוי ז"ל (סג) וזה לשונו ואי קשה לך ואכתי האי זיו כרמלית הוא דהא יש בו ארבעה על ארבעה וכל מקום שיש בו ארבעה על ארבעה ואין לו מחיצות כרמלית הוא ומאי אהנו ליה והא קמעייל מכרמלית לספינה יש לומר. האי זיו אין בו ארבעה על ארבעה אלא ארבעה בלבד הוא דאית ביה דהוי מקום פטור, והיינו דאיכא בין רב הונא לרב חסדא דלרב הונא סגי ליה בכל דהו ולרב חסדא לא מנכר אלא בעינן שיהא אורך ארבעה או רוחב ארבעה עד כאן» (סד).

ומדויקת לפי זה לשון התלמוד שלפנינו: «עושה מקום ארבעה» ולא «ארבעה על ארבעה» ולכך נתכון גם רבנו חננאל ז"ל בפרושו שכתב: «וצריך לעשות מקום ארבעה חוץ לספינה כדי שיהא מקום פטור שמעלה המים מן הים או מן הנהר שהן כרמלית לאותו המסום שהוא מקום פטור ומשם מעייל להן לספינה פי' מקום זה כגון תיבה פחותה או סל פחות וגרסי' בירושלמי ואם הוציא מן הים לספינה הרי הוציא מכרמלית לרשות היחיד».

עד שלא נודע לנו אותו פרוש שנתעלם מן העין לא היו דברי ר"ח ז"ל מובנים כלל. שלא ראשם סופס. מתחלה כתב שאותו המקום מקום פטור הוא ובסוף כתב שאותו המקום תיבה פחותה או סל פחות הוא ואם כן רשות היחיד הוא ולא מקום פטור כמו שנתבאר בדברי רב האי גאון ז"ל. ולא עוד אלא שלא נבין מפני מה מקום זה מקום פטור הוא. ומה שכתב אח"כ בשם הירושלמי «שאם הוציא מן הים לספינה הרי הוציא מכרמלית לרשות היחיד» אין להבין כלל למה כתב זאת בשם הירושלמי הן דבר זה אף תנוקות של בית רבן יודעין אותו. שהם כרמלית והספינה רשות היחיד ואסור להוציא מזה לזו. אולם עכשו לאחר שזכינו לאותו פרוש של רב יהוסף הלוי ז"ל הדבר מתברר מאליה וכל עין תראה תכיר שטעות סופר קלה נזקקה כאן בפרוש ר"ח כי אותן שתי תבות «וגרסי' בירושלמי» באו שלא במקומן וצריך להעמידן לפני המלים «פי' מקום זה וכו'» ולא היתה כונת ר"ח ז"ל אלא להודיע שביור' פרוש במקום זה פרוש אחר מפרוש הבבלי שהוא פרוש רב יהוסף הלוי ז"ל שאין זו תיבה פחותה אלא דף שיש בו ארבעה בלבד, באורך או ברוחב. ולפיכך הוא מקום פטור. ומה שכתב בסוף «שאם הוציא וכו'» אין זה בשם הירושלמי אלא תוספת ביאור מעצמו לכלל ההלכה כדרך הראשונים בכל מקום (סה). ומתוך שלא הזכיר רמב"ם ז"ל בפסקיו שמקום זה בתיבה פחותה או סל פחות הוא. כדרכו להביא תמיד דברי הירושלמי היה נראה שהלך בשטת רבו רב יהוסף הלוי ז"ל (סו) אלא שנאמר מפורש בדבריו «ארבעה על ארבעה» ולפיכך צריך בדיקה בכתבי יד שמא טעות סופרים היא זו. שהוסיפו «על ארבעה» על «ארבעה».

יש להודות. כי פרוש זה של רב יהוסף הלוי ז"ל לא נתקבל כנראה. מאת שאר הראשונים מפני שהוא קשה בטעמו. לא מצאנו בשום מקום (סו) שתהא חשיבות יתרה למקום שיש בו ד' ספחים

לא עליך המלאכה לגמור! אם כתוב אחד דחוק לך – עזבהו לנפשו. ריוח והצלה יעמוד לו במקום אחר. ואתה אל תטה משום כך אל דרך חדש שאינו מוכרח גם בלא-זה ואינו קבוע בליכך בסברתך עד כדי שתוכל לטעון: «למה לי קרא שברא הוא?». הטעמה זו תבינו במס' יומא עו א: אמר ריש לקיש מנין לשתיה שהיא בכלל אכילה שנאמר ואכלת לפני ה' א מעשר דגנך חירושך ויצהרך. תירוש חמרא הוא וקרי ליה ואכלת.

ראיה שאין עליה תשובה – אבל לא לגבי הזהירות שמדע-החורה נוהג בה! היא מדחה: «ודלמא דאכלית ע"י אנגרון» או ודלמא דכלה קעילית. דחויים שנראים דחוקים ורחוקים לעיני המשקיף בהם לכאורה. אבל תורת ההטעמה. כשחלוה בין השיטין את הפרוש הנצב על הדף. תועיל הרבה במקומות כאלה להאיר לנו דרך.

ה. פרושים שנתעלמו.

עד כאן בענין הפרושים הנצבים על הדף. ודאי שיש להוסיף עליהם בכל מקום שיש צורך – וכמעט שאין לך מקום. בתלמוד שלא יהא בו צורך זה – מפרושי הראשונים וגדולי האחרונים ז"ל שאינם על הדף. כיצד תהא הוספה זו. כיצד נזהר בה שלא תטרוד ותניק דעתו של לומד מתוך העמסת פרושים ופרושי פרושים על כל שורה ומלה. כיצד יהא סדורם של הנוספים וכיצד יהא קצורם – שאלות הללו ותשובותיהן של פרק שני הן. מקום שידובר בו בעיה על דרך הפרוש. בעוד שכאן אין אנו עומדים אלא על הצרך. ועל צרך גדול יש כאן לדבר.

מתוך שנתרגלו הלומדים אצל הפרושים הנצבים על הדף בהוספת שאר ספרים המצויים ביד כל אדם פרוש מאתנו ונתעלמו מן העין פרושים רבים של הראשונים ז"ל בדברי התלמוד ואין שם על לב. הכל יודעים שיש בישראל ספרי הלכות ותשובות עיונים ושערים של גדולי הדורות הקודמים ובהם פרושים הרבה לדברי הלכה ואגדה. ומה גורלם יש מהם שהפוסקים ז"ל הביאום להלכה ויש שלא הובאו גם שם. אחד זה ואחד זה נסתרים מעין הקהל הלומד. כסתרי תורה הסעונים גניזה. הלומד סוגיא ומתקשה בה לא יוכל לצאת כפעם בפעם אל בתי הבבליאומיות ולבדוק שם בספרים עתיקים שמא ימצא פרוש טוב להניח בו דעתו. ומי שמעיין לפעמים באותם ספרים עתיקים ומוצא פרוש חדש למקום אחד בתלמוד לא יוכל להכיר בו אותו ערך חשוב שיש לו לגבי המקום ההוא. מפני שאותה שעה אין אותה סוגיא שבה הוא נוגע ידועה לו. בין כך וכך דבר זה הולך ואבד מנכסי הקהל ואם לא יכניסוהו למחיצת פרוש הנצב על הדף אין לו השבה עולמית.

דוגמא: שבת, ק כ: אתמר ספינה רב הונא אמר מוציאין הימנה זיו כל שהוא וממלא רב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי עושה מקום ארבעה וממלא.

וכתב רשב"א ז"ל בחדושי: «עושה מקום ארבעה וממלא. איכא למידק האי ארבעה היכי דמי אי למעלה מעשרה היינו רשות היחיד ואי למטה מעשרה היינו כרמלית ולעולם מטלטל הוא מכרמלית לרשות היחיד. פירש רבנו האי גאון ז"ל בשם הגאונים ז"ל שאותו המקום כגון תיבה פחותה או סל פחותה. ע"ש באור הענין שדין רשות היחיד לתיבה פחותה זו ולפיכך דולין דרך בה לספינה. וכ' הרב המגיד ז"ל בפס"ז מהל' שבת היכי שגם דעת רמב"ם ז"ל כרבנו האי גאון ז"ל. וכבר תמה והאריך בזה ס"ו באו"ח סי' שנ"ה ס"ק ה: וכל הענין קשה מאד. שהרי העיקר חסר מן הספרי. שאלו היתה כונת הבבלי בירושלמי היאך אפשר שלא הזכיר עיקר הדבר שצריך לנקב אותו דף שהוא ארבעה על ארבעה ולדלות המים דרך הנקב.

אך יש לדבר זה פרוש שנתעלם מן העין. והוא חבוי בסוף ס' תשובות הרמב"ם בקונטרס שנעקט שם מס' מעשה רקה ובראשו כתוב לאמר: יומן השיית לידי בספר כתיבת יד קדמון אחר

(סג) הוא ר"י נ' מיגאש תלמיד הריף ורבו של רמב"ם ז"ל.

(סד) ד' לפס"א. שנת סנה חלמה כי טוב מחרון לפי. דף

סא ב.

(סה) ואולי יש להגיה במקום «פ' מקום» – «יש שפי' מקום».

אלא שאין דרך ר"ח ז"ל להביא דברי היר' בלשון יש מפרשים.

(סו) אבל נגד זה הוא מ"ש בפ"ד מהל' שבת היו בזה

ובכס"מ. שלשיטת ר"י הלוי ז"ל ודאי איכא מקום פטור ככרמלית.

וכן שטת רש"י ז"ל בפ"ק. ע' ר"ן שם גבי אויר של בקעה וכו'.

(סז) רק בעירובין. ה א. ברש"י. ד"ה ואי וכו' ועיי"ש

בתוס' שנדו מזה.

במוצאי יום טוב הם אומים אותה מיד. מותרת היא להם ולכשרים. משום שערכו בה שאור של לישא חרשה (ע) ותערובת חמץ שעבר עליו הפסח מותר. והם משתמשים בתחבולה של היתר זו משום ידלא שבקו התירא ואכלו אסורא כמבואר בגמ' (עא).

פרוש חדש זה היה עולה על דעתי גם עד שלא מצאתיו בספרים של ראשונים. מתוך הדיוק בל' התוספתא ואמנם יש לנו רשות - וגם חובה! - להעמיק חקר בכל הלכה ואגדה ולחדש בהן פסוות בכל יום (עב) הסכומים לשי שקול דעתנו אל כונתן האמתית. אבל גבול יש לה לרשות נהדרה זו והרבה והרבות צריך אדם הרבה בינה חודרת ושקול-דעת נאמן. כדי להבחין בין ענין לענין. לדעת ולהבין אימתי הוא בין-תורין להשתמש בה ואימתי הוא מצווה למשוך ידו הימנה.

כח החדוש משמש יסוד גדול בתורה. ומעשה בר' עקיבא ששמע בשם חלמיד אחד של ר' ישמעאל חדוש בהלכה ולא היה נראה בעיניו ומכל מקום פרסמו יושביו בפני תלמידיו כדי שישמו לבם לתורה ויאמרו מלפני מלכא (עבט) בדרך 'חדוש הפסוות' הלכו גם רבותינו האחרונים ו'ל תמיר'. לא זו מלחדש במשנה ובגמרא ככל הנראה להם נכון ולסלול דרכים חדשות שלא הלכו בהן הראשונים ו'ל. עיין לדוגמא בס' פני יהושע לס' קדושין. ח א. בד"ה אמר רב יוסף וכו' שהביא מרוש התוספות ללשונא קמא מייתי ראיא' והביא דברי מהרש"א ו'ל שעמל לכאור דרכם ודחה דבריו והציע להגיה בתוספות ללשונא בתרא מייתי ראיא' - אולם לבסוף לא נחקרבה דעתו עד שעמד והודיע: יאמנם לאחר העיון נראה לי לפרש הסוגיא בענין אחר. חלק לנו מפרוש הראשונים ו'ל ויחדש משם מעצמו.

אבל כשם שיש לנו ללמוד מרבותינו גדולי האחרונים ו'ל את חופש הדרישה כך יש לנו ללמוד מהם את חובת הפרישה. ופרישה זו מן החדוש והרומה לו במקום שיש בו משום חשש הוראה. או שנוי עקרי באה להם מרוב הכרתם בגדולת הראשונים ו'ל כמדת קרבנות קרבת זמן - ומכאן גם קרבת מעלה - לוחמתי התלמוד וסבוראי.

כשנסתכל ביחס 'האחרונים' אל 'הראשונים' נראים תמיד כתלמידים היושבים לפני רבותיהם ודנים לפניהם בקרקע. באימה ובאהבה. כל מה 'שאחרון' מחדש אינו בא לעולם אלא בדמות

(ע) וזוהי ששינוי 'מפני שמחליפין את השאור' כי צרך השאור שיהא מונח במשאת מאפיה אחת לחברתה. אבל באפיה זו שמיר אחר הפסח אין הם משתמשים באותו שאור שמלפני הפסח. שכבר בערוהו. שאינן משהין חמץ בפסח. ועכשו הם עושין שאור חדש מבצק חדש והוא מתערב בעיסה שנלושה באותו יום. לפנות ערב ומחירתה מדין תערובת.

(עא) בהנהגות פתח הדביר לס' עשרת הדברות פ"ר כונת בעל העטור ו'ל בענין אחרי דחוק. ולפרשו גם בעיה סבור שהיו משהין חמץ בפסח. עיי'ש. ותמוה לי כיצד יפרנס ראשית הדברים שאמר בפרוש שאינן חסודים להשהות. מתוך שלא הביא בעיה מיוע לפרושו מן התוספתא משמע שלא ראה אותה. וכן לה מעצמו בדעתו ו'ל.

(עב) כן כתב רשבים בפרושו על התורה ריש מ' וישב: ירכנו שלמה אבי אמי מאיר עיני הגולה שפרש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא. ואף אני שמואל ברבי מאיר חתנו ו'ל נתוכחתי עמו ולפניו והודה לי שאלו היה לו מנאי היה צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום. ואם בתורה שכתב כך בתורה שבעל פה על אחת כמה וכמה.

(עבט) ערובין. יג א. ורש"י שם.

רק בארכו או רק ברחבו בלבד. ואולי רב יהוסף ו'ל עצמו לא אמר כן אלא בדרך אפשרות בלבד. ולא עוד אלא שמשלשן קושייתו נכר שהיה פשוט לו קודם שמדובר כאן 'בארבעה על ארבעה'. גם אולי משום זה לא פסק כן רמב"ם ו'ל בחבורו. אולם לא משום כך יש לנו להחלים כי כל הפרושים שנחלעמו מאתנו בכלל דתוים הם. כי ידעום והרוזיקום. יש אשר נמצא. כי דוקא אותו פרוש נעלם קרוב יותר אל ישרת הפשט מן הידוע והמפורסם. נביא נא דוגמא גם לכך.

חולין. ד א - ב: תניא חמץ של עוברי עברה [פרש"י: שאין מבקעין חמץ בפסח מפני הפסדו] אחר הפסח מותר מיד פרש"י: ואע"ג דלא שהה כדי לאפות. דודאי עבר עליה הפסח. [מותר לכשרים לאכול מחמץ מיד] מפני שהן מחליפין [פרש"י: בשל עכו"ם. רכיון דמצי לאכול התירא. דחמץ של עכו"ם שעבר עליו הפסח מותר. לא אכיל ידידיה. דחמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור].

וכפרש"י פרשו כל הראשונים ו'ל. ובתוס' ד"ה מותר וכו' תמהו כזה: הלא פת עכו"ם אסור באכילה. ועוד חתמה עליה ש' שם בגמ' שיש לפרנס ברייתא זו בשטת רבי יהודה והא סבירא לו שחמץ של עכו"ם שעבר עליו הפסח אסור בהנאה ובתוספתא פסחים מ"ב. מקורה של הלכה זו גרס: 'חמץ של עוברי עברה מותר אחר הפסח מיד מפני שמחליפין את השאור'. מהו שאור ששנו כאן. הן הפת או הבצק כלו חמץ וכלו צריך חלוף ויש גורסין שם 'שאור' (ובכת"י ערפורט משובש) מ' שאר חמץ שנשתתיר להם מן החג.

אך יש כאן פרוש שנחלעם. והוא מתאים לל' התוספתא ואף התמיהות מסתלקות על ידו. הוא מובא דרך אגב בקצור לשון בבית-יוסף לסור יורה דעה בהל' חלב וגבינה של עכו"ם סוף מ' קס"ו. ומקורו בס' עשרת הדברות לר' יצחק בן אבא מארי ו'ל בעל העטור כן זמנו של רמב"ם ו'ל. והביאו רבנו ירוחם ו'ל בספרו נתיב ה' חלק ה'. וזה לשונו:

יהא דתניא חמץ של עוברי עברה מותר מיד מפני שהן מחליפין מ' שמחליפין את השאור. לא שמשתיין חמץ בפסח ומותר מפני שמחליפין בשל נכרי - דאם כן קשיא לן טובא (סו). ועוד למה משהין ואין מוכרין אותו קודם, הפסח (סח) - אלא חמץ של עוברי עברה הוא שאינם מדקדיקים במצות כל כך. ולאחר הפסח מותר באפיה ראשונה מיד. מפני שמחליפין את השאור ועל-ידי תערובת הוא ומותר.

כלומר: עוברי עברה הללו אינן חסודים להשהות חמץ בפסח. (סס) אלא שאינם מדקדיקים ביותר לבער כל חמץ מכליהם ולשיכך גם מצתם בחזקת חמץ היא לגבי הכשרים. אולם לאחר הפסח מותר לאכול מצתם שאפו מיד. מפני שהם עצמם והירים בדבר לחמץ עיסתם החדשה בשאור חדש ושלא להשתמש לשם שאור בבצק שנלוש אצלם בפסח. כי יודעים הם בנפשם שכל בצקם בחזקת חמץ הוא עומד מפני שנתרשלו בשמורו. ואעפ"י שכל העיסה נלושה ביום אחרון של פסח לפנות ערב ואח"כ

(סו) כונתו ו'ל לתמיהות התוס' שנזכרו לעיל.

(סח) כלומר: מאחר שודאי אינם אוכלים חמץ בפסח. דהא לא שבקי התירא (מצה) ואכלי אסורא (חמץ) במקום שאין להם הפסח. אי"כ למה להם להשהות אותו חמץ עד אחר הפסח ולהחליפו אח"כ בשל עכו"ם. הן יכלו למכרו לעכו"ם. קודם הפסח ולא היו מפסידין כלום ולא עוברין בכל יראה. וזו תשובה נצחת.

(סט) שאם לא כן רשעים גמורים הם ולא עוברי עברה. ובפ"י רבנו גרשום ו'ל מורגש קושי זה. עיי"ש שנשתדל לישב. ודוחק.

ו. גלויים.

על ארבעה ספרי חז"ל התורה-שבעל-פה עומדת: (א) על ספרי פרושי התורה (מכילתא, ספרא, ספרי מדרשות וכו'), (ב) על ספר המשנה (של ר' יהודה הנשיא ושל שאר תנאים בתוספתא וברייתות אחרות), (ג) על ספר פרוש המשנה הראשון (הוא תלמוד ירושלמי מראשית סדרו של ר' יוחנן עם הוספות תלמידיו ותלמידיהם), (ד) ועל ספר פרוש-המשנה האחרון (הוא תלמוד בבלי שסדרוהו אמוראי בבל בהשתתפות אמוראי גאון-ישראל שירדו אליהם, עד שנחתם בידי רב אשי ותלמידיו עם הבאים אחריהם). חכמים האחרונים שסדרו לנו תלמוד בבלי הביאו בו אותן סברות שהן כהלכה הנאמרות בירושלמי, ורוב התלמוד הבבלי מהן כגון ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש וכל הנקראים בשם רבי, ומה שראו שהוא שלא כהלכה הניחו" (פב). וקל-והומרי שהובאו בו רוב דברי התנאים שהיו לפניהם בברייתות, ומעוטם שלא הובא שם שבו ובדקו בהם רבותינו ו"ל שבאו אחריהם, ראשונים ואחרונים, והכניסום לספרי פרושיהם ופסקיהם דבר דבור על מקומו. אך עדיין גנוז ועומד בשלש הספרים הראשונים מספרי חז"ל אוצר גדול של דברי תורה המצפים להתגלות כדי להתחבר אל הספר השלישי, ספר תלמוד בבלי, המאסף לכל הספרים. כי כשם ש"אין כח במשכיל לדעת מצוה אחת תמימה מן התורה אם לא יעמוד על דברי תורה שבעל פה" (פג) כך אין בו כח לדעת אותה מתוך מקום אחד בתורה-שבעל-פה אלא מתוך כל אותן מקומות מרובים שדנו בה עליה: חכמי התלמוד ז"ל, "מרב חכמתם ופולפולם הוציאו דבר מתוך דבר והם ידעו הפשט יותר מכל הדורות הנאים אחריהם" (פד). ולפיכך-בדין הוא שנדפס את ספר המשנה יחד עם התוספתא, ואתם דברי התנאים מספר פרושי התורה, ועליהם שני ספרי הפרוש של האמוראים, בבלי וירושלמי. דבר דבר במקומו, כי הרבה הלכות ורעיונות מעורפלים היו מתוך כך מתלבנים לנו, הרבה השערות לא נכונות של "כל הדורות הנאים אחריהם" היו נדחות והרבה מן הנכונות היו מחזקות. ולדוגמא-קדושין, י"א: אמר ר' אייבו אמר ר' ינאי אין יעוד בגדול אין יעוד אלא מדעת, מאי מדעת? מדעת דידה. דתני אביי בריה דרבי אבהו אשר לא יעדה מלמד שצריך ליעדה. וכחב רשב"א ז"ל מחדושי: "לפי מד, שפרש רבנו חסד בריש מכלתין מפרשינן הא דאמרין הכא צריך ליעדה לאו לעשות מרצונה ולא בעל כרחיה קאמר, אלא להודיעה בעלמא, וגזירת הכתוב הוא - אבל לדברי רשי מפרשינן הכא שצריך ליעדה מרצונה ולא בעל כרחיה, וזה מיושב יותר (באותה סוגיא)-ומכל מקום דברי רבנו תם עיקר כמו שכתבתי למעלה (פה), גם רשב"א ז"ל בחדושי מסכים לדברי רבנו תם ז"ל, ובכסף משנה פ"ד מהל' עבדים ה"ח כתב: "אין האדון מיעד אלא מדעתה, פ"ק דקדושין, ואמר רב נחמן בר יצחק דרשינן הכי מדכתיב יעדה שהוא לשון דעה (פו). שהוא צריך להודיעה, והיינו כדי שתתמצה שאם לא כן מה תועלת יש בהודעתה? והשיג עליו במשנה למלך שזה נגד

(פב) לי רבנו יוחנן ז"ל, שטה מקובצת ב"מ מה, וע' באור הענין בדורות הראשונים ח"ג א' פ"ו.

(פג) לי ר' אברהם נ' עזרא ז"ל בספרו יסוד מורא ח"א.

(פד) לי ראב"ע ז"ל, שם.

(פה) דף ה' א' ושם בתד"ה שכן.

(פו) מצאתי בס' חדושי מס' קדושין לאחר מן הרבנים הגאונים הקדמונים לא גורע שמו" (נדפס בקושטאנדה שנת תקנ"ה) דגס, "שצריך ליעדה", והיא דרשת חלימי אותיות כרגיל. להקדים ע' לר', ואולי מגרסא זו נכתון רש"י להוציא במ"ש: שצריך ליעדה גרסינן".

הצעה עונה עולה על שלחן הראשונים מתוך המתנה לחות דעתם. "אחרון" זה לאחר שחדשו בידיוצא ומטייל ארוכות בין ספרי הראשונים. מעיין ובורק בשבע עינים בשטין ובין השטין-ואם יש אשר ימצא שם קצת-רמו מחאים לחדשו הרי הוא שמח על מציאה זו שמחה גדולה, הרבה יותר מזה ששמח על עצם החדוש. "ברוך שכונתי לדעת הראשונים!" - וזהו תרועת הנצחון הנשמעת לנו תמיד כקול ענות גבורה מתוך מחנה "האחרונים".

לא הערצה סמויה היא זו כלפי העבר המקורש, אלא הכרה בהירה היא ברוחב דעתם של רבותינו הקדמונים ז"ל מפרשיו של התלמוד הנאמנים בכל ביתו. כל מי שהוריד את דעתו מנעוריו לתוך מעין ההלכה והאגדה ולא הביט אליהן הבטה שפחית בלבד דרך שפותרת של "חוקר" הבא מן הצדדין-מוכן לשמש עד כשר ולהעיר נאמנה עד כמה בן דור אחרון חייב להשמר שמירה מעולה מלחדש דבר בפרוש התלמוד.

מה אדם צריך כדי שיוכל "לפרש"? הוא צריך לחיות כלו בחוך אותו העולם שממנו נובע הענין המתפרש, הוא צריך לבנות בנפשו מחדש בנין עולם עתיק, ועליו להכיר אותו היטב על כל מסדיו וספחותיו, מבואיו ומוצאיו, הוא צריך לקנות לעצמו הרגשה מיוחדת דקה בחוך תוכו של בנין זה, וכל רוחו מתחלה ועד סוף צריך להתמלא בהרגשה זו - רק אז יביע סברות נכונות והשערות אמיתיות (עג).

לא יכלו להגיע לידי מדה זו, בנוגע לפרוש התלמוד, אלא בני דורות הראשונים בלבד, להם, ולא לנו, היתה אותה ספירה רוחנית, אותה השתלשלות תורנית, אותו חומר למודי רב שהיה מרחף באוירם, שהיה נמסר מדור לדור והיה נקנה לרבים, אותה שלשלת פרשנית שלא נפסקה ולא העלתה חלודה למן הסופרים בני הנביאים עד הם עצמם ועד בכלל, כל העינים התלמודי היה נתון בלבם, על ידו נשתכלל חושם, על ידו נתעדן רוחם, אף הרגשם היתה אותה הרגשה עצמה של התנאים והאמוראים אם כי בוציר-אנפין, לא כן אנהנו. הרגשנו אנו הרגשה סתמית היא ועל כרחנו עורתי, מגששת כעור בין רוכסי סברות ונתקלת בשבושי דעות, אין לה קנה-מדה בה בעצמה אלא שאולה משל דורה (עג).

לא להם ולנו לעבור שכם אחד בפרוש התלמוד! אלא הם גרנו יסודות ואנחנו נהיה הבונים במקום שלא בנו הם עצמם ז"ל בנין על גבי יסוד, הם דאירו גאור ואנו לאורם נלך. הרבה דרכים ארוכות הניחו לנו ללכת בהם, הרבה מקומות חשובים הניחו לבניהם אחריהם שימצאו מה לתקן בהם כדי שיגדלו שם (עד), אם אמנם יכול אדם להטות סברא שלנו לכל צד שירצה מפני שאינה סברא חזקה שיש לה קיום מבלי נסות ימין ושמאל (עה), אם אמנם דעתנו קלושה וצריכה חזק רב-מצא נמצא את החזק הזה בספרי גנויהם של רבותינו הראשונים ז"ל וק"ו לארבעת הספרים, ארבע חמדות קודש, שהם מורשה בירדנו מאת חז"ל עצמם: ספרא, ספרי, תוספתא וירושלמי (עו), שיש לנו לחבר כל מה שבתוכנו לעבודת הפרוש בתלמודנו העקרי, הוא תלמוד בבלי למען נזכר לתורת אמת, ועל זה-בסעיף הבא.

(עג) כרברי רא"מ ליפשיץ בס' רש"י שלו עמוד פח - ט.

(עד) לי רש"י ז"ל במס' חולין, ז' א' בד"ה מקום וכו'.

(עה) לי מהר"ל מפראג ז"ל בס' באר הגולה פ"א בבאור דברי רבא ואנן כאצבעתא בקירא לסברא.

(עו) כן כתב רמב"ם ז"ל בתשובתו לר' פנחס בר משולם: יואני אומר לך שכל סתם שבו (בחבור יד החזקה) מאחד מחמשת חבורים אלה הוא בבלי וירושלמי וספרא וספרי ותוספתא, וכלל מכלתא במלת ספרי, ושאר ספרים לא הוכיר מפני שאלו עיקרי אעפ"י שיש שם הרבה מן המדרשות וכו'.

שכתב רי"ף דמתינתא מסייע לרב לא סבר ר"ח כן. שהרי בגמ' לא הביאו מיעתא זו ולא לנו להכריע מדעתנו. כי מאחר שחכמי התלמוד לא הקשו ממתניתא זו לר' יוחנן שמע מינה שאין זו קושיא. והרי מסור בירנו כי "אעפ"י שנתנו חכמים כלל לומר פלוני ופלוני (בין התנאים) הלכה כפלוני היכא דאיכא אמוראי בחראי דקיימי בחד מנייהו הלכתא כותיה" (צא). וכן אמרו בגמ' שרבי יוחנן שמייע ליה מתניתא ולא סבר לה (צב). וכן תני דר' מתניתא. והוא תני לה והוא אמר לה דאין הלכה כאותה משנה (צג). ומה שכתב רי"ף עוד. שהלכה כרב משום שרב נחמן סיבר כן. הוא ו"ל לשטתו הלך. שהלכה ככתרא אף לפני אבוי ורבא. אבל כבר כתב רא"ש ו"ל במס' מועד קטן פ"ג ס"כ: "לא נהירא לי דהא דפסקו הגאונים הלכה ככתרא היינו מאבוי ואילך אבל מקמי הכי אין הלכה כתלמיד במקום רב" (צד). ולפי זה הדין עם ר"ח ו"ל לפסוק כר' יוחנן.

אולם פסקו של רי"ף ו"ל שהחזיקו בו כל ישראל דין אמת הוא. כי יש לו גלוי בירושלמי. שם פ"א ה"ב י"ח ג: ר' יעקב בר אהא בשם ר' יוחנן אפילו חצר אחת מכאן וחצר אחת מכאן [מכיו נתר בלחי או קורה] ר' אהא בר דונא בשם ר' יוחנן אמר אפילו חצר אחת ובית מכאן. רב נחמן בר יעקב בשם ר' יוחנן מביי אין פחות משתי חצרות חצר אין פחותה משני בתים. מביי (צה) שארכו ורחבו שוין אינו נתר בלחי וקורה אלא בפסים כחצר. דהרי שדברי רב נחמן האמורא בבבלי לא של עצמו הם וכחולק על ר' יוחנן. אלא שכן קבל בשם ר' יוחנן וחלק על אמוראים אחרים שסבלו אחרים בשמי. וזה פשוט. שהלכה כרב נחמן לגבי אמוראים אחרים כמ"ש הראשונים ו"ל בכל מקום דאיתו מרא דתלמודא. וגם כי לשטתו סבר ר' יוחנן כרב ושמואל ואין כל מחלוקת. ויותר נראה. שגם רב נחמן מודה שמתחלה נחלק ר' יוחנן על רב כשם שנחלק עליו שמואל. וכשם שחור שמואל והורה לרב כך הורה לו גם ר' יוחנן (צו).

ז. ירידה לסוף דעת.

עד כאן עסקנו בפרושי דברים פשוטים. אך הן ידוע לכל לומד תלמוד שיש בו הרבה דברים סבוכים ונבוכים. כגון רבוי סברות ודקדוקים חותרים וסותרים זה את זה וקשה מאד לעשות שלום ביניהם. לא עלינו המלאכה לגמור—אנו יותר נכון: לא אתנו החכמה לגמור—אבל אין אנו בני חורין להבטל ממנה. על פי רוב יש לנו במקומות כאלה הרבה פרושים שונים מאד דבותינו הראשונים ו"ל אלא שקצרה דעתנו מלירד לסוף דעתם. ביחוד יאירע זה גבי אותם מפרשים שדרכם להאריך ולהסביר. ונדמה או לעיני הלומד שכל מה שהם מוסיפים באור הב"מ מוסיפים סבך. ראש דברים אינו מתאים לאמצעם. ואמצעם לסופם. אין מוצא ואין פתרון.

(א) ל' סדר תנאים ואמוראים בהעקת רחידא ו"ל.

(ב) שם ט ב.

(ג) שם י א.

(ד) ע' יד מלאכי ס' קסו שאין כן דעת רי"ף רמב"ם ר"ח ר"ן רשביא רבנו יונה ומרדכי. ואעפ"י נחקק כלל זה מארז הפוסקים האחרונים.

(ה) בבבלי גרסינן חצר. ע' יב ב' תד"ה ובתים. שנתקשו בזה. ולפי ג' ירו' לקימ.

(ו) ובמקום אחר מצאנו להפך: דבר האמור בירושלמי בשם רב נחמן סתם ובבבלי מביאו בשם ר' יוחנן. ע' סוכה. גב ב' אמר ר' יוחנן אבר וכי וירושלמי כתובות ס"ה ה"ה דאמר רב נחמן וכי. אבל בדפוס קדמון דירושלמי איתא דאמר רב נחמן בשם רב נחמן וכי ואולי צ"ל יוחנן.

דעת רוב הראשונים. ר"ת רשביא וריטביא ו"ל. שאין צריך רצונה אלא להודיעה וגזרת הכתוב היא.

אבל דבר זה יש לו גלוי בדברי חז"ל עצמם. שנינו במסכתא דרבי שמעון בן יוחאי: "יעדה. מדעתה. מלמד שאינו מקדשה אלא מדעתה. והוא הדין לכל הנשים שאין מתקדשות אלא מדעתן וברצונן. והלא דברים ק"ו ומה אבה העברה שהיא כבושה תחת ידו אמרה. תורה יעדה מדעתה שאר נשים לא כל שכן" (פז). הרי שדין אחד הוא לאמה העברה ולשאר נשים שאינן מתקדשות אלא ברצונן.

ביחוד יועיל לנו הרבה לענין גלויים כאלה ספוח הירושלמי אל הבבלי. ויבנו חננאל ו"ל בפרושו רגיל להביא בכל סוגיא את דברי הירושלמי. רש"י ו"ל לא נהג כן ולפיכך נחרק הירושלמי מן הבבלי בכל הדורות שבאו אחריו. ודאי שהיו לומדים ירושלמי וגם היו בקיאים בו אלא שלא הרבו להביאו. גם יש שנמצא בדברי הראשונים קישויות תרוצים ובאורים הכתובים בירושלמי והם לא הביאום בשבט. אבל אין להוכיח בכאן שלא ידעוהו. שהרי יש להם גם דברים מפורשים בבבלי והם נראים כתובים כדברי עצמם (פה) אחר התלמודים יובילו למסקנות חדשות גם בפסק הלכה. נביא רק דוגמא אחת לכך מענין שכבר עסקנו בו.

במס' ערובין. ער א. נחלקו בהלכה אחרת רב ושמואל ור' יוחנן. וכתב הרי"ף ו"ל: "וקימא לן כרב. חרז דהא שמואל הדר ביה לגבי דרב והוה ליה ר' יוחנן חד לגבי תרי ומתניתא נמי מסייעא ליה ועוד הא אמר רב נחמן בפרק קמא [כרב]."

אבל רבנו חננאל ו"ל בפרושו כתב: "וקימא לן כר' יוחנן". ונראה שחלק בזה לשטתו שהלכה כר' יוחנן לגבי רב ושמואל. שכן כתב רשביא ו"ל בשמו (פט). וכן גם דעת ראש ו"ל (צ). ומה

(פז) הוצ' ר"ר האפטמאנן ו"ל עמוד קנז.

(פח) כגון ביבמות. יג ב' תד"ה דלא. ועי' מבוא הירושלמי דף קלג. ועוד כ' שם: "ע' הגהות מרדכי גטין ס' תס"א מעשה ככהן שצק מים על יד רבנו חס והקשה לו תלמיד ה"א שנינו בירושלמי המשתמש בכהונה מעל והשיב לו. אין קדושה בזמן הזה ע"כ. והנה מן היר' ששאל התלמיד לר"ת מוכח דגם בזמן הזה אסור לשמש ככהן. וזה לשון היר' ברכות פ"ח יב ב': אבא ברבר חנא ורב הונא הוון יחיבין אכלין והוה ר' זעירא קאים ומשמש קומיהון ועסין תרויהון (יין ושמן) בחדא ידיה. אמר ליה אבא ברבר חנא: מה ידך חוריתא? קסעין? וכעס עלוי אבוי. אמר לו: לא מסתייען דארז רביע והוא קאים משמש ועוד דהוא כהן ואמר שמואל המשתמש בכהונה מעל ע"כ. והנא אבא בר בר חנא ורב הונא חיו כמה שנים אחר הבית כידוע ואפ"ה כעס אבוי של אבא בר בר חנא עליו על שהשתמש בכהונה. וזה מורה שלא הי' הקונטרס של הירושלמי בעת ההיא לפני רבנו חס וידע ירושלמי זה לבד על ידי מה שאמר לו אותו תלמיד: "אולם מצאתי בס' שו"ת נשאל דוד (כתב יד) גנו באוצר הספרים של בית המדרש לרבנים בברלין) מאת רבי דוד אופנהיים ו"ל. מבואר להפך. וז"ל: והמעין בנוף הירושלמי בברכות פרק אלו דברים יראה להדיא דעיקר כדעת רבנו חס כי שם היה מעשה אבא בר בר חנא ורב הונא וכי ואמר לו לא מסתייען דאת רביע והוא קאי ומשמש ועוד דהוא כהן ואמר שמואל המשתמש בכהונה מעל. גזירה (כלו: בדן) דהוא רבע ואת קס ומשמש תחתיו ע"כ. וקשה דער האידנא למה שתק אבוי ולא מיחה בו שלא ימנעול בקדושת כהונה. אלא ודאי דבזמן הזה מותר לשמש כרע"ת אך כיון שהקל בו מאד על כן הקפיד ואמר לו דייך שתשמש בו ולא להקל ולולול בו יותר מדאי.

(פט) תס"ו הרשביא ח"א תס"ו. וכן הבין דעת רש"א בשטת ר"ח ר"י סאור ו"ל בכללי הגמרא. ור"ח כנבשתי ו"ל בס' כנסת הגדולה כ' שלא אמר ר"ח אלא במקום דרב ושמואל לא קיימו בחדא שטתא. אולם עסקו של ר"ח כאן מוכיח כר"י קארי.

(צ) ערובין פ"ו ס' כב.

מעשים לפי ערך מקומות כאלה גבי פרשיי זיל אבי אבות המקצרים. ובאמת אמרו שהוצאת הלומד מחוץ מבוכה זו איננה אפשרית אלא אם ילך המפרש בדרך קצורו של רש"י היינו: לאחר חשוב מקיף ודיוק חרוץ הוא צריך להצליח סוף סוף בהמצאת סכומים נבחר האומר מעט ומאיר הרבה.

דוגמת מבוכה כזו לא נתנה להכתב כאן בפרוש. אלא להראות מקומה. עיין תענית. יא ב. זו סוגיא קטנה בת עשר שורות. מדברת בדין תענית שעות. והפרוש המיוחס לרש"י מרבה בה דברי באור שקשה לעמוד על כונתם (צו) ר' יואל סירקיש ו"ל בהנהגותיו (הנהגות הב"ח אות ז וח) מעמידנו שם על הברור. אך גם ברור צריך ברור. וזאת עבודת פרושנו.

אולם יש שהקושי הגדול ביותר אחר: הענין עצמו פשוט. אין מבוכה ואין ספק. והר"א אגודה יושב ולומד מחוץ הרחבת דעתן סוגית שמועה אחת. אבל הנה לפתע פתאום באמצען של דברים ברורים. תפגע בדבר חדש שלא צפית לו כלל. מה זאת? אינך יודע טעם הדבר ומה היתה שמועה זו חסרה בלי חרוש זה. משתאה ומחריש תעמוד ותביט בפני חדה סתומה.

במקומות הללו מצויים לעשות נכוחות גדולי המורים בישיבות ליטא הי"ו. הלא הם תלמידי השפעתו של גאון הבינה בעולם ההלכה רבי חיים הלוי ז"ל מבריסק. בלהב הפשטות החריפה הנוגה בנרחיק עיוני שונאת "הפשטליך" מצד אחד והשטחיות מצד שני. היה נשאל גופי ההלכות ומבחר אותם בתוך תופס את הגרעין העקרי החבוי במעמקם ומגלה לעין כל מבין בשפה ברורה וברירה ובקריאת שם שאין לו תמורה. נחוח זה מגלה אמתות כלאחר-יד. אינו נלחם בקושיות, אלא כולל כללים. הוא משכים ומעריב על נועם תורתו במקורה הראשון והקושיות כלות מאליהן. שהרי מי שזוכה להבין תוכנו של ענין אינו זקוק לכלי זק של תרומים כלפי קושיות המתגלגלות מבחוץ – האור בא מתוכו והקושי מתגדל. תעוף עיניך בה ואיננה.

נביא בתורת דוגמא דבר אחד מפורסם ביותר בקרב "עולם הלומדים" משמו של רבי חיים ז"ל (צח).

סוטה. כח א: ר"ת של פ' ע"מ האמורין ב פ' רש"ת (של סוטה) נטמאה וכו'. מגיד לך הכתוב שהספק אסורה פרוש. ג'שה וז' שקנא לה בעלה מאחר ואח"כ נסתרה עמי יש להסתפק בה שמא נטמאה והגיד לך הכתוב שישקנה בעלה לברר הספק. ואם לא השקה אסורה לו אסור ודאי. ומכאן אתה דן לשרץ שספק נגע בטהרות ספק לא נגע. והיה שאר טומאות שמחזיקין בו מספק דין טומאה ודאית (ברה"י).

דבר זה ידוע ומפורסם בכל התלמוד: ספק טומאה ברה"י ספקו סמא ולוקין עליו ושוורפין עליו את הקדשים (צט). אך יש כאן שלש שאלות גדולות שהרבה מגדולי הדורות עמלו בפתרונן: א) סמא שבא למקדש חייב קרבן. ספק נגע ברה"י באב הטומאה ספק לא נגע ונכנס למקדש – פטור (ק). מפני מה? הרי עשה כאן הכתוב ספק כודאי?

צו) כידוע אין הפרוש לתענית של רש"י ז"ל. ע"ש הגדולים. וכאן ברה"י למחר וכו' הביא רא"י שיש לצרף את הלילה ליום שעבר להיותם יום אחד משום שנאמר ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. וזה מוכיח דברי רש"י ששלחם בם ראב"ע במחברתו אגרת השבת.

צח) כתוב על זה בס' שו"ת אחיעזר של מורן ורבין ר' חיים עוזר גרודונסקי מוליגא דף ב ע"א: "וקצת דברים קרובים למה שכתבתי שמעתה ומטין בבי מדרשא משמו דמר ידידי אלומי ומיודעי הגאון הגדול מו"ה חיים הלוי שליט"א האבד"ק בריסק".

צט) ע' ירושלמי נזיר פ"ו ה"ג.

ק) רמב"ם סי' א' מהל' שגגות ה"ו.

ב) אמר להם אחד לשני נזירים העומדים ברה"י ראיתי טומאה שנורקה ביניכם וטמאה אחד מכם ואיני יודע איזהו הרי הם מביאים קרבנות ספק (קא). מפני מה? הרי ספק כודאי והיה לו לכל אחד מהם להתחייב בקרבן טומאה וראי!

ג) סוטה ודאי (שהועד בה שנטמאה) מת בעלה בלא בניס פטורה מן החליצה. "טומאה כתובה כעריות" ועריות פטורות – מת בעלה קודם שהשקה. והרי זו סוטה ספק. חולצת (קב). מפני מה? הרי ספק כודאי ותפטר גם היא?

ובאה התשובה מרבי חיים ז"ל: לא אמרה תורה כאן שאין הספק ספק. לעולם אין לך בספק אלא ספקו בלבד – אלא אמרה: דינו כדין ודאי. ואם יש לנו ששה אבות הטומאה יהיו לנו מעתה שנים עשר. ששה של ודאי וששה של ספק. כגון: ודאי-מת וספק-מת. ודאי-שרץ וספק-שרץ וכן כלם כפולים הם.

ולפיכך: במקום שדברה תורה על סתם טומאה וראית בכל שנים-עשר דברה. בין על הששה של ודאי ובין על הששה של ספק (ברה"י). וקדשים נשרפים על כן מדאורייתא גם על הספק שהרי נאמר בהם סתם: כל בשד אשר יגע בכל טמא לא יאכל באש ישרף.

אבל גבי נזיר לא נאמרה טומאה סתם. אלא: וכי ימות מת עליו וכו'. וכל דבר שנאמר בתורה משמעו דבר-ודאי ולא דבר-ספק (קג). אף מת זה מת-ודאי (כלומר: מגע-ודאי בו והאחלה-ודאי עמו) ולא ספק. כי אף שהטומאה טומאה ודאית האב אב-ספק. ובמקום זה לא דברה תורה על הטומאה אלא על האב המת. וכשם שמעטו חכמים ממה שנאמר "מת" (ולא נאמרה "טומאה") כל אותן י"ב דברים המטמאים שאינם "עצמו של מת" (כגון רביעית דם וכו') (קד). כך מתמעט מכאן גם "ספק-ברה"י. כי אעפ"י שטומאתו ודאי אינה עצומו של מת.

אף ענין ביאת מקדש בדין נזיר הוא חלוי. שכן היא הלכה מפי הקבלה. כל המתטמא בטומאה מן המת שאין נזיר מגלח עליה אעפ"י שהוא טמא טומאת שבעה הרי זה פטור על ביאת מקדש" (קה). ולפיכך אין ספק טומאה ברה"י מחייב במקדש.

והוא הדין בחליצת סוטה. לא אמרה תורה בסוטה שאין ספק ספק. אלא אמרה: דין ספקה כדין ודאה. ויש לנו לפי זה שני אסורי סוטה א) אסור-ודאי של ודאי ב) ואסור-ודאי של ספק. ואף שראינו גבי אסור-ודאי של ודאי "שטומאה כתיב בה כעריות" עדיין לא ראינו שיהא דומה לעריות גם אסור-ודאי של ספק. ששני אסורין הן ואין למדין זה מזה. שאם באה ללמוד הרי תשובתך נצחת: מה לזו שאיסורה ודאי ופטורה ודאית תאמר בזו שאעפ"י שאיסורה ודאי אין סתורה ודאית. ומכיון שלא מצאנו בה שהיא דומה לעריות אינה נפטרת מחליצה (קו).

ירד כאן רבי חיים ז"ל לסוף דעתו של מאמר חז"ל ספק כודאי: לא ספק הוא ודאי אלא ספק כמו ודאי. ופתוך ירידה זו לו לעמקו של מושג הגיע למה שהגיע: התיר, פככים והסרי

קא) ע' באור הענין במס' נזיר. נז א. ודבא בתוס' חולין ט ב. ד"ה התם.

קב) יבמות. יא א. ועיי' ש' בתוס' ורא"ש.

קג) אף וזהו שאמרו "לא יבא ממזר בקהל ה' – מפני ודאי ולא ממזר ספק".

קד) ע' רמב"ם פ"ו מהל' נזירות ה"א וה"ו.

קה) רמב"ם פ"ג מהל' ביאת מקדש ה' יד טו.

קו) 'סוטה נפטרת מיבמה לא משום שנאסרה על בעלה אלא

משום שנשואה לו. והטומאה בזה מסתתרת ולא מאיסורה. ואעפ"י

שיש כאן ודאי אסור הא אין כאן אלא ספק-סטות. ממנה ספק-

טומאה. וצינה נפטרת מספק.

וכתב ה"ב המגיד ו"ל: "זה מכואר" ולא הביא ראיה לכללו של רמב"ם שהסכמת המדינה כאה לדי גלוי מתוך יציאת מסבע. אמנם דבר זה מפורש בסוגיא של אגדה.

מגלה יד א: אביגיל דכתיב והיה היא רוכבת על התמור ויורדת בסתר ההר. מן ההר מבעי לי' - אמר רבה בר שמואל וכו' אמרה לו (לדוד) וכי דנין דיני נפשות בלילה. אמר לה מורד במלכות הוא ולא צריך למדייניה. אמרה לו עדיין שאול קיים ולא יצא סבעך בעולם. אמר לה ברוך טעמך וברוכה את אשר כלחני היום מכא בדמים. ופי' רמב"ם ו"ל סבעו לי' מסבע. ולמד מכאן שמי שלא יצא מסבעו בעולם. פי' באותה ארץ. אין לו דין מלך. אלא הוא וחבורתו גולנים הם הבאים בדמים.

ואעפ"י שאמרו חכמים אין למדין הלכה מן האגדות. שקול הרבה צריך אדם כדי לדעת מה זו אגדה פלגד ומה זו אגדה שהלכה גנוזה בה. הדעה המקובלת בין הבריות שכל ספורי-מסע. דבר משל ומתנבא. הערה ורעיון. מדרש כתובים ודמיונים ובכלל כל אותן דברים המכונים בעין יעקב - אינן אלא אגדה. ודאי לא נכונה היא.

אף אותן באמרות חז"ל שגראין "ורים למי פשוטן ורחוקים לפום רהסא מן השכל" (קו) ויש שנמו "לבאר בהם רזים ורמזים וסודות" ברי שיש מהן הרבה מאד אשר אם נבקש לידע ענינם על אמתתם. מתוך עיון וחפוש בדברי חז"ל במקומות אחרים ובדברי רבותינו הראשונים וגדולי האחרונים ו"ל ובדברי החוקרים במ לאמתם ולאמונתם גם בימינו - יפצא לנו בבקשתנו תכנון הנעלם.

חכמינו ו"ל בגדולת אמתם הקדושה אמרו ופרסמו כי יש לנו תלמודות של תורה שהן גראין כעורות ושחורות מלאומן בריים ואף על פי כן ערכות הן על הקב"ה (קח). הספדן של רבים יוצא בשכרן של יחידים. כי לא יחדל סוד - מקרב הארץ. שרק יחידים ראויים לו.

מה לנו קשה בדברי הגמ' ו "גראה כעור לאומרו בריים" ממה שכתוב במס' בבא מציעא. פד א. בשם רבי יוחנן וגדולי הדורות שאחריו. ע' סם בתוספות ד"ה אמר ר' יוחנן וכו'. אולם עלינו לפרסם כאן דברי מהר"ל מפראג ו"ל שבאחד מספריו שאינן מצויין ביד כל אדם כתב: "יודבר זה נראה זר. לכתוב בתלמוד דברים אלו. ואף כי כבר תמצא בתוספות למה כתבו אלו דברים. יש לך לדעת כי התוספות כתבו לאותם שאי אפשר להם להבין דברי חכמה. אבל האמת כי דברים אלו הם סתרי חכמה - והוא הולך ו"ל ומבאר שם לפני המעיין כל אותו ענין תשובה לא בדרך "רזים רמזים וסודות". כי לא זה זרכו. רק בדרך תבונות עילניות המשחררות את האדם מכבלי משפטים קדומים. כל הרגיל בספרי מהר"ל מפראג ו"ל יורע להעריך ערך דם וגשא את ברקי רעיונו הנבריא וישר נוקב ויורד עד תהום ההכרה. מהפך על פיהן טעויות מקובלות אף מערער הנחות קדומות שנשרשו ביד ההרגל ונוסע אחרות תחתיהן על גדות תבונה רחבה. רק בנוגע לדיוקי פרטים הוא נוקט לדברי רמז ולא ביסודי הכללות. יש בו מדת הפשטות

מבוכות. הפקיע זקת תרומים דחוקים מעל הלכות רבות שהיו עמוסות בכמה קושיות. ובאר בכך מסקי רמב"ם ו"ל שהיו שררים בלא פרוש.

תורתו של ר' חיים ו"ל ככשה שביל חדש בשדה ההלכה. הוא הנסרא בלשון ישיבות ליטא. דרך ההבנה" ושהולכין בו כעת - או לפחותי משתדלין לילך בו - כל תלמידיו. הרבה סברות מאת ההולכים בעקבותיו מהלכות בעולם הלומדים שבליטא וכל בן-תורה יורע הן גויסן וחזר עליהן מתוך חכה יתרה. שמהם לאדם מישראל בראותו תורה-שבעל-פה זו. תורת חיים רבת גלים. מתפשטת בבתי מדרשות. נזכרין מתוך כן באותן סברות של אמוראים לפני מאות בשנים שהיו מהלכות בין הישיבות מעיר לעיר וממדינה למדינה. אותן שמועות. "ששלחו מחס" או שהולכו "מהכא להתם". כנוסם של דברים מעין אלו לתוך מחצתו של פרוש הנצב על הדף הנאה להם והנאה לעולם. להם - כרי שיקבעו כחבנית מדויקת ולשון נכונה ולא יעשו פלסטר בדי התופסים במ שלא כראוי. והנאה לעולם - שיגלו אמתות חתומות. יתפרסמו ולא ישתכחו.

חלק שני יש לנו בסעיף זה: חלק האגדה.

כי הנה הבדלנו בחלק ההלכה בין דברים פשוטים (שצריכים פרוש. הסעמה או גלוי) לדברים סתומים (שצריכים לבד מן הראשונות גם "ירידה לסוף דעת") - אמנם בחלק האגדה לא נוכל להבדיל כן.

האגדות. רובן ככלן. סתומות הן. אם לגמרי או במעט. וכלי עבודת השתדלות לירד לסוף דעתן אינן מתקבלות כראוי. יש מהן שאינן מובנות כלל ויש שמובנות. שלא כדיון או שלא כדי צרכן. יותר משרעצה הפלפולנות החפשית (וה שעסקי בה "להרדוא בעלמא") את הבנת ההלכה. רעצה הדרשנות. "המגידות" את הבנת האגדה כראוי לה. שבחלק ההלכה עמד ונצב כנר צרך-ההוראה. והוא חסם את הדרך בפני העוברים חוק האמת יותר מדאי. אף מי שהרבה ב"הלוקים" לבשלה כל ימי תלמודו נתרחק מהם כמדת יכלתו כשהיה צריך להורות דין. כשנשאל בהלכה למעשה. מה שאין כן בדיני דעות ומדות גנווי האגדה. הם משמשים בכל דור. למרות עיני יחידיו-גדוליו. "כהלכה ואין טורין כף. כל הרוצה לפרנס משנתו באגדה ככל העולה על השערות משום איוו סבה תצונית שנוקדה לו אותו רגע - בא ומפרנס ואינו נסנע. ואינו חושש כאן כלל אותו חשש גדול שחוששין בדברי הלכה שמא לא יסיק שמעא אליבא דהלכתא.

צריך. אפוא. להחזיר עטרת האגדה ליושנה! או יותר נכון: להעמידה תחת אותה עטרה עצמה שתחתיה תעמיד ההלכה. אותו עיון נאמן ואותו כבד-ראש שזכינו לזו בואו ונזכה גם לזו. כבר הכיר בצורך זה מהרש"א ו"ל בהקדמת חיושי. וכתב: "יודאי הוא צורך גדול באגדות שמתוך שקצרו חז"ל דבריהם הם נראים כסתומים ויש לנו לדקדק בדברי חכמים וחדותם וכו' אבל רבים מהלומדים באגדות אינן מדקדקים בכל זה בדברי חז"ל ואינן מבקשים לידע כל הענין על אמתתו וכו' ועושין תורתן פלסטר שאין המקרא והמאמר מכיל דרושם.

צא ולמד מרמב"ם ו"ל כמה דקדק במשמעותן של אגדות עד שהוציא מהן גופי הלכות. הנה לזוגמא בפ"ה מהלי גולה ואברה באר כל הענין של "דינא דמלכותא דינא" וכתב בסוף הפרק: "במה דברים אמורים במלך שסמבעו יוצא באותן ארצות שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדונייהם והם לו עבדים. אבל אין מסבעו יוצא הרי הוא כנולן בעל ורוע וכמו חבורת לסטין המווינין שאין דיניהם דין וכן מלך זה וכל עבדיו גולנין לכל דבר.

(קו) ל' מהרש"א ו"ל בהקדמתו. וכן מה שלהלן כאן.

(קח) מדרש שיר השירים רבה. ה יא: ר' שמואל בר יצחק פתר קרא בפרשיות התורה. תלתלים שחורות כעורב אלו תלמודות של תורה שגראו כעורות ושחורות מלאומן בריים אמר הכב"ה ערכות הן עלי כמו שנאמר וערבה לה' מנחת יהודה. עכ"ל. ונלעזר כונת דרשא זו על מעשה יהודה. שנקרא ומתרגם להודיע שהודה ולא כוש. מגלה. כה א. פרשי ד"ה מעשה תפר וכו'. וע' ת"ט. ועייש עוד: תדע לך שהוא כן הדבר שהרי זו חובה לא נאמרו שתיהן כאחד אלא זו בסני עצמה וזו בסני עצמה. שנאמר איש איש וכו'.

ח. תלמוד ומעשה.

לפנים אמרו חכמים ז"ל: גדול תלמוד שמביא לידי מעשה. והיוזם כמעט שנחפרדה חבילה זו אצל רוב הלומדים. מן שלומד עכשו סוגיא אינו בא מתוך-כך לידי מעשה. שהרי מסקי דיניה ממנה והלאה הם. בספרי הפוסקים ומעצמו לא יוכל לפסוק. ומי שלומד "פוסק" - הוראת מעשה לפניו. אבל תלמוד אין לו. ואילו מעיקר הדין לא כך צריך להיות. שאמר רבי ועירא אמר שמואל: אין למדין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספות אלא מן התלמוד (ק"י). מ"י: הכרעה שבאה מתוך ברור הענין. מסקנא דסוגיא.

תנוח באותן הוראות שאין אדם דן בהן מעצמו. כמו הלכות טרפות ותעורבות וכדומה. שהוא מוליכין אצל רבו. וזה מורה לו מתוך תלמודו - אבל הן רוב הוראות אינו כלל באותן שאלות שמרצין לפני הרב. אלא שדשין בהן בעקב. אם לאסור ואם להיתר. אם לקרב ואם לרחק. על כל מדרך כף רגל. כגון הלכות אדם ששמירת גופו עליו שלא יויק את חברו. הלכות עינים שלא להויק הוק ראהי שלא להביט בשאינו שלו. הלכות סמול באברתו או שמירת פקדונו של חברו. הלכות והירות וזריות בקריאת שמע של שחרית וערבית. הלכות שמירת פיו ולשונו מאונאת דברים גנבת דעת ולשון הרע. או הלכות נהיגת כבוד בחברו כשיודע בו שהוא גדול ממנו אפילו בדבר אחד - הן כל אלו ומאות כיוצא בהן גוסס תורה הם. שאין רבי-העיר נשאל עליהם וכל שומר-מצוה דן בהם דין לנפשו. אולם דברים הללו אינם מתישבים בלבם של אדם מתוך ידיעה ששחית אלא מתוך הגיה תלמודית. וכשהיה כל "התלמוד" עשוי ומוכן בידנו כימביא לידי מעשה. כשתהיה כל סוגיא סוגיא כשמה. תהלוכה מן הרעיון אל המפעל. מן המצוה אל קיומה - יתרבו בינינו מסימי מצות לשמן. ואמתה עם צדקה של תורה יהו נקנין בחיינו קנין גמור יותר. כי מהו התלמוד אם לא תשובה ארוכה אחת שטוחה על מאות דפים לאותה שאלה קטנה הנשאלת בכל אדם: מה חובתו בעולמו? ואין לך יציאת ידיו חובה זו כל זמן שתלמודך ומעשיך נפרדים זה מזה.

ולאחר שנגמר אומר ונקבע סדר אצלי על חבור סוגיות התלמוד אל פסקי המעשים. ראיתי לאחד מגדולי דורנו, ה"י בא לידי מדה זו עצמה ואמר בה ככל דברי דברי (ק"א). ולפיכך. מכאן ואילך. אחליף בדברי כבודו ואביאם בלשונם:

(ק) ירושלמי פאה פ"ב. ותא דתניא. בבא בתרא. קל ב: אין למדין פסי תלמוד. כבר סי' רש"ם ז"ל שם שזה בתלמודן של ראשונים. משום שעלינו לילך אחר הכרעת האחרונים בתלמודם הם. ע"כ ודחוקים הם. שהרי שנה משנתו סתם אין למדין מפי תלמוד מבלי לחלק בין ראשונים לאחרונים. אבל מצאתי בספר מבוא התלמוד לר' יוסף בן עקיבין ז"ל (ד' ברסלוי. עמוד ה) שגם תלמיד ולא תלמוד. וז"ל: יאין למדין הלכה מפי תלמיד כלומר בישוב התלמיד לפני הרב ומעיין בהלכה ועולה בידו מסברא שהלכה כפלוני אין רשאי התלמיד לסמוך על מה שעלה בידו מתוך הסברא ולעשות בו מעשה לפי שיש לחוש שמא לא עיין הוא כפי הצורך אבל אם אמר לו רבו הלכה ודקדק ולאחר שנתבאר לו כהוגן - - - (במקום הזה חסרו מלים אחדות בכתב-יד. וחבל על דאבדין. כי דוקא מלים הללו היו הנכבדות ביותר. להגדיר לנו אופן ברור-ההלכה מתוך שקלא וטריא בתלמוד בין רב לתלמידיו. שהוא עיקר משרתו המביא לידי מעשה).

(ק"א) במחברת: "הרצאת חרב רבנו אברהם יצחק הכהן קוק שליט"א לפני חכמי מרכז הרב. אור ליום כ' טבת תרפ"א. תוצאת מרכז הרב ע"י דגל ירושלים טע"ק ירושלים תובב"א. עמוד ת'.

העליזות של קרושי דעה ובהירי חוץ. זו המרחפת בין נגלה לנסתר ומביאתם לידי חבור המתקבל על הלב ונשמע באוני כל אדם. הרבה יש לנו לתלמוד מכל דברי ספריו החשובים לכאור כונת חז"ל. כי היה קרוב לדמות תבניתם ז"ל יותר מכמה גדולים לפנינו ולאחריו. רוב דבריו ז"ל באגדה ראוי להכנס בדרך הבלעה מחוכמה. אחר קצור מוסלג. במחצתו של פרוש-התלמוד הנצב על הרף, ולכל בני ישראל יהיה על ידי כך אור גדול במושבותם.

האגדה אדמת קרש. שדה לא עובד בו. בבאורה אין לקבוע מסמר ובלשונה אין לחוק חוק. אין חקר לגכולה. הא אין לנו אלא לתפסה במדה שהיא נתנת: להכיר מחוכמה מי שאמר והיה העולם. ללכת בדרכיו ולדבקה בו. בחורתו ובמצותיו. להבין ולהרגיש במעשי יודעיו ועובדיו שעליהם האגדה מדברת. להרמות לדמותם ולחיות חייהם. וכשם שחדשו בדורותינו בני השפעתו של רבי חיים הלוי ז"ל מבריסק את דרך הבינה בפלפול ההלכות. כך עמדו וחדשו דרך זו עצמה בני השפעתו של גדול הימנו. רבי ישראל מסלאנט ז"ל. בהלכות דעות ומדות. שפור המעשה ותכסיטו. שבהן מתלכדות אהוד גמור ההלכה עם האגדה. אף כאן עיקר המגמה: ירידה לסוף דעת.

ולמען תאר דמות מסקנתו של מסקן-הלכה בדיני מדות היוצא מתוך סוגיא של אגדה בדרך הפלפול (החדור) בדברי תורה - נביא נא דבר אחר שאמר רבי יצחק בלאור ז"ל בשם רבו רבי ישראל מסלאנט ז"ל.

מעשה בר' ישראל ז"ל שראוהו יוצא מביתו. ומענות בידו להביאן לאדם אחד. אמרו לו: רבנו. מפנו מה אינו משגין על ידי שליחו אמר להם: מחויבני מדין התלמוד לעשות כן בעצמי. היה שם חכם אחד. שעמד ותמה: אלו היה דין זה בש"ס כלום לא הייתי יודע: בזה לו ואמר: שמא בש"ס של כבודו אינו. אבל בשלי ישנו... וכשסררה בו אותו חכם לבאר כינתו פתח וענה:

יבמות. ע"ב: אמר ריש לקיש מאי דכתיב בקשו את ה' כל עוני ארץ אשר משפטו פעלו - באשר משפטו שם פעלו. מרש"י: במקום שדנין האדם שם מוכיחין פועל צדקותיו (קט).

אותו אדם שאני הילך אליו חכם בתורה הוא. אבל ראיתי בו דבר אחד שלמי דעתי אינו נוהג בו כשורה ואני מוכן עכשו לדונו על כך. להוכיחו וליסרו. ומכאן למדנו שבמקום שאני דן אותו אני חייב להוכיח פועל צדקותיו. כי בן תורה הוא. ועלי לכבדו יותר מן הראוי. ולפיכך אני מביא לו מעותיו בעצמי שלא על ידי שליח כדי למארו ולהנאותו באותה שעה עצמה שאני דנו ותובעו.

הוסיף על כך ר"י בלאור ז"ל בלשוננו. עתה נחבונן מה גבוה דרכיו ומה עמקו מחשבותיו ביראת ה' למצא מדה חמורה זו במדותיו ית"ש. ואחר זה למשול ברוחו להדבק במדה זו ולהתנהג כן למעשה. ובמנהג העולם אנו רואים כי מי שיש לו תרעומת על חברו משום איזה עון. אם הוא בדבר שנוגע אליו או אף שנוגע לשמים. כל חורתו וצדקותיו לא תזכרנה עוד.

מתוך אספקלריא מאירה כזו צריך להשקיף על דברי חז"ל. שהרי לכך נוצרו. דברים כאלו וכיוצא בהם. שהם עיקר חכנו. של רוב האגדות. צריכין כנוס מסודר במסגרת לשון קצרה וברורה לחוך מחיצתו של פרוש-התלמוד.

(קט) ומבואר שם כל הענין באריכות. (עס א). כי עיקר הזכרת פועל צדקותיו להרבות בכבודו הוא. ע"י אור ישראל בחלק נתיבות אור.

הקדושין תלויין בכך ואעפ"י שלא החליטו מקדשת. אלא שיש לו להחליטו לה מדין חוב בעלמא.

ובס' בית שמואל. אה"ע סי' כ"ט ס"ק כ. הביא דברי ר"ן בלשון מוחלטת והוראה יוצאת משם, שאין עכוב בקדושין אם לא החליף. ואם פסטה ידה וקבלה קדושין פאחר אינה צריכה הימנו גט.

אבל גרסת ירושלמי קדושין ס"ב ה"א. ס"ב ג. "היה בו דינר רע הרי זו מקודשת" והוא שיחליף. מלשון זו משמע שהקדושין תלויין בכך.

הדיון נותן שאין לנו לחלוק על הראשונים ז"ל מתוך גרסא שנמצא. כי מ"ה יצא. אבל במקום שנפתקו הם עצמם בו (וביחוד בחומר אשת-איש) אין אנו רשאים שלא לחוש. דברים כאלה לא מעטים הם ועלינו לגלותם.

אף אותה אוהרה רבה של ר' יחזקאל לגדא דיל שלא להגיה בש"ס מחמת איוו קושיא-הגרי"א וז"ל. כידוע, לא כך היה סובר (קיב). אולם לא מתוך קושיא שהוקשה לו עצמו ז"ל אלא מתוך משמעותן של דברי הראשונים במקום שנראה מדבריהם ז"ל שהיתה להם שם גרסא אחרת. ואעפ"י שענין זה מלאו כל התלמוד דבריו יש להביא דוגמא של הגנה מוכרחת. כדי לעמוד על העיקר.

עבודה זרה. לו ב: כי אמר רב אחא בר אדא אמר ר' יצחק גזרו [תלמידי שמאי והלל] - על בנותיהן [של עכו"ם].

והקשו: [הלא כבר] בית דין של חשמונאי גזרו? ותירו: כי גזרו בית דין של חשמונאי ביאה אבל יחוד לא. ואתו אינהו גזרו אפילו יחוד.

הרב המגיד ז"ל בס"ב מהל' אסורי ביאור ה"ב הביא דברי התלמוד בגרסא אחרת:

והקשו: בית דין של חשמונאי גזרו? ותירו: התם דמיחד לה אבל הכא אקראי בעלמא.

והנה אין להבין כלל כיצד יש לגרוס כן בתלמוד. שהרי אחר הדברים האלה הקשו שם: "יחוד נמי בית דין של דוד גזרו" - שמעמנה שהתרוץ שלפני קושיא זו היה: "ואתו אינהו גזרו אפילו יחוד". שאם לא כן יחוד מי הוכיר שמו?

ולא עוד אלא שרמב"ם ז"ל שהוא בעל הגרסא שהביא הרב המגיד ז"ל כתב בפכ"ב מאותן הלכות עצמן ה"ב: "ושמאי והלל גזרו על יחוד נכרית" שמעמנה שגם לפניו ז"ל היתה גרסא שלפניו. ואם כן איך נפרש דבריו בפרק י"ב היוצאין מסודרין מתוך אותה גרסא האחרת שהביא הרב המגיד.

זמן רב נצטערתי בפתרון חידה זו עד שראיתי בבאורי הגר"א ז"ל לאבן-העזר. ט"ז ס"ק ג. שהביא גרסת הרב המגיד וכתב על זה: "ווצריך לומר דגרים אי נמי כי גזרו טו' אבל יחוד לא כו' וכמו שכתב שם בפכ"ב".

הרי לנו הגנה מוכרחת: להוסיף בתלמוד לפי גרסת רמב"ם ז"ל שתי מלים הללו, "אי נמי".

אלא שעדיין יש לתמוה. מכיון שפסק בפכ"ב כדעת תרוץ שני שבתלמוד ששמאי והלל גזרו על היחוד אבל קרברא אקראי היתה אסורה כבר קודם (משום נשג'ו) בגזרת חשמונאי - איכה פסק בפ"ב ב. ש.אם לא יחדה לו אלא נקראת (קיג) מקרה אינו חייב (משום נשג'ו כגזרת חשמונאי) אלא משום נכרית?

קיב) וע' לעיל הערה כ"ה לענין ההירות כהגיה. שאף הגרי"א ז"ל החמיר בכך. ואומרים עליו שלא הי' רשום הגנה בשולי הדף עד-שהיו לו כמה הוכחות לכך.

קיג) צ"ל, "נקרה". וכן ל' רמב"ם בפ"ד מהל' חליצה ה"ב: "ולא קבעו מקום אלא נקרה מקרה". כן הוגא בדפוס ראשון. ובדפוסיו נשתבש גם שם שבוס יתרי.

עבודה של מלאכה אחת גדולה עומדת לפנינו לתקן את המרד הזה. להרגיל את העולם הלומד שלנו בסדר למוד מיושר המעמיד את הפוסקים והתלמודים במערכה אחת מחוברת ומאוגדת יחד. אנחנו צריכים בתחלה לסדר על שני התלמודים את ההלכות של הפוסקים. לשון רמב"ם ז"ל במקום שהוא מספיק בהלכות שהן ברורות ואין בהם חלוקי דעות ושטות. ובמקום שע"ס הפוסקים האחרים יש שנוי דעות - לצרף את לשון השי"ע. ובמקום שע"ס מסקנת גדולי האחרונים המפורסמים מפרשי השו"ע נוטה ההלכה לצדדים אחרים - להעלות בקצרה גם את המסקנות הללו ובכל האפשרות בלשון של המקור של הפוסקים. להציבם עמוד על עמוד ודף על דף אצל התלמודים. מוכן הדבר שההעתיקה הזאת שהיא עבודה רבה וגדולה צריכה להיות מדויקת היטב ומנוקה מכל ערכוב ושבוש. וצריכים אנו להעתיק רק את אותו חלק של הלכה השייך לזה. ולהשתדל שיהיה הלשון נעתיק יפה. שיהיה כולל הבנה ברורה ומספקת בבאור הענין. עצם ההצגה של הענינים. אלה (הפוסקים) מול אלה (הסוגיות). תאיר את עיני הלומדים ותרגיל אותם לסגל את הידיעה של כל הלכה עם מקורה וסבתה. וכמה סבוכי דברים הגאים מסבת העלמת העין מהיסוד העקרי במלואו בעת העסק בההלכה המסקנית יסורו ע"י זה. והשכל יתישר להשקיף ברוח דעת ובטוחות הלב עם יסודי ההלכות והסתעפותן.

אבל לא רק במלאכה פשוטה כזאת. אעפ"י שיש בה ג"כ חכמה. נגמר את הבנין הגדול הזה. אנו צריכים לשכללו עוד. וגם עבודה זאת אינה רחוקה מאתנו כשיהיה לזה חפץ לב. ושאיפה ליצור יצירה גדולה וחשובה המוכרחת לתפוס מקום חשוב בעולם: בכל מקום שהתוצאה של ההלכה מתוך התלמודים פשוטה היא אין צורך להוסיף עליה דברים. אבל ברוב המקומות צריכים להוסיף איזה כאור. באיזה אופן יצאה ההלכה מתוך התלמודים. במקום שישנו שטות מחולקות צריך המחבר העוסק באותה היצירה המיוחדת לו לבאר את הנמוק של כל ספה ושטה. איך ההלכה נובעת מתוך התלמודים ע"ס שטת כל אחד מהפוסקים המקובלים בישראל.

ט. כוון גרסאות.

ארבעה שנויי גרסאות הן בתלמוד בבלי וכלם צריכין כוון אל ההלכה המסקנית. א) שנויי גרסא שבכתבי יד ודפוסים קדמונים האצורים בס' דקדוקי סופרים להר"ג רבינוביץ ז"ל ומה שהוציא ממנו (כגון כל מדר גשים שלא הספיק לעבור בו). ב) שנויי גרסא בתוספתא-מכלתא וכו' ובתלמוד ירושלמי. ג) שנויים בתוספתא שהובאו בספרי הראשונים ז"ל. ד) שנויים שהכניסו המפרשים על יסוד חסירה ודרישה בדברי הראשונים ז"ל.

ע' לדוגמא בשו"ת נודע ביהודה. סי' ה' אבן העזר שאלה לב. בדיה ולפי מ"ש וכו'. וחיל: "קשה מאד שנוי הנוסחא כאן בבבא מציעא מהנוסחא דרבמות וכו'. ובספר תורת חיים הרגיש בזה ורצה באמת להגיה כאן בבבא מציעא ולהעמיד כמו הנוסחא דרבמות. ואין דעתנו נוחה מזה. כי אם נרצה להגיה הש"ס מחמת איוו קושיא נסתרו ונהרסו כל יסודות התורה והדינים היוצאים מהש"ס. ונתת תורת כל אחד ואחד בידו להגיה כפי דעתו ותצא תורה חדשה. ואומר אני שבשתי הסוגיות שתי הנוסחאות אמתות. וכל אחת תתפרש לפי סוגיתה. כות של תורה. אין אונס". והוא הולך ומבאר ז"ל כל אותו הענין בהעמקה נפלאה.

אמנם עכשו וכינו לכתב-יד מינכן ובו נוסחת הסוגיא בבבא מציעא כנוסחתה ביבמות. וכמו שהגיה בתורת חיים. ואלו ראה ר' יחזקאל לגדא ז"ל גרסת כתב-יד זו היה טודת לה שהיא אמתית. או הנה מה ששינוי במס' קדושין. ח א: התקדשי לי במנה זו - היה בו דינר רע יחליף. וכתב ר"ן ז"ל: "ואפשר שאין

ע' מוסף הערוך: אגיסטון בלשון פרסי = Feldbesteller, Baum-anpflanzer, ושם בהערה 2: "וזה הפרוש נראה לי עיקר כי אריס הוא כמו בל' ערבי ערס כלומר נוסע אילנות ובעצם וראשונה כן טעם מלה פרסית אגיסטון".

אולם אחרים פרשו שהיא מלה יונית או רומית והוא לי אנגריא, שהוא אנוס לעבוד למס המלכות. ע' ספר המלים ללוי. ובכך תלויים שני הפרושים שהביא ר' נתן בעל הערוך ז"ל. ונראה שממנו הביא רש"י ז"ל: "אגיסטון שכיר וקרקע של נכרי הוא א"נ משום ארגונא שכרו בעל הבית לחרושי".

וכתוב עוד שם בהערת הערוך: וגם יש לומר שהוא לי פרסית אחרת ופירושה משולח ועבד. ויכול לומר אנוס אני והכריתוני לחרוש בשביעית ואני עושה מחמת אנוס.

נמצינו למדים: שאם מלת אגיסטון פרסית היא (מלשון ראשונה) מותר לישראל שכיר לחרוש בקרקע שקנה נכרי בארץ ישראל. אבל אם בלה אגיסטון יונית היא (או פרסית מלשון שניה) אין לנו היתר זה. ובכסף משנה: פ"ד מהל' שמיטה ויובל הכ"ט. מבואר שאסור לו לישראל לעבוד בשדה עכרים בשביעית, ואעפ"י שאין לפרותיו קדושת שביעית לדעתו ז"ל שם. מ"מ לעבוד בה אסור. והדבר ידוע שיש כאן מחלקות גדולות גם בדין הפרות. וכבר דנו בזה הרבה הרב בית-יוסף והרב המביט ובנו מהרי"ט ז"ל.

ויש גם דברים פשוטים שנחללים פרושן מרוב הלומדים. מפני שהוא טעון לצורך הבנתו תרגום מדויק מלשון אחרת.

ג ס"ן. ס"א: אמר ר' שמעון תלמידיו. בני שנו מדותי שמדותי תרומות מתרומות מדותי של עקיבא.

פרש"י: שנו מדותי. למדו תורת.

ואין הדבר מובן כל צרכו. הלא תלמידיו היו ולמדו ממנו תורה - למה היה צריך לומר להם, למדו תורת? ואם לשבחה הוא רוצה. לא היה צריך אלא להגיד להם: דעו שמדותי מתרומות מדותי של ר' עקיבא.

אבל כתב רמב"ם ז"ל בהקדמתו לס' משנה תורה: "רבי ישמעאל חיבר פירוש מאלה שמות עד סוף התורה והוא הנקרא מכילתא. וכן רבי עקיבא חיבר מכילתא".

מכילתא בארמית היא מדה בעברית. והיו חכמים הראשונים ז"ל קוראים חבוריהם בשם מדות. כמו שכתב רמב"ם ז"ל שם קודם: "כל אחד ואחד [מן החכמים] כותב לעצמו כפי כוחו מבאר התורה ומחלוקתיה כמו שמע ומדברים שנתחדשו בכל דור ודור בדינים שלא למדום מפי השמועה אלא במדה משלש עשרה מדות". ומפני שהיו להם חבכים ביותר דברי מדרשם שחדשו בדרך המדות על כן כנו את חבוריהם מדות. אעפ"י שהיו גם דברים רבים שלמדו מפי השמועה (ק"ז).

וזהו שצוה ר' שמעון את תלמידיו שילמדו את חבורו שפרש בו את התורה. ונתן טעם לדבר מפני שחבורו מלוקט מתוך חבור ר' עקיבא שהלכה כמותו בכל מקום (ק"ו). ובימי דורנו אלה נמצאה מכילתא זו ע"י הר"ד האפמאן ז"ל שהוציאה לאור.

קטן) וגמסר כלל זה עד האמוראים: "כיון דאתא מדרשא חביבא ליה (יבמות ב. ב. ובכמה מקומות). ומשום שהיתה לי ארמית שגורה פניהם יותר קראו לכל חבור, "מכילתא", וכן "ספרא" (בעברית: הספר) או "ספרי" (בעברית: הספרים). וכן גירושלמי שביעית פ"י סוף ה"ג: אמר רבי יוסי הלא אמרנו בר נש דתני חדא מיכלא (חבור אחד. מסכת אחת של תורה) והוא אול לאתר ואינון מוקרין ליה בגין חרתי צריך מימר לון אנא חדא מיכלא אנא חכים.

(ק"ו) ע' בהקדמה לס' מדות סופרים על מכילתא.

לא כאן המקום לבאר מה שנ"ל בזה - אבל צורך ההגהה מוכרח ועומד.

ביהוד צריך כוון הגרסאות לענין סדר הדורות. דבר זה קובע לו עבודה בפני עצמה. רצונך להכיר הכרה סדורה וברורה את השתלשלות הענינים עליך לדעת בכל משנה מתי נשנית. בכל מאמר מתי נאמר. בכל תנא ואמורא מתי חי והיכן למד. מי היו רבותיו ומי תלמידיו. בדין הוא שנתחיל מנין הדורות מראשית ימי התנאים ועד חתימת התלמוד ולרשום גבי כל דבר בתלמוד כן איוה דור הוא: ראשון. שני. שלישי וכו'. אך על זה בפרק הבא. וכאן נביא דוגמא מהלכה גדולה אחת התלויה בכוון-גרסא של שם אמורא אחר.

גדולי דורות רבים נחלקו בתשובת השאלה: אם חייבים אנו לנהוג מצות יבום בזמן הזה או לאו (ק"ד).

וכתב ר"י נ' מיגש ז"ל בתשובותיו. ס' קלט: "וואנחנו מכלל הסוברים למסקנא כשמואל [שמצות חליצה קודמת למצות יבום] להיות שמואל ר' יוחנן מסכימים בה - ואם היה רב נחמן האומר חזרו לומר מצות יבום קודמת למצות חליצה בתרא או היינו אומרים הלכה כבתרא. אבל כיון דלאו בתרא הוא הנה היו שמואל ור' יוחנן חלוקים עליו ואין לנו לדחות דבריהם ולפסוק כרב נחמן".

והנה לפנינו בתלמוד. יבמות ל"ב: אמר רמי בר חמא אמר רבי יצחק חזרו לומר מצות יבום קודמת למצות חליצה (קטו). אבל ר"י נ' מיגש ז"ל גורס רב נחמן במקום רבי יצחק שבגרסתנו "רב נחמן זה שרמי בר חמא אומר בשמו אינו רב נחמן סתם" אלא קדמון הוא. ואינו בתרא לגבי שמואל ור' יוחנן. ואפשר שהוא אביו של שמואל ב"ר נחמן שנחלק עם ר' יוחנן. ע' ירושלמי מס' הוריות בסופה: מר שמואל בר נחמן אמר משנה קודם לתלמוד ור' יוחנן אומר תלמוד קודם למשנה. ואולי זהו רב נחמן הקדמון שרב נחמן האחרון אמר בשמי גירושלמי כתובות פ"ה ה"ה: אמר רב נחמן בשם רב נחמן וכו'.

וראיתי לאחד מגדולי הספרדים ר' אברהם שראני ז"ל בס' מקנה אברהם ס' קכ"ד שהביא דברי ר"י נ' מיגש ז"ל אלו וכתב: "ולא ידעתי היאך נסתפק בזה דהא כתב רש"י במס' יום טוב. כה א' דרב הונא ורב חסדא ורב נחמן תלמידי דרב הוה. ובדואי דהוא בתרא לגבי שמואל ור' יוחנן". ולא עלתה על דעתו שאין זו אותו רב נחמן תלמיד רבי. אלא קדמון. ומכל מקום צריך עיון.

י. תרגומים.

לצורך באורן של מלים יוניות. פרסיות. רומיות וכו'. הבאות בכל רחבי התלמוד. יש לנו ספרי-מלים. אבל מומחים ובקאים צריכים לעבוד בזה הרבה ולהכניס מסקנותיהם למחיצת פרוש הנצב על הדף.

נביא נא דוגמא ממלה אחת. שדין גדול וחמור הנוהג בארץ ישראל גם בזמננו תלוי בפרושה. סנהדרין. כ"א: ר' חייא בר ורנוקי ור' שמעון בן יהוצדק הן קאזלי. פגע בהו ריש לקיש אטפל בהדידה. חוי' לההוא גברא דקא' כריב. אמר להו: כהן וחורש [בשביעית]! אמרו לו: יכול לומר אגיסטון אני בתוכו.

מותר לו לאגיסטון לחרוש בשביעית - אבל מהו אגיסטון? יש שרואין בו מלה יונית או רומית. ויש - פרסית.

ק"ד) ע' פה יצחק את יוד. תשובות רבות מאד מגאונים אסליא שפסקו הלכה למעשה שמצות יבום קודמת. קטן) גם ר"ף ז"ל גרס כן. אלא שהביא גם גרסא אחרת שר' יוחנן אמר ואח' ולפיכך פסק שיבום קודם.

יא. דברי לשון.

חשיבות מרובה החשיבו חז"ל את המדייק בלשונו. ואמנם מבאר רש"י ו"ל את דרכי הלשון ונקודה ע' לדוגמא בבא מציעא סה א. בר"ה דלא נסחרי. אלא שבכל זאת יש לנו עוד מקומות לא מעטים שמקצוע זה שבתלמוד הונח יותר מדאי.

ולדוגמא: מנחות. כא. א: תניא (כל קרבן מנחתך במלח תמלח) במלח – יכול תבונה תיל תמלח. מאי תבונה? אמר רבה בר עולא הכי קאמר יכול יתבוננו כתבן בסיס. אמר לי אביי אי הכי יתבוננו מבעי ליה. אלא אמר אביי יכול יעשנו כבנין. אמר ליה רבא אי הכי יבננו מבעי ליה. אלא אמר רבא יכול תבונה. מאי תבונה? אמר רב אשי יכול יתן בו טעם כבינה.

והנה מלבד קושי ההבנה בדברי רבה בר עולא ואביי לא נוכל להבין כלל דברי רבא. בכרייתא כתוב „תבונה“ שואלים: מאי „תבונה“? עונה רבא „תבונה“! או שואלים שוב: מאי „תבונה“? עד שבא רב אשי ומבאר: יתן בו טעם כבינה.

אבל כל שקלא-וסריא זו נקודה היא דנה בכרייתא היה כתוב תבונה (קין). נשאלה שאלה: כיצד מנקדין מלה זו – וסתוך נקודה יובן פרושה.

בא רבה בר עולא ונקד: תבנהו והוא ל' צווי. כלומר תבן אותי. מן הפועל תבן שהיה ידוע להם בזמנם. ושאר גם בימינו בל' ערביית-תימנית. ופרושו: תחב דבר אחד בין שני דברים אחרים. כשם שתוחבין את התבן בסיס כשלוכבנים לבנים (ק"ט). דחה אביי: אי הכי יתבוננו מבעי ליה. כלומר בל' גוף שלישי ולא בל' צווי. שאין דרך לשון המשנה לשמש „יכול“ בל' צווי. כי אם בגוף שלישי או שני.

אלא אמר אביי: נקד תבנהו. כלומר תבנה את המלח כבנין על גב הקרבן. שתיח עליו כמין בול של מלח גדול ולא יוחרי. דחה רבא: אי הכי יבננו מבעי ליה. ודחיה זו אינה מובנת לי. אלא אמר רבא נקד תבונה. כלומר הסל ו' בין ב' לג' וזה משרש בון (קכ). אולם גם לאחר שנודע נקידו של רבא לא ידענו

קיה) והובאה גרסא זו בס' דקדוקי סופרים בין גרסאות שונות אחרות. וזו לענין עיקר.

ק"ט) ואפשר מן הפועל „תבן“ הוא בא. ומתחלה היו קורין בן רק לאותן קני הקש או קני הסוף שנתחבו בלכנים. אלא שאח"כ נתפשט שם זה על מין התבן בכלל. ויובן הכתוב: ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקש קש לחבן (שמות ה יב). וראב"ע נדחק לפרש: תחת תבן – ולפי השערתנו פרושו כמשמעו: לקש קש לצורך דבר הנחתב בסיס. אך צריך תלמוד לפני מנחים. וע' גוניוס-בוהלי. (קכ) או לפי גרסא אחת בכתיב תבנהו (בדברי רבא) משרש בין השכיח יותר.

פרושו לענין המליחה. עד שבא רב אשי ובאר שהוא כענין בינה הנותנת טעם בלב בני אדם (קכא).

אך יש גם מלים שגורות צמי כל יודע ספר ואין נקודן עולה ברור. מה לנו מפורסם מן קל וחומר – ובכל זאת מה מעטים היודעים שיש מנקדים קל בחולם ולא קל. שהרי שם-עצם הוא. כחמר חברו. ולא שם תואר. ואחרים אומרים כי אמנם שם-תואר הוא ונקודו קל. אעפ"י שחברו לא כך. או אולי גם חברו כך שהרי מצינו בל' רבים „קלין וחמורין“. ולא „קלין וחמורין“ אלא שנ"ל ראייה. כי קל זה שם-עצם הוא. ממה שאמרו: „קל הוא שהקלו חכמים במים“ (קכב).

ויש בחסרון הנקוד גורם שבוש רב. הנה לדוגמא מה שאמרו חז"ל גבי אב ואם „שהוקש כבודם לכבוד המקום“ (בבא מציעא) צריך לנקד „שהוקש כבודם לכבוד המקום“. כי לא על הכבוד עצמו. כביכול נאמר. אלא על מעשה הכבוד. ומצאתי כן בגססו של אחד הקדמונים ו"ל ששכחתי שמו.

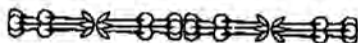
אף יש פרושים שנויכ למלים שגורות ביותר. מהם שנדחו בידי המחקר האמתי ומהם שנתקבלו. ופעמים שהדחויים נזכרים בדברי המפרשים והמקובלים לא נזכרו.

נסיים במה שפתחנו: מלת שחר האמורה במשנה ראשונה שבתלמוד לא אמרו בה המפרשים כלום גם על פרושה הלשוני. רק בל' מלאכת שלמה כתוב: פי' הר"ש שירליו ו"ל עמוד השחר סמוך לאור היום. מחשך ומאפיל יותר מחשכת הלילה. וקרוי עמוד השחר. וכשמשחלק קרי עלה עמוד השחר. מקום טילדתו של פרוש זה באבן עזרא בראשית. לכ כז: „עד עלות השחר. עד סור שחרות הלילה וי"א כי שחר דמות אור והוא הנראה בעינים טרם זרוח השמש וכן אשר אין לו שחר. הרי שהובאה ראייה גמורה לפרוש שני. והוא גם הנכון והמקובל על יסוד מחקר לשונות המורה.

מרבובים צרכי העבודה. ולרגל מלאכתי בעריכת הפרוש לשם נסיון והצעה בלבד הנני לבאר בע"ה. בפרק שני הצא דרכים שיש ללכת בהם על ספוק צרכים הללו.

תם פרק ראשון.

(קכא) והראה לי גיסי מר ש"פ מלצר מירושלם דברי רב במס' סוטה. מב ב. על איש הבינים שהוא מבונה. וכן רבי שילא שם: כרכרי הסומכים בנה לשרש בין. (ע' ויס בספר משפט לשון המשנה עמוד ט). ועוד אמר לי כי כשם של' פעם משמשת בעברית לבית הלב ולחוש הסעימה. כך גם ל' בינה הבאה במקרא על בינת הלב בלבד ראו בה אח"כ גם מושג הסעימה המוחשת. (קכב) ערובין יב. וע' כל באור ענין זה בס' המדות שהתורה נדרשת בהן מאת הר"ם אוסטרובסקי מירושלים (תרפ"ד). עמוד מד. ולמסקנתו כי קל בפתח שם-עצם הוא לא תחאים מלת קולא בארמית.

אל חותמינו וקוראינו!

בכדי לתת מושג רחב יותר מאישיותו של הרה"ג רבי א. א. קפלן זצ"ל הגדלנו את החוברת הכפולה בכמותה (40 עמודים פורמט גדול) וגם הדפסנו בתור הוספה מיוחדת את היצירה החשובה שלו במקצע ההלכה המאמר „ע"ד עריכת פרוש לתלמוד בבלי" עי"כ גדלו הוצאות הדפוס כמעט בשליש, עם כל זה העלינו את המחיר לחותמינו רק ב 50 צנט ע"ח דמי החתימה ולכתי חותמים – בלי ההוספה כקצוב 2.50 ועם ההוספה – 3 ליט בעד ההוספה לבד 1 ליט.

האדמיניסטרציה.